

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

AVRUPA MERKEZCİLİK, RESMİ İDEOLOJİ BİLİM ve SOSYALİZM

Fikret Başkaya

AVRUPA MERKEZCİLİK, RESMİ İDEOLOJİ BİLİM ve SOSYALİZM

Fikret Başkaya

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <http://www.ayrinyayin.org>

Öteki
ARAŞTIRMA - İNCELEME

Kapak Düzenlemesi
Öteki Ajans

Düzelti
Mazlum Hancı

İç Mizanpaj
Özgür Yurttaş

5. Baskı
Şubat 2015

© Öteki Yayınevi
Sertifika No: 25446

Baskı ve Cilt
Ceylan Matbaası
Mahteme Mah. Davutpaşa Cad.
Güven İş Merkezi B Blok No: 318
Tel: (0212) 613 10 79

Yönetim Yeri
Dr İhsan Ünlüer Sok. Caferağa Mah. 16/10
Kadıköy / İstanbul
Tel: 0216 345 41 09
kitap@otekiyayinevi.com
www.otekiyayinevi.com

ISBN: 978-975-584-227-1

FİKRET BAŞKAYA

**AVRUPA-MERKEZCİLİK
RESMİ İDEOLOJİ
BİLİM VE SOSYALİZM**

ÖTEKİ YAYINEVİ

Fikret Başkaya (Denizli, 1940), İzmir Atatürk Lisesi ve Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, İktisat ve Maliye bölümünden mezun oldu. Doktora için gittiği Fransa'nın Paris ve Poitiers Üniversitelerinde, emperyalizm, kolonyalizm, "azgelişmişlik", kalkınma ve kapitalizmden sosyalizme geçiş temaları üzerine çalışmalar yaptı. Türkiye'ye döndüğünde askere alındı ve yedek subay okulundan "kötü düşünceli" olduğu gerekçesiyle, "sakıncalı piyade" çıkarılarak Erzurum'a (Oltu) sürgün edildi. Askerlik sonrası çeşitli "demokratik" kuruluşlarda araştırmacı olarak çalıştı. 1979 yılında Akademik kariyere geçti.

Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İktisat bölümü öğretim üyesi iken yazdığı (1991), *Paradigmanın İflası* adlı kitabından yargılandı, 20 ay hapis ve para cezasına çarptırıldı ve üniversiteden kovuldu. Haymana Cezaevinden tahliye olduktan sonra (Haziran 1995) Türkiye ve Orta-Doğu Forumu Vakfı'nı kurdu. Daha önce kurulan (1992) ve kurucularından olduğu Özgür Üniversite'yi, Türkiye ve Orta-Doğu Forumu Vakfı çatısı altına aldı. 1999 da yazdığı bir makaleden de 15 ay hapis ve para cezasına çarptırıldı. 27 Haziran 2002'de Kalecik Cezaevinden tahliye oldu. Hakkında açılan davaların sayısını bilmemektedir... Çok sayıda kitap ve makalenin yazarıdır. Kurulduğu günden beri Özgür Üniversite'nin başkanlığını yapmakta ve orada dersler vermektedir...

İÇİNDEKİLER

Sunuş.....	7
Avcılar ve Aslanlar.....	13
Neden Resmi İdeoloji?.....	35
Kimin Misak-ı Millisiydi?	43
Eleştirel Bilim ve İsmail Beşikçi	51
Bilim-Üniversite-Etik	64
Sermayenin Küreselleşmesi veya Neo-Liberalizmin Vahşeti	72
Sosyal, Kültürel, Etik Bir Dönüşüm Olarak Sosyalizm.....	101
İnsan Hakları Söylemi ve Liberal Demokrasi.....	122
İnsan Hakları: Söylem ve Gerçek	128
Gelişmenin Ekonomi Politikası.....	134
“Tarihin Sonundan” Medeniyetler Çatışmasına	146
İlericilik ve Gericiliğe Dair	149
Fikirlerin Sonuçları Vardır	152
Söylediğimi Dinle, Yaptığımı Görme	155
Neo-Liberalizmi Nasıl Bilirsiniz?.....	158
“Evrensel Bilim” Retoriği Üzerine	161
Yabancı Dilde Eğitim Soytarılığı.....	165
Küresel Âyin	169

SUNUŞ

Tüm ‘ilerici,’ ‘modernist,’ ‘refah vadeden’ retoriğine rağmen, burjuva uygarlığı son tahlilde bir ücretli kölelik düzeni olarak varoldu. Aslında burjuva egemenliği, bir tür köleliğin başka tür kölelikle ikamesinden başka bir şey değildi; ama retorik farklıydı. Yeni ücretli kölelik rejimi insanlığı özgürlüğe, refaha, barışa taşıyan çağ olarak sunuldu. Ücretli kölelik düzeninin meşrulaştırılıp-kabullenilmesinde evrensel olduğu söylenen ‘modern bilim’ hep önemli bir işleve sahip oldu. Bilimin afişe edilen amacı, dünyanın ve toplumun ‘anlaşılması’, insanların refah içinde, “daha mutlu” yaşaması değil miydi? Bilim yaşamı kolaylaştırıp, özgürlük alanını genişletmeyi amaçlamıyor muydu? Bugün söz konusu retorik ve afişe edilen ‘amaç’ karşısında manzara-î umumiye ne durumdadır? Bilim, bilimsellik, “teknolojik gelişme” retoriği başlarda olduğu gibi hâlâ “geçerli” olmaya devam ediyor; ama insanlığın ve uygarlığın fotoğrafında kara noktalar giderek büyüyüp, tüm resmi, hızlı bir tempoyla karartmayı sürdürüyor... Ve bütün bu olup-bitenler karşısında bilim cemaati ve diplomalılar cephesinden hep aynı şarkılar yükseliyor. Ortaya çıkışından bu yana ‘modern bilim’ hep sömürünün ve sömürgeciliğin hizmetinde oldu. Dünya ölçeğindeki yağmayı bir “ilerleme,” “kalkınma,” “refaha ulaşma” vb. olarak sunmakta kusur etmedi. İster doğa bilimleri, ister sosyal bilimler olsun, “modern bilimin” asıl işlevi sömürü olanaklarını artırmak ve sömürü düzenini meşrulaştırmaktan başkası değildi; ama söylem farklıydı.

Kapitalist ücretli kölelik düzeninin kendinden önceki kölelik düzenlerinden farklı bir yanı da vardı elbette. Önceki dönemin üretim tarzlarında, sosyal formasyonlarda densin, üretici güçler ‘geri’ olmakla birlikte, bir doğa tahribatı, bir ekolojik sorun ortaya çıkmıyordu. En azından doğaya verilen zararlar “kabul edilebilir,” “sürdürülebilir” sınırlar içinde kalıyordu. Burjuva uygarlığı insanı dışladığı ve onu kâr

etmenin bir aracı mertebesine indirgediği ölçüde bir de doğa tahribatı yaratmak zorundaydı. Zira, kapitalist toplumda üretimin öncelikli amacı insan ihtiyaçlarını tatmin etmek, ya da aynı anlama gelmek üzere, ‘kullanım değeri’ yaratmak değil, ‘değişim değeri’ yaratmak, daha çok kâr etmektir. Kapitalist (mülk sahibi) sınıfın her seferinde daha çok servete el koyması anlamına gelen böyle bir işleyiş söz konusuyken, araçlarla amaçların yer değiştirmesi, ters-yüz olması kaçınılmazdır. Ve kâr için üretim son tahlilde ‘üretim için üretim’ biçimini alıyor ki, tüm olumsuzlukların, toplumsal ve ekolojik sorunların temelinde de bu saçma mantık ve işleyiş yatıyor. Bugün teknolojik alanda harikalar yaratılırken, insanlığın büyük çoğunluğunun açlık, yoksulluk, sefalet, dışlanmışlık ve aşağılanmışlık ortamına itilmesi ve ona eşlik eden ekolojik yıkım, burjuva uygarlığının bu niteliğinin bir sonucudur.

Gerçek anlamda bilimin amacı bu ‘uyumsuzluğu’ ortaya çıkarmakken, tam tersi geçerli oldu. Kendinden menkul bir ‘evrensellik’ retoriğiyle modern bilim, olumsuzluğu bilince çıkarıp, teşhir etmek yerine, onu meşrulaştırmayı iş edindi. Aslında, araçlarla amaçların yer değiştirip, ters-yüz olmasında ve bilimin asıl işlevinin dışına savrulmasında, bilimin felsefeden kopartılıp ‘özerkleşmesinin’ önemli bir payı vardı. Zira, felsefenin amacı olan, ‘iyiyi, ‘güzeli’ ve ‘erdemli olanı’ arama perspektifinin, bilimin amacı olması gereken, ‘gerçeği arama’ perspektifinden koparılması, bir yandan felsefenin işlevsizleşmesi, diğer yandan da bilimin etik kaygılara yabancılaşması sonucunu doğurdu. Elbette olumsuzluk bununla da sınırlı değildi. Sadece bilimle felsefe arasında bir kopukluk ortaya çıkmadı. Doğa bilimleriyle sosyal bilimler arasında da bir kopukluk ortaya çıktı. Üstelik bunların her biri dar uzmanlık alanlarına indirgendi. O kadar ki, “uzmanlık” artık hiçbir şeyden anlamamanın mazreti haline geldi. Bilimin asıl işlevine ‘yabancılaştığı’ koşullarda bilimsel çabanın nihai amacı da artık gerçeği aramak, gerçeği bilince çıkarmak, görüntüyle gerçek arasındaki uyumsuzluğu teşhir etmek değil, mevcut egemenlik ilişkilerini, sömürüyü ve hiyerarşik sistemi meşrulaştırıp-kabullendirmeye indirgenecekti.

Bilim ve teknoloji sürekli yüceltirilip bir bilim ve teknoloji fetişizmi yaratıldı. Filozofun, bilim adamının, bilim kadınının maskesi ve aynı şekilde bir fetiş durumuna getirilen teknik ilerleme söylemi, bu alanlarda her türlü eleştiriyi de daha baştan işlevsizleştirdi. Asgari bilimselliğin gereğiyle bilimin ve teknolojik gelişmelerin sonuçları eleştiriden muafiyet ve ‘dokunulmazlık’ kazandı. Ne yapıyorsa ‘evrensel’, modern’ bilim adına yapıyor ve artık “bilimsel alan” gerçek bilimden arındırılıyor. Oysa her türlü bilimsel çabanın gerçek anlamda bilimsel sayılabilmesinin ‘olmazsa olmazı’ eleştirelliktir. Eleştirel olmayan bir bilim ve bilimsel faaliyet mümkün değildir; ama geçerli retorik ve pratik, asgari eleştirelliği dahi dışlamakta. Böylesi bir tarihsel dönemde bilim, bilimsellik, evrensellik, kavramlarının tartışılmaya ve yeni içerikler yüklenmeye ihtiyacı var. Bu arada bilim ve teknoloji ikili fetişizminin de vakitlice aşılması gerekiyor. Aksi halde sermayenin hizmetinde bir ekonomi, ekonominin hizmetinde bir bilim ve teknoloji, insanlığın geleceğini karartmaya ve toplumsal-ekolojik yıkımları derinleştirmeye devam edecektir.

Türkiye’de geçerli köklü Avrupa-merkezli yabancılaşma, sadece bizi kendi realitemize yabancılaştırmakla kalmıyor, bir dizi başka yabancılaşmalar da yaratıyor. Avrupa-merkezli ideolojik yabancılaşmayla hesaplaşmadan kendimizi, ait olduğumuz toplumu ve onun sorunlarını, içinde yer aldığımız coğrafyayı, velhasıl dünyayı anlamamız mümkün değildir. Avrupa-merkezli ideolojik saplantılarla hesaplaşmak, toplumu kavrayıp, zihinsel dağarcığımızı kurtan, bilimsel, estetik, entelektüel ufkumuzu daraltıp, bilincimizi dumura uğratan resmi ideolojiyle hesaplaşmanın da önkoşuludur. Zira, Türkiye’de geçerli resmi ideolojinin geri planında Avrupa-merkezli ideolojik safsatalar ve ‘tezler’ bulunuyor. “Modern bilim”le sömürgeciliğin tarihi eşzamanlıdır; ve dünyanın sömürgeleştirilmesinde ve halkların köleleştirilmesinde, zenginliklerinin yağmalanmasında söz konusu “bilim” belirleyici bir rol oynamıştır. Avrupa-merkezli dünya görüşü doğası gereği dünyaya Avrupa’dan ve Avrupa’nın gö-

zülle bakmak durumundaydı. Oysa olup-bitenlerin dünyanın geri kalanından ve oralarda yaşayan halklar tarafından bakıldığında çok farklı anlamlar taşıması doğaldı; ama burjuva uygarlığı, sömürgeleştirip köleleştirdiği ve katliamlarla yok ettiği halkların ılığını bastırmayı başarmıştı. Bu yüzden “Batı aydınlanması,” sömürgeleştirip-kimliksizleştirilen, yer yer de katliamlarla tarihten silinen halklar için farklı anlamlar taşıyordu. Avrupa’nın batısını aydınlatan meşale başka yerleri karatıyordu; ama Batı’nın modernizmi, rasyonalizmi, bilimi ve teknolojisi herkes için bir kurtuluş ve refah unsuru olarak sunulmaya devam etti. Şimdilerde ve küresel kapitalizm çağında bilim ve teknoloji fetişizmi hiçbir zaman olmadığı kadar etkili olmaya devam ediyor.

“Burjuva uygarlığı” başlangıçtan beri hiçbir zaman üstesinden gelemediği üç temel çelişkiyle malûl: Bunlardan birincisi emekle sermaye arasındaki çelişkidir. Başka türlü söylenirse amacı her seferinde daha çok kâr etmek olan sermaye sınıfıyla, yaşayabilmek için emeğini satmak zorunda olan; ama kendi özgürlüğü için sürekli mücadele eden işçi sınıfı arasındaki çelişkidir. İkincisi; kapitalist işleyişin doğasında ve mantığında mündemiç olan çevre-merkez kutuplaşmasıdır ki, kaçınılmaz olarak zengin merkez ve yoksul çevre çelişkisi yaratıyor. Bu çelişki kapitalizmin her bir üst aşamasında daha da derinleşiyor. BM İnsani Kalkınma Raporuna (1998) göre, dünya nüfusunun %20’sini oluşturan zengin ülkelerle dünya nüfusunun en yoksul %20’si arasındaki gelir farkı 1960’da 1’e 30 iken, 1995’de 1’e 82’ye yükseldi. Yoksullarla zenginler arasındaki farkın boyutlarını göstermek için dünyanın en zengin üç kişinin servetinin değeri 48 ülkenin GSYİH’sından fazla. Başka türlü ifade etmek istenirse, en varlıklı üç şahsiyetin serveti dünya nüfusunun yaklaşık üçte birini oluşturan 48 ülkenin toplamının gelirine eşit... Üçüncü temel çelişki; kısa vadeli kâr arayışıyla gezegenin geleceğinin güvence altına alınması gereği arasındaki çelişkidir. Kapitalizmin kâr mantığı en çok yirmi-otuz yıl ötesini görmeye imkan veriyor, oysa doğanın ekolojik dengesinin korunması gereği, çok daha uzun vade-

li kaygılarla mümkün. Kapitalist üretim tarzı altında ne teker teker, ne de topluca bu üç temel çelişkinin aşılması mümkün değil. Tam tersine bu temel çelişkilerin aşılması bir üretim tarzı olarak bizzat kapitalizmin aşılmasına bağlı. Böylesi bir durumda da insanlığı ve uygarlığı kurtaracak bir genel stratejiye ihtiyaç var. Oysa, son dönemde “tek düşünce” haline getirilen neo-liberal ideolojik saldırı, kapitalist küreselleşmeyi bir kurtuluş olarak sunmaya devam ediyor. İdeolojik ve politik mücadele ve bir karşı-hegemonya oluşturma gereği her zamankinden daha büyük önem taşıyor. Bu da bilimsel çabayı gerçek zeminine çekmeyi ve radikal olmayı, sorunları kökeninde ele almayı gerektiriyor.

Bu kitapta yer alan yazılar, neo-liberalizmden Avrupa-merkezçiliğe, resmi ideolojiden bilim ve bilim etiğine, reel sosyalizm deneyimlerinin başarısızlığından insan haklarına, Misak-ı Milli’ye, vb. farklı temaları işlemekle birlikte, bir bütünlük oluşturdıklarını düşünüyorum. Bütünü anlamadan parçaları anlamak mümkün değildir. Bu nedenle toplumsal sürecin tüm veçhelerini anlamaya yönelik bir çaba gerekiyor. Büyük sermayenin (Çokuluslu Şirketler) ‘küresel püskürtme stratejisi’ karşısında “büyük insanlık” (yeryüzünün lânetlileri) elbette sessiz ve tepkisiz kalmayacak; ama dünya ölçeğinde bir irade, bir devrimci önderlik yokluğunda her zaman tarihsel fırsatların kaçırılması riski söz konusudur. Bu dünyada hiçbir şey tesadüfen ortaya çıkmıyor, ne olup bitiyorsa insanların ‘bilinçli eylemi’ sonucunda ortaya çıkıyor, öyleyse bilinçli ve örgütlü mücadeleyle bir karşı-hegemonya oluşturmak, sermayenin küresel saldırısını püskürtmek, temel çelişkileriyle birlikte ücretli kölelik düzenini aşmak ve gerçek özgürlüğe giden yolu aralamak mümkündür. Bunun için gerekli iradeyi ortaya koymak, ya da Nietzsche’nin dediği gibi önce “gerçeği isteme cesaretine sahip olmak” gerekiyor...

Kardelen, Aralık 1998

AVCILAR VE ASLANLAR¹

*Beyaz adam geri döndü
Gözleri
Parlıyor karanlıkta
Yel vurmuş korlar gibi
Kocaman elleriyle koparıyor
Enari'nin gerdanlığını
Ramie'nin oklarını
Chirimica'nın eteğini
Camo'nun hamakçığını
Ağlatıyor ürümleri küçük kızı
Anası Camo'yu göğsüne bastırıyor
Ve "Bırakın bizi" diyor
Piaroa Şarkısı (Amozanya)²*

İnsanlık tarihi boyunca fetihler, istilalar, bazı halkların başkaları tarafından egemenlik altına alınması, hiç eksik olmadı. Kapitalizmin ortaya çıkmasıyla egemenlik altına alınan halkların kaderi köklü bir değişikliğe uğradı. Bu bakımdan Batı emperyalizminin egemenliği altına giren toplumlar önceki egemenlik biçimlerinden farklı olarak, köklü bir kimlik erozyonuna maruz kaldılar. Bu kimliksizleşme-kişisizleşme tarihsizleşme, sömürgeciliği, emperyalizmi ve "dış" egemenliği "içsel" bir kategori haline getirdi. Sömürgeciliğin ve emperyalizmin ekseri "dışsal" bir kategori olduğuna dair hakim anlayış da bu sorunun hak ettiği gibi tartışılmasını engelledi. Sömürgecilik "dışsal" bir olgu olarak ortadan kalktıktan sonra da, kayda değer bir değişikliğin olmaması bu durumla doğrudan ilgilidir. Nitekim, sömürgeciliğin klasik biçiminin tasfiye olmasına rağmen, her şey kaldığı yerden ve kimi zaman da hızını ve yoğunluğunu artırarak yoluna devam ediyor. "Biçimsel," "dışsal" görüntülerdeki "değişime"

1 Özgür Üniversite Forumu, Sayı:2, Ocak-Şubat-Mart 1998.

2 Meunier. J. Savarin A.M, (1970) *Massacre en Amozonie*, J'ai lu, Paris, s:65.

rağmen, kimliksizleşme-kişiliksizleşme özellikle “modern medya” tarafından üretilip yayılan haberler, reklamlar, tüketim kalıplarının hızla “standartlaşmasıyla” vb. tarihte görülmemiş bir tarzda kültürel formları, kimlikleri, değerleri erozyona uğratıp, dejenere ediyor. Durum böyleyken, insanın özünü öğütüp onu ne idüğü belirsiz bir “yaratık” haline getiren bu süreç, bir de ilerleme, modernleşme, çağdaşlaşma, kalkınma, refahı yakalama, “küreselleşme” vb. olarak sunulmaya devam ediliyor. Ne olup bitiyorsa, evrensellik, bilimsellik, ilerlemecilik vb. adına meşrulaştırılıyor.

Oysa, Kristof Kolomb’un macerasıyla başlayan dönemin başından bu yana, ister doğrudan egemenlik altına alınanlar, isterse de, ekonomik, mali-diplomatik, ideolojik-kültürel sömürgecilik tarafından kimlikleri tahrip edilmiş toplumlar için kayda değer bir değişiklik söz konusu değil. Ya da, *plus ça change, plus c’est la même chose*, ne kadar değişirse o kadar aynı kalıyor. Dolayısıyla, bir ulusun sömürgeciliğin “reel” biçimini defetmesi, sömürgecilikten kurtulmak anlamına gelmiyor. Zira, sömürgecilik artık İngiliz genel valisinin, Fransız generalinin, bilmem hangi sömürgeci gücün adamlarının ülkeden kovulmasından ibaret değil. Aynı şekilde sömürgeciliğin yıkıcı sonuçlarına maruz kalmak için mutlaka doğrudan sömürge olmak da gerekmiyor. Her halde bu konuda Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti’nden daha çarpıcı bir örnek yoktur. Osmanlı İmparatorluğu, tarihi boyunca siyasal planda bağımsızlığını koruduğu halde, doğrudan sömürgeleştirilmiş toplumların akıbetine ortak olmaktan kurtulamadı. Özellikle Cumhuriyet’le birlikte *otokolonizasyon* (kendi kendini sömürgeleştirme) süreci büyük bir ivme kazandı. Zira, sömürgecilikten ve emperyalizmden kurtulmak, Batı’daki kimi kurumları ve “düşünce kalıplarını” ithal etmekten geçmiyordu. Tam tersine Batı’ya daha çok benzeme isteği, Batı’yı daha hızlı taklit etme isteği, daha hızlı, daha köklü kimliksizleşme, köksüzleşme, kişiliksizleşme, tarihsizleşme ve tabii sömürgeleşme anlamına gelebilirdi ve öyle de oldu. Batı’ya benzeme, Batı gibi olma, “kalkınma,” “modernleşme” vb. iki bakımdan mümkün değildir: Birincisi; Batı eğer öyleyse, siz öyle olmadığınız

için öyledir. Demek ki, Batı'nın öyle olması ve öyle de kalması, sizin de “böyle” olmanız ve “böylece” kalmanızla mümkündür. (Bu ifadeden hiçbir değişim olmuyor sonucunu çıkarmak yanlıştır. Söylemek istenen ilişkinin özünü koruyarak devam ettiğidir.) Başka türlü söylenirse, “öyle” ile “böyle” arasında karşılıklı bir belirleme ve şartlandırma ilişkisi mevcuttur. Bu durum, kapitalist üretim tarzının bünyesinde mündemiç olan genel bir eğilim veya “yasa”nın işleyişi ve ortaya çıkardığı zorunlu sonuçlarla ilgilidir. Zira, kapitalizm bir sömürü metabolizmasıdır, artı-değer sömürüsü üzerine kuruludur, süreç ilerledikçe daha çok “ölü emeğe” (sermaye-makine-alet) dayanarak varlığını sürdürebilir, her seferinde ölü emeğin payını artırmak gibi bir açmazla malûldür. Bunun doğal sonucu olarak da, kapitalizm kutuplaştırıcıdır. Bir tarafta zenginlik biriktirirken, karşı kutupta yoksulluk biriktirmek zorundadır. Dolayısıyla, kapitalist gelişmenin her bir üst aşaması demek, daha büyük kutuplaşma demektir. Başka bir ifade ile, daha büyük yoksulluk ve daha büyük zenginlik demektir. Elbette sorun sadece bir tarafın daha çok zenginleşmesi, diğer tarafın da daha çok yoksullaşmasından ibaret de değildir. Bir tarafın yoksullaşması, aynı zamanda manevi yozlaşma, kültürel çürüme, kimliksizleşme vb. anlamına da geliyor. Bu veçhe, sorunun insani boyutunu oluşturur. Kapitalist sınıfın zenginleşmesi sadece bir yoksul çoğunluk üretmekle de kalmaz. Zenginleşmenin karşı kutbundaki öteki ayak, doğanın tahribidir. Eğer, “zenginleşme” denilen toplumsal ve doğal alanlardaki aşınma ve tahribatın sonucuysa, gerçekten global bir zenginlik ve refah artışından söz edilebilir mi?

Durum böyleyken ve yıkıcı ekonomik-toplumsal-ekolojik sonuçlara rağmen nasıl oluyor da geçerli paradigma tartışma gündemine gelmiyor veya hak ettiği biçimde tartışılmıyor? Ya da bu kadar zamandır varlığını ve etkinliğini koruyor? İşte, bu yazının cevaplama-sı gereken temel soru... Eğer sömürülen, hakimiyet altında bulunan; sömürenin, egemen olanın üretip-yaydığı kavramları, düşünsel-entelektüel araçları veri alma talihsizliğinden kurtulamaz; üstelik onları içselleştirirse, söz konusu kavramların kimin için ne anlama geldiğini

bilince çıkaramazsa, geçerli paradigmaya karşı durması da, süreci tersine çevirmesi de mümkün değildir.

Kapitalist egemenliği önceki tarihsel dönemlerdeki egemenlik biçimlerinden ayıran temel fark, egemen olduğu toplumların kimliklerini tahrip edip, köksüzleştirmesi, söz konusu toplumları kendilerine, özgeçmişlerine yabancılaştırması, velhasıl tarihsizleştirmesidir. İdeolojik-kültürel planda köklerinden koparılmış toplum demek, o toplumun fiziken olmasa da kültürel planda yok edilmesi, kırma uğratılması demektir. Bugün Üçüncü Dünya’da yaşayan halklar böylesi bir saldırıdan geri kalanı bünyelerinde taşımaktadırlar. Elbette sömürgeciler ve emperyalistler Avrupa-dışı halkları sadece kültürel kırma uğratmadılar, kimliklerini tahrip etmekle, “tarihsizleştirmekle” kalmadılar. Soykırım bir çok yerde istisna değil kuraldı. Nitekim, Kristof Kolomb’un Amerikan adalarına çıkışını izleyen yüzyıldan az bir zamanda, şanlı Aztek ve Maya uygarlığını yaratan Meksika halkının nüfusu 25 milyondan 1,5 milyona düşerek %90 oranında azaldı. Aynı şekilde Inka uygarlığının merkezi olan Peru’da da nüfus %95 azaldı.¹ “Keşiflerle” başlayan dönemden sonra ‘uygar beyaz adama’ karşı sayısız isyanlar, başkaldırı, savaşlar olduğu halde, beyaz adamın yazdığı, yazdırdığı tarih kitaplarında, zulme başkaldıranların çığlığı ve mücadelesi hemen hiç yer almadı. Elbette ünlü Afrika atasözünde olduğu gibi, “*Aslanlar kendi tarihçilerine sahip olana kadar avcılık öyküleri her zaman avcıyı yüceltecektir.*”

Sömürgeci Avrupalılar keşif adını verdikleri; ama aslında “fetih” olan talihsiz maceraya, dünyanın haritasını da yaparak başladılar. Ve haritadaki her yere bir isim koydular. Koydukları isimler kendilerinin kolayca telaffuz edebilecekleri isimlerdi. “*Tayfalar, Kolomb’u kayıkla sahile çıkardılar. Karaya ayak bastı Diz çöküp dua etti. Kolomb adaya San Salvador adını koydu. Ve o artık Ferdinand ve*

1 Beaud, M., 1990, Histoire du Capitalisme de 1500 à nos jours, Seuil, Paris (Fikret Başkaya tarafından yapılan çevirisi yakında Dost Yayinevinde yayımlanacak.)

Isabella'ya aittir dedi. San Salvador halkıyla konuşmayı denedi. Ama onu anlamadılar."¹ Bir toplumsal olayın içeriği ve 'anlamı,' olayı kimin anlattığına göre değişiyor... Kristof Kolomb adında bir adam bir adayı "keşfediyor," keşfettiği yere ve orada yaşayan halka bir de ad koyuyor. Elbette hepsi bu kadar değil. Oraya Avrupa kültürünü, teknolojisini, siyasal kurumlarını da taşıyor. Bütün bunları da "uygarlık yoksunu" vahşileri uygarlaştırmak için yapıyor. Oysa, "yeni dünyadaki" yerli halklar, yaşadıkları toprakların keşfedilmeye ihtiyacı olmadığını gayet iyi biliyorlardı. Aynı şekilde Avrupalılar tarafından isim takılmasına da ihtiyaçları yoktu Zira, her birinin daha önceden verilmiş isimleri vardı. Yazık ki, bir toplumun geçmişine egemen olan, kısmen onun bugününe de egemen olabiliyor. Bu yüzden tarihsel bellek önemli bir mücadele alanıdır. Zira, bir insan toplumu yeni şeyler kazanmak için önce kaybettiğini geri almak durumundadır. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde doğrudan sömürgeciliğin 'tasfiyesinin' gerçekten bağımsızlığın ve özgürlüğün yolunu açabilmesinin koşulu; zihinlerin de özgürleştirilmesine, zihinlerin de istiladan arındırılmasına, bilincin kültür emperyalizmi karşısında zafer kazanmasına bağlıydı. Oysa, sömürgecilik sonrası ortaya çıkan "yeni devletler" sömürgeciliğe ait ne varsa "miras almak" gibi bir talihsizlikten kurtulamadılar. Sömürgeciliğin anlamı, önemi ve sonuçları bilince çıkarılmadığı, radikal bir eleştiriyle aşılmadığı sürece, yöneticinin tâbiyatının değişmesinin bir kıymet-i harbiyesi olamazdı. Bu temel sorun hak ettiği biçimde gündeme gelmeyince, sorun Batı'yı daha hızlı taklit etmeye indirgendi. Bu sonucu olmayan bir yola girmekti. "Batıya rağmen batılılaşmak" mümkün değildi. Aslında Batı'ya rağmen batılılaşmak demek, "Batı gibi olmayı engelleyen ne olduğunu bilmemekle ilgiliydi. Ve söz konusu slogan, kitleyi oyalayarak, geçerli eşitsiz ilişkilerden yarar sağlayan Batıcı yerli elitlerin bir manipülasyonuydu.

1 Bigelow, B., 1992, "Two myths are not better than one", Month ly Review, July-August.

Avrupa-merkezci ideolojinin yerleşmesi ve zihinsel-entelektüel alanı istila etmesi sadece bilinenin “keşfedilmesi,” sömürgeleştirme, Batı kurumlarını dayatma, köleleştirme, soykırım vb. ile sınırlı değildi. Çok önemli bir başka “keşif” de “kıtlığın” keşfiydi. Kıtlığın keşfi de yoksulluğun keşfedilmesi anlamına geliyordu. Bu yüzden ‘kıtlık’ belki de doğmakta olan burjuva uygarlığının en büyük buluşuydu. ‘Kaynaklar kıttı; ama insan ihtiyaçları sınırsız ve sonsuzdu...”Eğer kaynaklar kıt, ihtiyaçlar da sonsuzsa, kıt kaynaklara sahip olmak isteyen insanlar arasında sürekli bir savaş hali geçerli olacaktı. Başka bir deyişle, “insan insanın kurduydu” Kıtlık retoriği burjuva iktisat teorisinin başlıca dayanak noktasını oluşturdu. Üniversitelerde okutulan iktisada giriş kitapları “ihtiyaçlar sonsuz, kaynaklar kıttır”la başlar; ve bu kitapları yazanlar, bunları “bilimsel eser” sayıp okuyanlar-okutanlar, bu saçmalığı bilimsel bir şeymiş gibi öğrenen öğrenciler hiçbir zaman “acaba gerçekten öyle mi?” sorusunu sormayı akıl etmezler. İki nedenden dolayı bunu yapmazlar, yapmak istemezler veya yapamazlar: Birincisi; bu tür soruları soranlar geçerli paradigmayı sorgulamaya başlamış oldukları için, ‘bilimsel alanın dışına çıktıkları,’ ve ‘işe ideoloji karıştırdıkları’ ile ri sürülerek dışlanırlar; İkincisi, üniversitelerde ders veren hocalar okudukları ve okuttukları her şeyin “evrensel bilim” olduğuna dair sarsılmaz bir inanca sahiptirler. Zaten, evrensel geçerliliği olabilecek bir iktisat biliminin mümkün olmadığını düşünecek yüksekliğe çıkmaları da pek kolay değildir. Bunun bir nedeni de Üçüncü Dünya’daki akademik çevrelerin ve iktisatçıların, sosyal bilimin üreticisi değil, “tüketicisi” olmalarıdır. Bizim gibi ülkelerin iktisatçıları, akademisyenleri, diplomalıları densin, her zaman aşağı yukarı şöyle düşünürler: “Adam öyle söylüyorsa demek ki, bir bildiği var...” Ve Sömürge ülkelerdeki bilim adamlarının ve “aydınlarının” içselleştirdiği, Batılı düşünürler ve bilim adamları karşısındaki aşağılık duygusu, onların geçerli paradigmaları sorgulamalarını ve perspektifi değiştirmelerini engeller. Gündemleri oldum olası “Batılı akıllı adamlar” tarafından belirlenir.

Burjuva ideolojisinin ve burjuva iktisadi düşüncesinin başlıca kurucu babaları olan Francis Bacon, Thomas Hobbes, John Lokce, Adam Smith, vb. yeni bir ahlâk anlayışının da kurucusu olmuşlardır. Zira, kapitalizm öncesi uygarlıklarda geçerli ahlâk anlayışında sınırsız arzu ve şımarıklık asla bir erdem sayılmamıştır. Kapitalizm öncesinin bütün büyük dinleri ve kültürleri: Amerikan yerlileri, Budizm, Hristiyanlık, Konfüçyanizm, KâdimYunan, Hinduizm, İslamiyet, Musevilik, Taoizm, vb. israfı ve şımarık tüketimi, sefahatı mahkum etmiştir.¹ Eğer insan arzularının sonsuzluğu tezi esas alınır, o zaman ‘kıtlığın’ keşfi zorunluluk haline gelir. Francis Bacon, insanlığın teknik ilerlemesi sayesinde her şeye egemen olacağını ve doğanın da ilerlemenin önünde bir engel oluşturmaktan çıkacağını ileri sürmüştü. Thomas Hobbes, *iktidarın* bir ‘mukayese’ ögesi olduğunu şöyle ifade etmişti: “*Bundan ötürü*”, diyor, Hobbes, “*iki kişi aynı anda sahip olamayacakları bir şeyi arzu ederse, birbirlerine düşman olurlar; ve esas olarak varlığını korumak ve bazen de zevk almak olan amaçları uğruna, birbirlerini yok etmeye veya egemenlik altına almaya çalışırlar. Bu nedenledir ki, bir istilacının herhangi bir başka tek kişinin gücünden korkmadığı bir durumda; eğer ekilir, biçilir, yapı kurulur ve kendisine iyi bir yer edinilirse, başkalarının onu yalnızca emeğinin ürününden değil, canından veya özgürlüğünden de yoksun kılmak için güçlerini birleştirip gelmeleri beklenebilir. Ancak yeni istilacı da bir başka istilacının tehdidi altındadır.*”² Hobbes, eserinin bir yerinde de şunları yazıyor: “*Mal-mülk, şeref, buyurma veya başka bir kudret konusunda rekabet, yarışmaya, düşmanlığa ve savaşa götürür: Çünkü bir rakibin arzusuna ulaşma yolu, diğerini öldürmek, tâbi kılmak, yerinden etmek veya kovmaktır.*”³

- 1 Durning, A., 1992, How Much is Enough? The consumer society and the future of the earth, Earthscan Publications, Londra, s:144.
- 2 Hobbes, T., 1993, *Leviathan*, (Çev: Semih Lim),Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s:93.
- 3 A.g.e., s:77.

Thomas Hobbes'dan yapılan yukarıdaki iki alıntı "kıtlık" düşüncesinin nasıl uydurulduğunu gösteriyor. Eğer siz bir şeye sahip olmak istiyorsanız, bunun yolu o şeye başkasının sahip olmasını engellemekten geçer... Kıtlık düşüncesinin yaratıcılarından John Locke, bir başka gerekçeyi ön plana çıkarıyordu. Locke'a göre toprak ve doğa herkese ihtiyacı olanı verecek durumda değildir. O halde kıtlığı sorun olmaktan çıkarmak için daha çok üretmemiz gerekir. Eğer öyleyse, ekonomik büyüme ve yayılma kıtlık tehdidinin üstesinden gelmenin yoludur. O zaman insanlığın önünde bir tek seçenek kalıyor: Kıtlıktan kurtulmak için ileriye doğru kaçmak. Bu yaklaşımda doğa başlıca düşman mertebesine yükseltiliyor. Bir bakıma, Batı aydınlanmacılığını ve ilerleme efsanesini, kıtlıktan kaçış olarak da anlamak mümkündür. Böylesi bir zihinsel kurgu geçerliyken, yayılma ve sömürgecilik de kıtlık düşüncesine dayandırılarak 'meşrulaştırılabilir-di.' Locke, *"Orada (Amerika'da) geniş ve bereketli bir ülkenin kralı, İngiltere'deki bir gündelikçi işçiden daha kötü evde oturur ve daha kötü giyinir"* diye yazmıştı.¹ Aynı doğrultuda 19. yüzyılın en hararetli emperyalisti Cecil Rhodes da, İngiltere'de sınıf savaşını engellemek için emperyalizmin gerekli olduğunu söylemişti. *"Eğer yapabilseydim gezegenleri ilhak etmek isterdim."*² Burjuva iktisadının babası sayılan Adam Smith'de Batı düşüncesinde Avrupa dışı dünyanın nasıl görüldüğünü açıkça ortaya koymuştu. Batılılar daha 18. yüzyılda bile Avrupa dışı toplumları, kıtlığın, açlığın ve sefaletin kol gezdiği ülkeler olarak görüyorlardı. Kolomb, bugün Haiti olarak bilinen toprağa ayak bastığında "güzel evlerde oturup, iyi beslenen mutlu insanlar, güzel dağlar ve yeşil vadiler"den söz etmişti. Bugün durum farklı. Haiti artık Amerikanın en yoksul ülkesi... Smith, Milletlerin Zenginliği adlı ünlü eserinde şunları yazmıştı: *"Böyle olmakla birlikte, bir Avrupa hükümdarı ile, çalışan tutumlu bir köylünün eşyası arasında, bu*

- 1 Locke, J., 1960, *Two Treaties of Government*, Cambridge University Press.
- 2 Arendt, H., 1951, *The Origin of Totalitarianism*, London, Harcourt Brace Jovanovich, s:124.

*köylününkilerle, onbin baldırıçıplak vahşinin hayatı ve hürriyeti üzerinde dediği dedik nice Afrika krallarının eşyası arasındaki fark, her zaman mevcut olması gerekir.”¹ Beyaz adam Avrupa dışı toplumların insanların tembel, yaramaz, melankolik, korkak, alçak, namert, yalancı, direnme gücünden yoksun vb. olduğuna karar veriyor. Elbette bu kadar meziyet ve yetenek zafiyetine sahip Avrupa-dışı toplumların uygarlaştırılması, modernleştirilmesi, kalkındırılması, “adam edilmesi” sorunu Avrupalı’nın boynunun borcu olabilirdi... Mission civilisatrice... “Sömürgeci, yerliyi en uygun terimlerle ifade etmek istediği zaman, sürekli hayvanlarla ilgili sözcüklere başvurur”.² Yüzyılın en ünlü filozoflarından J. P. Sartre, *çünkü bizde ırkçı bir hümanizmden daha tutarlı bir şey yoktur. Avrupa, insan olmayı ancak köle ve canavar yaratarak başarabilmiştir*³ diye yazmıştı.*

Avrupa’nın Üstünlüğü, Özgünlüğü Söylemi

Avrupa-merkezci ideolojinin oluşmasında ve yayılmasında Avrupa’nın ‘özünlüğü’ ve ‘üstünlüğü’ teması önemli bir yer tuttu. Bir kere “Batı uygarlığının” başka uygarlıklardan etkilenmediği, iktibas yapmadığı düşüncesi yayıldı. Bu amaçla tarihsel süreklilik inkar edildi; ve ırkçı-merkezci bir ideolojik söylem üretildi. Bununla eşzamanlı olarak da, üstünlük-alçaklık ilişkisinin iki ayağının oluşturulması gerekiyordu. Avrupa üstündü; zira ateşli silahlara, topa-tüfeğe, modern makinelere ve ‘uygar’ kurumlara sahipti. Avrupa dışı toplumlar geriye; zira onun sahip olduklarından “yoksundu.” Bunlardan birincisini kanıtlamakta fazla zorlanmadılar. İkincisinin oluşturulmasında da oryantalizm imdada yetişti. *Oryantalizm: Sömürgeciliğin keşif kolu* başlığını taşıyan kitabın yazarı Filistin asıllı

- 1 Smith, A., 1955, *Milletlerin Zenginliği*, (Çev: Haldun Derin), Maarif Matbaası, Ankara, s:15)
- 2 Fanon, F., 1994, *Yeryüzünün Lanetlileri*, (Çev: Şen Süer Kaya), Sosyalist Yayınlar, İstanbul, s:35.
- 3 A.g.e., s:22.

ünlü bilim adamı Edward Said: “... Avrupa sadece şekil olarak ele aldığı alçaltılmış bir Doğu kavramı ile kendi kültürünü belirlemiş ve güçlendirmiştir”¹ derken, tam da bunu ifade ediyor. Avrupa uygarlığının özgünlüğünün kanıtlanması için kâdim Asya ve Afrika uygarlıklarıyla secere zincirinin koparılması gerekiyordu. Bu amaçla, kâdim Grek uygarlığının kâdim Mısır uygarlığından etkilenmediğini “kanıtlamaya” giriştiler. Oysa, Yunan uygarlığındaki Mısır ve Fenike etkisini inkar etmek, tarihi tahrif etmekte. Dolayısıyla kâdim Yunan Uygarlığını, Anadolu, Doğu Akdeniz, Mısır, Sudan vb. uygarlıklarından soyutlamak ve ıktibasları ve sürekliliği inkar etmek için kendinden menkul bir Arî ırk uydurmaya zorlandılar. Sömürgecilik etkinliğini artırdıkça, Avrupalı beyaz adamın Avrupa dışı uygarlıklara karşı saygısızlığı ve küçümsemesi de belirgin bir hal aldı. Hristiyanlığın da kâdim Yunan uygarlığının da “Avrupalı” olduğu, uygarlığın ve felsefenin beşiği olduğu biçiminde bir tarih versiyonu geliştirildi. Avrupalı ırkların fitri özellikleri zihinsel-entelektüel yetenekleri bakımından dünyanın başka yerlerindeki topluluklardan farklı oldukları, üstün oldukları bir kere “bilimsel” olarak kanıtlanınca, artık “ileri,” “üstün,” “yetenekli” Avrupa Arî ırkının, Avrupa dışı toplumları birer özne olarak, kendi başlarına varolmaları gereken zatiyetler olarak görmesi gerekmiyordu. Avrupa dışı dünyanın insanların “ne ve nasıl olmaları” gerektiğine de, “olup olmamaları” gerektiğine de uygar, üstün, yetenekli Avrupalı karar verecekti. Öte yandan bu “saf,” “temiz,” “uygarlık” timsali Avrupa ırkının bu özelliklerini koruyabilmesi de “aşağı ırklarla” temasının önlenmesini ve aşağı ırkların Arî ırkı dejenere etmesinin önünün kesilmesini gerektiriyordu. Yunan Uygarlığının Samilerle karışmadığını “kanıtlamaya” girişmelerinin nedeni budur. Ancak saf ırklar uygarlık yaratıcısı olabilirdi; ve bu özelliklere sahip yegane ırk da Avrupalı beyaz adamın şahsında cisimleşen Arî ırktı. Aynı şekilde Grekçe’nin Doğu Akdeniz, Mısır, Finike vb. ile olan secere zincirini koparmak

1 Said, E., 1995, *Oryantalizm*, (Çev: Nezih Uzel), İrfan Yayımcılık, İstanbul, s:15.

için de Hint-Avrupa dil grubu keşfedildi. Gerçekten Avrupalı'ların "keşifler" alanındaki yeteneklerini teslim etmemek olmaz... O zaman da Hint-Avrupa dilini konuşanların bir ırk olarak kabul edilmesi gerekiyordu. Neyin gerçek, neyin bilim, neyin güzel, neyin çirkin vb. olduğuna karar veren Avrupalı, konuşulan dille ırk arasında bir özdeşlik de kurabilirdi elbette... Hint-Avrupa dilini konuşanlar Arı ırkı oluşturuyorlardı, bu ırkın kökleri de Orta Asya'ya dayanıyordu. Hindistan'da konuşulan Sanskritçe ile Batı dilleri arasındaki benzerlikler işi kolaylaştırmıştı.

İnsanlık tarihi bir kere tahrif edilip, pre-kapitalist dönemin büyük uygarlıklarıyla 'Avrupa uygarlığı' arasındaki süreklilik bağı inkar edilince, Avrupa-merkezli bir tarih anlayışını dayatmak kolaylaşmıştı. Buna göre insanlık uygarlık olarak ne üretmişse hepsi Avrupa'dan kaynaklanıyordu. Bugün ortalama bir Üçüncü Dünya insanı matbaanın bir Batı icadı olduğunu düşünür; ve matbaayı iktibas etmekte geç kalınmış olmasından da hayıflanır. Matbaa ile ilerleme, kalkınma ve "aydınlanma" arasında doğru yönde bir ilişki olduğuna inanır... Matbaanın Avrupa-merkezli ideolojiyi oluşturan "modern efsaneleri," "modern hurafeleri" yayan, bu niteliğinden ötürü de sömürgeciliğin ve emperyalizmin bir egemenlik aracı olarak kullanıldığını, kullanılabileceğini akıl etmez. Nitekim, yakın zamana kadar okullarda matbaanın bir Avrupa icadı olduğu öğretiliyordu. Oysa, hareket edebilen harflerden oluşan, ağaçtan ve metalden yapılmış matbaa daha 14. yüzyılın başında Çin'de ve Kore'de mevcuttu. Kore'de 1397'de hareketli harflerle işleyen, metalden bir matbaada basılmış bir eserin varlığı biliniyor.¹ Yeni tarih versiyonuna göre, insanlık iki evrim çizgisi izlemişti: Bunlardan birincisi Avrupa'nın izlediği ve sonuçta kapitalizmi yaratan evrim çizgisiydi. Diğeri de doğası gereği ilerlemeye, "değişime," "evrime" yatkın olmayan Batı-dışı toplumların izlediği evrim çizgisiydi. Bir de bütün

1 Bosche, M., 1996 "Invisible 'colonisation ' Japonaise", Le Monde Diplomatique, Nov.,s:25.

toplumların zorunlu olarak “beş aşamadan” geçtiği, geçeceğine dair bir safsata uyduruldu. Beş aşama “tezinin” yaygınlaştırılmasında sol “düşünce” ırkçı sağı bile geride bıraktı. Hakim Batı düşüncesi böyle bir ideolojik manipülasyonla iki şeyi birden “kanıtlamayı” umuyordu: Sonuçta burjuva uygarlığını üretmiş olan Batı’nın geçmişinde, feodalizm, kölecî üretim tarzı ve ilkel komün vardı. Ve ancak bu Greko-Romen geleneğidir ki, kapitalizme evrilmeye uygundu. Sol bu tezi aynen alıp sonuncu aşamaya sosyalizmi ekledi. Böylece bütün toplumların beş aşamadan geçtiği, geçmeye mahkum olduğu tezi sarsılmaz bir hakikat olarak ilan edildi. Elbette insanlığın kuruluşu özgürlüğün, eşitliğin, dayanışmanın, kardeşliğin egemen olmasına bağlı ve bu da ancak sosyalist bir toplumda gerçekleşebilir. Zira burjuva ideolojisi insanı bir “üretim faktörü” mertebesine indiriyor. Fakat, Sovyet resmi ideolojisinin “beş aşamaya” bu kadar vurgu yapması Sovyetler Birliği’nde geçerli olanın “sosyalist” olduğunu kanıtlama kaygısından idi. Oysa, insanlık tarihinde bir üretim tarzı olarak kölelik ekseri bir istisna idi. Aynı şekilde Avrupa türü ‘feodalizmle,’ pre-kapitalist dönemin büyük uygarlıklarında geçerli üretim tarzlarının bire bir örtüşmesi diye bir şey söz konusu değildi.

Elbette Avrupa-merkezciliğe karşı çıkarken, her zaman bir ‘tersinden merkezcilik’ üretme tehlikesi mevcuttur. Avrupa-merkezciliğe bir ‘Afrika-merkezcilik,’ ‘Asya-merkezcilik’ vb. ile karşılık vermek, olumsuzluğu başka kavramlarla yeniden üretmek olur. Bugün Coca Cola istilası ve Batı kökenli ideolojik-kültürel zehirlenmeye karşı çıkarken, gerçekten evrensel olanı gözden uzak tutma riskine karşı da duyarlı olmak gerekir. Bir kere her uygarlık mutlaka kendinden öncekilerin devamıdır; İkincisi, hiçbir uygarlık külliye olumsuz olmadığı gibi, hiçbir de “sütten çıkmış ak kaşık” sayılmamalıdır. Burjuva uygarlığı teknolojik planda gerçekleştirdiği atılımlar, eşitlik, özgürlük, demokrasi düşüncesini insanlığın gündemine getirmesi, metafiziğin aşılması vb. itibarıyla elbette uygarlığın önemli bir durağıdır. Fakat, üretimin kâr amacına dönük oluşu, teknolojinin ve teknolojik ilerlemenin kâr etmenin aracına indirgenmesi, kapitalist üretimin kutup-

laştırmacı karakteri, insana ve doğaya saygısızlığı, insanı başlı başına bir zatiyet ve özne olmak yerine, “makine, alet, toprak” vb. gibi bir üretim faktörü sayması, sadece retorikle realite arasında ciddi bir uyumsuzluk ortaya çıkarmakla kalmıyor, aynı zamanda insanlığın ve uygarlığın geleceğini de tehlikeye atıyor.

Avrupa-Merkezciliğin Derin Çekirdeği veya “Sömürgeciliğin İçselleşmesi.”

L.V. Thomas, *Ölümün Antropolojisi* (Antropologie de la mort) adını taşıyan eserinde: “Bir halkı kimliğinden mahrum etmekten daha korkunç bir ölüm olup olmadığı sorusunu sorma hakkımız olmalı”¹ derken, herhalde bir insan topluluğu için kimliğin ne kadar önemli olduğuna dikkat çekmek istiyordu. Şüphesiz Avrupa-merkezli burjuva düşüncesi kapitalizmin gelişmesinde fetihlerin, Amerika kıtasının yağmalanmasının, Afrika’nın köleleştirilmesinin, Asya’nın sömürsünün önemini bilinçli olarak dikkate almaktan kaçınmış, değilse önemini küçümseme yolunu seçmiştir. Oysa, Avrupa dışı dünyanın yağması, talanı, sömürsü kapitalist sermaye birikiminin başat unsurlarından başlıcasıydı. Bu yüzden, Batı’nın sanayileşmesinin finansmanında Latin Amerika’nın zenginliğinin Avrupa’ya taşınması, Fetihler sonrasında sömürge ve köle emeği, kanı ve gözyaşı önemli bir yer tutuyordu. İhtiyatlı bir tahmine göre Latin Amerika’nın talanı sonucunda 1492-1800 arasında Avrupa’ya taşınan servetin değeri 1914 öncesi altın/dolar kuruna göre 6 milyar dolara ulaşıyordu ki, bu rakam 1800 yılında Avrupa’da sanayiye yatırılan toplam sermayeye eşitti.²

Marksist sol sorunun bu veçhesini önemsemi; ve Batı’nın zenginliğiyle Asya, Afrika, Latin Amerika ve Orta Doğu’nun yok-

- 1 Latouche, S., 1986, *Faut-il Refuser le Développement?*, Puf, Paris, s:163.
- 2 Koning, H., 1992, “*Rewriting our history*” Monthly, Review, July-August, s:24.

sullaşması ve “azgelişmişliği” arasındaki nedensellik ilişkisini ortaya koymakta başarılı oldu. Fakat sömürgeciliğin ve emperyalizmin ideolojik-kültürel planda yaptığı tahribatı dikkate almadı. Bu durum ne bir rastlantı ne de ihmalin sonucuydu. Marksist sol da ilerleme, modernleşme vb. konusunda Avrupa-merkezli hakim paradigmayı paylaşıyordu. “Batılı radikaller ekonomik emperyalizmi kınarlarken, dünyanın Batılılaşmasını başka bir biçimde sürdürüyorlardı. Üçüncü Dünya’daki rakipleriye, cansiperane bir çabayla kalkınma savaşına katılarak bu süreci derinleştiriyorlardı.”¹ Oysa bir toplumun kimliğinin inkar veya tahrip edilmesiyle, onun ‘diyalektik aşılması’ arasında önemli bir fark vardır. Zira, kimliksizleşmiş bir insan toplumu kendi gerçekliğini “kendi gözüyle” görme yeteneğini kaybeder. Bir zatiyet, bir özne olmaktan çıkar. Bu koşullarda ‘başkasının,’ ‘dışarının’ bakışını içselleştirmek kaçınılmaz hale gelir. Bu yüzden ekonomik yıkımdan daha önemli olan kültürel kimliğin tahribi veya kaybedilmesidir. Kaldı ki, ekonomik veçheyi diğerlerinden ayrı, “özerk” bir veçhe olarak ele almak anlamlı değildir. Hakim Batı ideolojisi bir topluluğun veya ulusun ilerlemesinin, modernleşmesinin, kalkınmasının önkoşulu olarak, o toplumun kendi geçmişinden, kendi kültüründen uzaklaşıp, kendi tarihine yabancılaşmasını öngörür. Eğer sömürgecilik ve emperyalizm böyle bir tahribatı gerçekleştiriyorsa ilerici bir misyon yükleniyor demektir. Yegane amacı yağma, talan ve sömürü olan bir ‘dış etkinin’ ilerici bir misyonun taşıyıcısı sayılması ancak ilerlemecilik konusundaki fanatik Avrupa-merkezli saplantının sonucu olabilir. Sömürgecinin vesayet altında tuttuğu toplumlara ‘ilerici’ kültür taşıması, kültür boşluğunu kendi kültürüyle doldurması Avrupa-merkezci dünya görüşünün bir yuvarlamasıdır. Bu konuda Serge Latouche, haklı olarak şunları yazıyor: “*Bu yerini doldurma bir kültürleşme değildir; çünkü Batı efsanesinin benimsenmesi ve Batı değerleri-*

1 Latouche, S., 1993, *Dünyanın Batılılaşması*, (Çev: Temel Keşoğlu), Ayrıntı Yayınevi, İstanbul, s:71.

nin kanlı saldırganlığıyla bütünleşme söz konusu değildir. Daha yalın bir anlatımla, artık kendisini görececek gözü, kendisini dile getirecek sözü, iş görececek kolu kalmamış yaralı toplum, Ötekinin bakışını benimser, Ötekinin sözüyle konuşur, Ötekinin kollarıyla iş görür. Dünyasının büyüğü iyiden iyiye yok olmuştur. Büyünün yok olması ifadesi, burada kelimesi kelimesine alınmalıdır. Tanrıları öldükten, efsaneleri masal olduktan , çabaları yetersiz ve yararsız kaldıktan sonra geriye kendisine ne kalmaktadır? Batılı olmayan toplum, artık Batı'nın ilan ettiği gibi kendisini anlamsız bir çıplaklıkta keşfedebilir; sefil bir durumdadır.”¹

Bir toplum için kendi kafasıyla düşünemez-tasarlayamaz, kendi gözüyle göremez, kendi koluyla tutamaz olmaktan daha büyük bir felaket olamaz. Zira, bu duruma getirilmiş bir toplum her düzeyde ve her aşamada “dışarıya, dışarının iradesine tâbi” olmaktan kurtulamaz. “Uluslararası düzlemde az gelişmiş olarak değerlendirilen ve her geçen gün daha da gerileyen Üçüncü Dünya toplumunun, eylemini bir **kalkınma stratejisi** çerçevesine yerleştirmekten başka bir çaresi yoktur. Kendi kendine sömürgeleşmenin zorunlu sonucu olarak, **kalkınma, sömürgeleşmenin devamı ve uzantısıdır. Anlam yitimi şokunda edilgen olarak yıkılanı, şimdi etkin bir biçimde yıkmak söz konusudur. Burada kültüre yabancı uzman, yazgıyı en iyi yerine getiren kişidir.”**² Sömürgecilik ve emperyalizm ikisi de sömürge ve yarı-sömürge (daha sonra yeni-sömürge, şimdilerde yeniden kompradorlaşma) Üçüncü Dünya ülkeleri tarafından içselleştirilen iki imaj yarattı: Bunlar; “Batı” ve “Doğu” idi (şimdilerde ‘Güney’ deniyor). “Sömürgecinin mutlak efendi olabilmesi için fiili yaşamda öyle olması yeterli değildir, bunun meşruluğuna da inanması gerekir. Bu meşruluğun tam olabilmesi için, sömürgeleştirilen insanın bir köle olması yeterli değildir, bu rolü kabullenmesi de gerekir. Bu yüzden sömürgeciyle sömürgeleştirilen insan arasındaki bağ hem yıkıcı hem

1 A.g.e., s: 78

2 A.g.e. s: 81.

de yapıcıdır. Sömürgeciliğin iki tarafını önce yok eder, sonra da onları sömürgeci ve sömürgeleştirilen insan olarak yeniden yaratır.”¹ Sonuç olarak, belirli bir eşikten sonra dışarının bakışı “içselleştiriyor.” “Sömürgeci tarafından maksatlı olarak yaratılıp yayılan bu mitik ve aşağılayıcı portre, sonunda belli bir dereceye kadar sömürgeleştirilen insan tarafından da kabullenilip yaşanmaya başlar. Böylelikle, belirli bir gerçeklik payı kazanarak sömürgeleştirilen insanın gerçek portresine katkıda bulunur.”² Bir Doğulu ‘imajının’ da Batılı ‘imajının’ da oluşturulmasında oryantalizmin önemli bir yer tuttuğunda şüphe yoktur. Bu konuda Edward Said “...Paylaştıkları sadece toprak, menfaat veya egemenlik değildi... Benim oryantalizm adını verdiğim entelektüel iktidarı paylaşıyorlardı. Bu iktidar bir anlamda kütüphanelere, arşivlere ve birlikte edinilmiş belgelere dayanıyordu. Bütün bu arşivleri bir araya getiren ortak düşünceler vardı. Bu düşünceler çeşitli yollarla etkilerini gösteren değerlerden kaynaklanıyordu. Genel olarak Doğuluların hareket şekillerini inceleme iddiası taşıyan bu fikirler onlara bir mantık düzeni yakıştırıyor, ırkî ve ırsî özelliklerini araştırıyor ve onları belirli bir atmosfer içinde görüyordu. Dahası var... Bu fikirler Avrupalılara Doğuluları istedikleri gibi görme olanağı bağıslıyor, onları belirli kalıpların ardından seyretmelerine yarıyordu.”³ Said, aynı yerde şunu da ekliyor: “Büyük Britanya Devleti’nde, 19. yüzyıl boyunca Hindistan’daki ve diğer yerlerdeki genel valileri elli beş yaş gibi çok erken bir tarihte emekliye ayırma geleneği ortaya çıktığında, oryantalizmin gidişatı çok ince bir noktaya ulaşmış bulunuyordu. Artık hiçbir Doğulu, bir Batılı yöneticinin ihtiyarladığını ve çöktüğünü göremeyecekti. Ve hiçbir Batılı Doğulu kullarına güçlü, akıllı ve zinde, genç bir Raj temsilcisinden başka türlü görünme hakkına sahip olamayacaktı.”

1 Memmi, A. 1996, *Sömürgeci ve Sömürgeleştirilen İnsan*, (Çev: Salih Ak), Öteki Yayınevi, s: 88-89.

2 A.g.e. s: 88.

3 Said, E. 1995, *Oryantalizm*, (Çev: Nezih Uzel), İrfan Yayımcılık, İstanbul, s: 66.

Cennete Yolculuktan Nuh'un Gemisine

Konkistatörlerin macerası ve ona eşlik eden kapitalist gelişmeyle birlikte, dünya ölçeğinde köklü bir kutuplaşma ortaya çıktı. 1492 sonrası süreçte insanlık Avrupa ve Avrupa dışı olmak üzere ikiye bölündü ve neredeyse Avrupa “tarihin öznesi” durumuna geldi. Robert Nisbet’in aşağıdaki sözleri bu durumu veciz bir biçimde özetliyor: *“Büyük bir inançla tahmin ediyoruz ki, Avrasya’nın bir uzantısı olan ve Batı Avrupa dediğimiz dünyanın bu küçük parçasındaki olayları ve değişiklikleri (azımsanmayacak zorluklar ve zorlamalarla) içine kattığımız kronoloji, aynı zamanda insanlığın da kronolojisidir.”*¹ Artık insanlık alemi bir dizi kavram çiftiyle tanımlanır olmuştı: Hıristiyan/pagan, uygar/vahşi, ileri/geri, gelişmiş/az-gelişmiş, zengin/yoksul, yetişkin/çocuk, mümeyyiz/-mahcur, isim koyan/isim konulan, sınır koyan/sınır konulan, kayıran/kayırlan, koruyan/korunan, yetenekli/beceriksiz, başarılı/ başarısız... Elbette sorun, sadece taraflardan birinin diğerini nasıl tanımladığıyla ilgili değildi. Asıl felaket, tanımlananın da tanımlayanın ona izafe ettiği ‘imaja’ uyum sağlamasıyla ilgiliydi. Sömürgeciliğin içselleşmesi veya Avrupa-merkez-ciliğin derin çekirdeği dediğimiz bu süreç de, ekseri ileri sürüldüğü gibi, sadece “zorun,” “şiddetin,” “kaba kuvvetin” dayatılması sonucu oluşmadı. Söz konusu ilişkinin ikinci ayağını oluşturanlar, her aşamada ve her düzeyde kendi adlarına düşünen, karar veren, onun “iyiliğini isteyen” biriyle karşı karşıyaydılar. Latouche’un ifade ettiği gibi düğüm noktasını “bağışlayan/bağışlanan” ilişkisi oluşturuyordu. Oysa, geleneksel yaklaşım daha çok şiddet, zor, ekonomik emperyalizm üzerinde odaklanmıştı. *“Asıl kültürel yapı bozukluğuna yol açan iktidarı ve saygınlığı, Batı vermekle kazanır. Toplumlar, şiddete ve yağmaya karşı kendilerini savunabilirler. Yıkılmadıkları sürece direnebilirler ve saldırganın kültürel kimliği lehine kendi kültürel kimliklerinden feragat etme eğiliminde değillerdir. Oysa, bağış kar-*

1 Nisbet, R., 1969, Social Change and History, Aspects of Western Theory of Development, Oxford University Press, New York, s:241.

şısında her şey onları silahsız ve savunmasız kalmaya hazırlar. İnsan hayatını kurtaran tıp, sefaleti hafifleten ekmek, insana öz kültüründe saygınlık kazandıran, bilinmedik büyü ve baştan çıkarıcı nesne geri çevrilemez.”¹

Bu yüzden ‘uygar beyaz adam’ yaklaşık son beş yüz yıla yayılan nüfuzunu ve egemenliğini sadece baskıya ve şiddete dayandırmadı. Her seferinde bir şeyler “vererek,” ‘bir gönül borcunun alacaklısı’ durumuna gelmeyi başardı. İspanyol fetihçilerinin (konkistatörlerin) ‘yeni dünya’ya ayak basmalarıyla birlikte, vahşilere cennet vad edildi. Hristiyan olup cennete gitmelerinin yolu açıldı. Her halde ruhların bedenden ayrılmadığını sezdikleri için olacak, vahşileri bir an önce cennete yollamak için bedenlerini toprağa atmak üzere soykırımlara giriştiler. Soykırımdan arta kalanlarla, soykırım yapmanın mümkün olmadığı durumlarda ve bölgelerdeyse (Asya, Orta Doğu, vb.) “uygarlaştırma,” “uygarlık aşılama” yolunu tuttular. Uygarlaştırma misyonu uzunca bir tarihsel dönemde geçerli oldu. Yaklaşık son yetmiş yıldır da (ama asıl İkinci Dünya Savaşı sonrasında olmak üzere) kalkındırıyorlar... İster ‘Cennete yolculuk’ ister ‘uygarlaştırma,’ isterse de ‘kalkındırma,’ şimdilerde de “küreselleşme,” retoriğinde olsun, kural vermekle ilgiliydi. Uygar Batı sömürgeciliğin, emperyalizmin, egemenlik altına almanın ve kimliksizleştirmenin altın kuralının **“egemen olmak için vermek, almak için egemen olmak”** olduğunu gayet iyi biliyordu. Vermenin öteki yüzü de kimliksizleşmek, kişiliksizleşmek, tarihsizleşmek, tarihin öznesi olmaktan uzaklaşmaktı. Son dönemde Hristiyan misyonerin ve uygarlık aşılama-yıcının işlevini kalkınma uzmanı almıştı. Bu uzmanlardan birisinin sorunun Batılılar tarafından nasıl görülüp, algılandığını özetlemesi kaydedilmeye değer: *“Azgelişmiş bir halkın ekonomik kalkınması, törelerini ve geleneksel alışkanlıklarını korumakla bağdaşmaz. Bunlardan kopuş ekonomik kalkınmanın önkoşulunu oluşturur. Tüm*

1 Latouche, S. 1993, *Dünyanın Batılılaşması*, (Çev: Temel Keşoğlu), Ayrıntı Yayınevi, İstanbul, s:76.

kurumların ve toplumsal, kültürel ve dinsel davranışların, dolayısıyla psikolojik tavrın, felsefenin ve yaşam biçiminin devrim geçirmesi gerekir. Demek ki, olması istenen şey, toplumsal örgütlenmenin bozulmasıdır. Her an hazır olanın ötesinde istekler geliştirmek amacıyla mutsuzluk ve hoşnutsuzluk yaratmak gerekir. Bu sürecin doğuracağı acı ve doyumsuzluğa karşı çıkılabilir. Bunlar ekonomik kalkınma için ödenmesi gereken ceremelerdir.”¹ Elbette hekimin müdahalesi için muhatabının “hasta olduğuna” inandırılması, ikna edilmesi gerekiyordu. Artık o aşamadan sonra hekim “hastasına” her türlü zehiri “şifa” diye içirebilirdi.

Bunun için de, vahşi olduğuna, uygarlık yoksunu olduğuna, kalkınmamış olduğuna inandırılması, karşı tarafın (sömürgecinin) ona biçtiği elbiseyi giymeyi kabullenmesine bağlıdır. İnsanlara “yardım edebilmeniz” için önce onları yardım edilebilir duruma getirmeniz gerekir. Kendi kendine yeten bir tarımsal topluluğu ‘kalkındırmanın’ yolu önce onu kendi kendine yetemez duruma getirmekten geçer. Önce açlık ‘siyah bir kral gibi’ yerleşmeli ki, arkasından Kızıl Haç, Kızılay, Birleşmiş Milletler Yardım ekipleri, “hayırsever vatandaşlar” vb. devreye girebilsin. Fakat Kızılhaç, Kızılay, BM yardımları vb. yalnız gelmez, yanlarında satmak istediklerini de taşırlar. Eğer bir insan topluluğu kâr etmenin, alıp-satmanın, artı-değer üretmenin dışında kalmışsa, geridir ve kalkınmayı hakeder. Bir kere bu yola girilince de bir başarısızlık söz konusu olursa (ki başarısızlık istisna değil kuraldır) bunun nedeni bizatihi paradigmanın sakatlığı değil, “pazar ekonomisinin” işleyişini bozan füzuli müdahalelerdir... Elbette hiç kimse de çıkıp ‘pazar ekonomisi’ denilenin ne menem bir şey olduğunu “reel kapitalizm” geçerliyen işi pazarın ‘kendi kendini düzenleyiciliğine’ bırakmanın ne anlama geldiğini tartışmayı akıl etmez. Zira insanlar, kalkınma diye bir şeyin var olduğuna, arzulanın ve mümkün olduğuna, üstelik bunun evrensel bir süreç olduğuna,

1 Satie, J-L., 1995, The Economic Journal, cilt:LXX, 1960'dan, *Inter-cultures*, Nisan, 1995, s:9.

bilinen ve bilinebilir olduğuna artık, iman etmiş durumdadırlar. Kalınmanın ölçüsü mü dediniz, GSMH her şeyi açıklar... Tarihsizleşmiş, kimliksizleşmiş, bilinç erozyonuna uğramış bir toplum veya o toplumun eliti kendi gündemini belirleme, kendi rotasını tayin etme, olup-biteni eleştirel gözle görme yeteneğinden mahrumdur.

Herhalde sözünü ettiğimiz bu süreçte en talihsiz konumda olanlar, Üçüncü Dünya'nın ekseri "aydın" denilen diplomalıları, Batı tipi eğitimle beyinleri dağlanmış mektepliler taifesidir. Avrupa-merkezci egemen ideolojiyi en çok içselleştiren bu kesim, bir bakıma sömürgeci-emperyalist Batı'nın Üçüncü Dünya'daki 'organik aydınlarıdır.' O kadar ki, kendi geçmişlerini, kendi toplumlarını mahkum etmekte, Batılı efendilerini bile fersah fersah geride bırakırlar. Buna 'misyonerliğin içselleşmesi' de diyebilirsiniz. Kendi kendini 'aydın' ilan eden bu taife, "ait olduğu" toplumu ne kadar çok suçlar, mahkum eder, aşağılarsa, o kadar "yetkin" aydın, yazar, sanatçı, bilim adamı vb. sayılır. "Kendi" halkının geri, gerici, uygarlık ve yenilik düşmanı olduğuna dair köklü bir inanca sahiptir. Bilinçli veya bilinçsiz (ki, bunun hiç önemi yoktur) kendini "ülkesinde" Batı'nın adamı olarak görür.. Burada söz konusu olan aldatanın aldanmışlığıdır. Üçüncü Dünya'nın beyinsizleştirilmiş mektepli taifesi, bu saçmalığı da "evrensellik" gerekçesine dayandırarak savunur. Zira, "evrenselliği" de tartışmasız kabullenmiştir. Batı'yı, Batı'nın onun görmesini istediği gibi görmektedir; ve kendisine gerçekten yansıyanın ne menem bir şey olduğunu sorgulamaktan acizdir. Batı teknolojisine hayrandır. Batılı aydını taklit etmeyi marifet sayar ve taklit edenin akıbetinden kurtulamaz. Zira, taklit eden taklit ettiği gibi olamamak, kendisi gibi de kalamamak gibi bir açmazla malûldür. Üçüncü Dünya'nın ortalama mekteplisi zihinsel-entelektüel olarak kendini 'Batılı' olarak görür. Kendi toplumunda "harcandığını" düşünerek hayıflanır. Ve hep "çekip gitmekten" söz eder. Ama çekip gitmek istediği yer 'Batıdır'. İşin bir de sevimsiz yanı vardı: Batılı da onu hiçbir zaman "kendinden" saymadı. Sömürgecinin mekteplisi Kiliseyle Cami arasında pek de sevimli olmayan bir yerde "yaşamak

zorundadır” Bunun da psikolojik bazı sorunlar yaratması kaçınılmazdır. Kendini inkar eden Üçüncü Dünya’nın diplomalısı, sanki evlat edinilmiş ve öz ailesini sorgulamaktan kaçınan bir çocuk gibidir. Batılıya benzemekle, Batı’yla özdeşleşmekle öğünür ama ‘kendi durumuyla’ Batı’ya kendisi kadar benzeyemeyen ‘geri’ çoğunluk arasındaki ilişkiyi kavramaktan acizdir. Elbette, Avrupa-merkezcilik bir mektepli taifesiyle sınırlı kalsaydı, tahribat da sınırlı olurdu. Belirli bir eşikten sonra Avrupa-merkezci yabancılaşma içselleşip, genelleşiyor ve hakim paradigma haline geliyor. Dolayısıyla Batılı’nın “bakışı” ve “yargısı” toplum çoğunluğu tarafından da içselleştiriliyor. İnsanlığın son beş yüzyıllık tarihi, sömürgeleşmenin sömürgeleştirmenin, her türlü emperyalizmin tarihi oldu. Yazık ki, üçüncü bin yılın eşiğinde de sermaye uygarlığının dayattığı kapitalist kültür çok yönlü tahribatını sürdürmeye devam ediyor. Ve büyük insanlığa teklif edilen son ‘kurtuluş reçetesi’ de küreselleşmedir. Birer ticarethaneye dönüşen üniversiteler, devletlerin ve onların haber alma örgütlerinin uzantısı olan vakıflar, dernekler, bizim komprador aydınların pek hoşlandığı “Think-Tank” kuruluşları ve modern medya, küreselleşmeyi nihaî kurtuluş olarak sunuyor... Ama bedeli ödemek kaydıyla. O kadar ki, sanki kalkan Nuh’un Gemisidir... Geçerli paradigmayı aşmanın yolu, son beş yüzyıllık dönemde Avrupa tarafından dayatılan külliyen tahrif edilmiş tarih versiyonunu sorgulamak ve tarihi yeniden yazmakla mümkün. İşte gerçek bilim ve bilim adamı bu aşamada önem kazanıyor. Aksi halde Şeyh Bedrettin’in dediği gibi: “Bu kitaplar insanlığın eşitsizliğine ve sefaletine çare değilse neye yarar”

KAYNAKÇA

- ACTHTERHUIÏ, H., 1993, “*Scarcity and sustainability*” in Global Ecology, Ed. Wolfgang. Sachs, Zed Books, Londra.
- AKTAR, C., 1993, *Türkiye ’nin Batılılaşması*, Ayrıntı Yayınevi, İstanbul.
- AMİN, S., 1998, *Eurocentrisme*, Anthrophos, Paris.
- AMİN, S., 1992, 1492, Monthly Review, July-August.
- AMİN, S., 1993, *Itinéraire Intellectuel*, L’Harmattan, Paris.
- BAŞKAYA, F., 1994, *Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü*, İmge Yayınevi, Ankara.
- BAŞKAYA, F., 1997, *Sömürgecilik, Emperyalizm, Küreselleşme*, Öteki Yayınevi, Ankara.
- BAŞKAYA, F., 1998, *Akıntıya Karşı Yazılar*, Öteki Yayınevi, Ankara.
- LURAGHİ, R., 1994, *Sömürgecilik Tarihi*, (Çev: Aydın Emeç), Sosyalist Yayınlar, İstanbul.
- MİHEVC, J., 1995, *The Market Tells Them So*, Zed Books, Londra
- PIETERSE, J-N, PAREKH, B. Ed., 1995, *The Decolonization of İmagination, Culture, Knowledge and Power*, Zed Books, Londra.
- RİST, J- SABELLİ, F., 1986, *Il Était une fois le Développement....* Editions D’en bas, İsviçre.

NEDEN RESMİ İDEOLOJİ?¹

“Resmi ideoloji” kavramının Türkiye’nin tartışma gündemine girmesi, büyük ölçüde Kürt sorunu, dolayısıyla İsmail Beşikçi’nin eseridir. Bu yazıda, genel olarak ideoloji kavramı üzerinde durulmayacak. Egemen ideoloji kavramına da sadece bir mukayese ögesi olarak değinilecek. Olabildiğince “resmi ideoloji” kavramı bilince çıkarılmaya çalışılacak. Zira, Türkiye toplumlarına musallat olan bağınaz resmi ideoloji konusunda bir netleşme sağlanmadan, Türkiye’de olup bitenleri anlamak mümkün değildir.

Osmanlı İmparatorluğu’nun da dahil olduğu “üretim tarzları ailesinde” ki, bunlara “haraca dayalı üretim tarzı” demek mümkündür, köklü bir devlet-halk yabancılaşması mevcuttur. Devlet bütünüyle emekçi halk çoğunluğuna yabancılaşmış durumdaydı. Hepsinde dine dayalı bir egemen ideoloji geçerliydi.² Dine dayalı bir egemen ideoloji mevcut sömürü, baskı ve hiyerarşik ilişkiler bütününe meşrulaştırma işlemi görüyordu. Temel “belirleyici” de siyasetti. Başka bir ifadeyle, zenginliğe ve servete giden yol siyasetten geçiyordu. Siyasi gücü elinde tutan ekonomik güce de sahip olabiliyordu. Bir başka önemli özellik de kesinlikle halk iradesinin devlet katında doğrudan bir etkinliğinin mevcut olmamasıydı. Dolayısıyla, devletten halk çoğunluğuna doğru tek yanlı bir ilişki esastı. Nihayet bu tür devletler, imparatorluklar densin, doğası gereği transetnik sosyal formasyonlardı. Farklı etnik-dini-kültürel kimlikler ekseri yanyana, bir arada varoluyordu.

Osmanlı İmparatorluğu, sözünü ettiğimiz üretim tarzları ailesi-

1 Yeni Türkiye Dergisi, Cumhuriyet Özel Sayısı, Sayı 23-24, Eylül-Aralık 1998.

2 Samir Amin, Le Développement Inégal., Editions de Munuit, Paris, 1973.

nin en son örneklerinden biri, belki de o “tür”ün sonuncusuydu.¹ İmparatorluğun yaklaşık dört yüzyıllık dönemi, önce ‘ticari kapitalizm’ (‘merkantilist dönem’ densin), sonrada olgunlaşmış kapitalizmin (sanayi devrimi sonrası) yükseldiği döneme rastlamıştı. Pre-kapitalist temeller üzerinde duran imparatorluk, kapitalizmin, emperyalizmin baskısı altına girerek, sömürgeleştirdi; ama, hiçbir zaman da emperyalist Batı’nın doğrudan sömürgesi olmadı. Kapitalist sömürüye eşlik eden Batılı büyük güçlerin askeri-siyasi baskısı karşısında varlığını korumakta zorlandıkça Osmanlı “yönetici kastı” çıkış yolları arayışına girişti. Başlarda çözüm ‘geçmişte’ arandı. Elbette bugünün sorunları düne ait araçlar ve yöntemlerle çözülemezdi. Zira, tarihte geriye dönüş mümkün değildir. Daha sonra Batılı büyük güçlerin de baskısıyla “yenilikçi reformlara” yönelindi; ama, Osmanlı “yönetici kastı” hiçbir zaman bu işi gönüllü olarak yapmadı.² Zira, sorunları çözmek üzere girilen ‘yenilikler,’ ‘reformlar,’ ‘ithal kurumlar’ vb. emperyalist sömürüyü derinleştirip, mevcut ekonomik yapıları aşındırarak yoksulluğu artırıyor, sefaleti derinleştiriyordu. Bu süreç zaten mevcut olan yönetici sınıf-halk çoğunluğu arasındaki köklü yabancılaşmayı daha da keskinleştiriyordu.³ Batılı güçler İmparatorluğu parçalamayı çoktan gündeme almışlardı; ama, her biri diğerinin kendi aleyhine ‘pastadan daha büyük pay alacağı’ korkusuyla “bölüşümü erteleme” yoluna gidiyorlardı.

İttihatçıların, özellikle de Enver-Talat-Cemal Paşaların (triumvirat) Panturan hayalleri ve Almanların yenilmezliği konusundaki kör

-
- 1 Foster-Carter et al., Üretim Tarzlarının Eklenmesi Üzerine, Birey ve Toplum, Ankara, 1984.
 - 2 Bu konuda bkz. Taner Timur, Osmanlı Çalışmaları, İmge Kitabevi, Ankara, 1996, Osmanlı Toplum Düzeni, İmge, Ankara, 1994, Mehmet Ali Kılıçbay, Feodalite ve Klasik Dönem Osmanlı Üretim Tarzı, Gazi Üniversitesi, 1982, Benim Polemiklerim, İmge, 1996.
 - 3 Vedat Eldem, Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Şartları Hakkında bir Tetkik, T.T.K. Yayını, Ankara 1997.

inançları yüzünden ve bir oldu-bitti sonucu Osmanlı İmparatorluğu kendini Birinci Dünya Savaşı'nın içinde buldu... Osmanlı İmparatorluğu için savaşa girmek demek, İmparatorluğu çökertecek dinamiti ateşlemek demektir. İşte İmparatorluğu, çöküşe sürükleyen bu İttihatçı kadro, Cumhuriyet'i de kuran kadro olacaktı. Bizim resmi tarihçilerimiz "bilinçli olarak" Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet'e geçişle ilgili gerçeği söylememe konusunda bağınaz bir ısrar içindedirler. Oysa, eski kadroyla yeni bir şey yapmak mümkün değildir. Dolayısıyla İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e geçiş bir bakıma "eski şarabı 'yeni olduğu söylenen' şişede sunmaktan" ibaretti. Ama, sorunlara yakından ve eleştirel bir gözle bakıldığında, şarap gibi şişenin de eski olduğu kolaylıkla görülecektir. Söylediklerimizi biraz daha netleştirmek için bir dizi soru sorabiliriz. TC Devleti'nde İmparatorluğa göre yeni olan neydi? Padişah'ın tasfiyesi otomatik ve kaçınılmaz olarak yerini alan siyasi rejimin 'Cumhuriyet' olduğu anlamına gelir miydi? Eğer Cumhuriyet eskisinden (İmparatorluktan) farklı idiyse, bu farklılık hangi "yeni ve "farklı" unsurlara dayanıyordu? Cumhuriyet hangi yeni sosyal sınıfın veya sınıfların iradesinin tecellisi sonucu kurulmuştu? Önceki dönemden (İmparatorluktan) farklı olarak devlet aygıtı hangi "yeni" sosyal güçlerin (sınıfların densin) denetimine geçmişti? Hepsinden önemlisi de, emekçi toplum sınıflarının kaderinde hangi 'yeni ve radikal değişiklikler' ortaya çıkmıştı? Yeni olduğu söylenen rejim, emekçi toplum kesimlerine bir önceki dönemden farklı olarak ne teklif ediyordu? Herhangi bir 'toplumsal durum' mefhum-u muhalifinden gidilerek açıklanabilir miydi? Bir şeyin yokluğu başka bir şeyin varlığı anlamına gelebilir mi?

Eğer yeni bir toplumsal sınıf tarih sahnesine çıkıp, egemen sınıf mertebesine yükseldiğinde, sadece kendi dar sınıfsal çıkarlarını gerçekleştirmekle yetinir, ikincil toplum sınıflarına da önceki döneme göre daha fazlasını teklif edip, bunu gerçekleştiremezse, ideolojik hegemonyasını kuramaz. Varlığını ve egemenliğini sürdürmek için kitlelerin bilincinde bir yanılsama yaratıp bir konsensüs, 'gönüllü

bir kabullenme' sağlayamaz.¹ Böylesi bir durumda, egemenliğini ve iktidarını sürdürebilmek, kalıcı kılabilmek için, 'kaba şiddete' başvurmak dışında bir seçeneği olmaz. Fakat bir egemenlik sistemini salt açık şiddetle uzun süre devam ettirmek mümkün değildir. İşte 'yapay' bir resmi ideoloji bu tür bir "zorunluluktan" kaynaklanıyor. Nesnel olarak, kendiliğinden gerçekleşmesi mümkün olmayan ideolojik hegemonya, zorlama, yapay bir resmi ideoloji aracılığıyla gerçekleştirilmek isteniyor.

Resmi ideoloji oluşturma'nın yolu da, tarihsel 'gerçekleri' tahrif etmekten, yaşanmamış olanı yaşanmış, yaşanmış olanı da yaşanmamış gibi göstermekten, gerçek dışı bir tarih versiyonunu dayatmaktan, yalan üretmekten, bilinçli bir "iç ve dış düşman" paranoyası üretmekten, yok saymaktan, adıyla çağırılmamaktan, velhasıl "resmi gerçekler" imal etmekten geçer. Bir kere iktidar tarafından "resmi gerçek" saptanınca, onun dışındaki her düşünce de "bölücü," "yıkıcı," velhasıl "fesatlık" olarak ilan edilip lanetlenir. Devlet ve toplum için neyin iyi, neyin kötü, neyin zararlı, neyin yararlı olduğunu da resmi ideoloji üreticileri karar verir. Bu "resmi gerçekler" yasalarla da korunur... Ama yasalar da resmi ideolojinin mantığına uygun bir zihniyetin ürünü oldukları için, artık hemen her şeyi cezalandırmak mümkün hale gelmiştir. Böyle bir ideolojik-siyasal-toplumsal çerçeve geçerli olunca, muhalif ve farklı düşünceler ve o düşüncelerin sahipleri düşman ilan edilir. Düşman ve muhalif kelimeleri arasındaki ayrım ortadan kalkar.² Resmi ideolojinin varlığı demek, 'yurttaşların' ait oldukları, içinde yaşadıkları yurtlarının sorunları hakkında görüş ortaya atmalarının yasaklanması demektir. Dolayısıyla bir tarafta abartılmış bir "modernlik," "çağdaşlık" vb. retoriği, diğer yandan "reaya statüsünde" 'vatandaşlar' Velhasıl reaya'nın vatandaşlık mertebesine çıkamadığı bir durum...

1 Hegemonya kavramıyla ilgili olarak okuyucu A. Gramsci'nin eserlerine bakabilir...

2 Fikret Başkaya, Paradigmanın İflası, Resmi İdeolojinin Eleştirisine Giriş, Doz Yay., İstanbul, 1997.

Resmi ideoloji oluşturma'nın araçları da tüm 'ideolojik' nitelikteki kurumları sıkı bir denetim altına almaktan geçer: Basın (genel olarak medya), okul, üniversite, estetik ve sanat alanları, cami vb. resmi ideoloji üretmek ve yaymak üzere harekete geçirilir. Resmi ideoloji üreten unsurlar ödüllendirilir. Misyonu resmi ideoloji üretmek olan yeni kurumlar oluşturulur. İlkel bir törencilik dayatılır ve bir bakıma 'kendileri çalıp kendileri oynarlar...' Olur olmaz şeylerin yerli yersiz 'kutlanması' bağnaz bir gelenek haline getirilir. Ama kutlamalarda halk yoktur... Resmi gerçeğin varlığı ve resmi gerçekle çelişen bilim, sanat, estetik, düşün vb. ürünlerinin yasaklanması, cezalandırılması, lanetlenmesi durumu, yasakçı-sansürcü bir ideolojik-kültürel çerçevenin dayatılması demektir ki, belirli bir eşikten sonra sansür, oto sansür biçimini alır. Bu, insanların kendi kendilerini sansür etmeleridir ve devlet tarafından yapılan sansürden çok daha etkin ve zararlıdır. İnsanlar artık 'polisi, jandarmayı,' mahkemeleri, mahpushaneleri, vb. kafalarında taşımaya başlarlar, onu içselleştirirler... Bu, etik bir sorun da yaratmaktan ve insanları zihinsel "sakat"lar durumuna getirmekten geri kalmaz. Ve giderek, misyonları hileyi ve yalanı teşhir etmek olanlar, bizzat zihinsel manipölasyon yapmak gibi talihsiz bir duruma düşerler... Artık insanlar da ister düşün, ister sanat ve estetik adamı olsunlar, yeni, orijinal, ya da farklı şeyler yapacak motivasyon kalmaz. Sonuç; bilimsel, estetik ve düşün alanının çoraklaşmasıdır. Türkiye'de evrensel düzeyde bilim, düşün ve sanat adamının pek yetişmemesi, ya da yetişenlerin ekseri "vasat" unsurlar olmasında, toplumu beyinsizleştiren bağnaz resmi ideolojinin önemli bir sorumluluk payı vardır. Oysa düşünceyi, eleştirel bilimsel çabayı (zira, eleştirel değilse bilim değildir) estetik yaratıcılığı cezalandıran bir siyasal rejimin geçerli olduğu toplum, önünü göremez, yolunu bulamaz, çürür ve yıkılır... Tartışmayı yasaklayan bir rejim, aynı zamanda 'sorun çözme yeteneğini' kaybetmiş bir rejimdir. Zira, sorunlar ancak tartışma sonucunda kavranabilirler. Türkiye'nin bugün içine sürüklendiği sayısız olumsuzlukların ve talihsizliklerin gerisinde düşünceyi cezalandırıp

yasaklayan bağnaz resmi ideoloji ve ona dayalı devlet ve yönetim anlayışı yatıyor... Zira, bir zatiyet olarak toplum kendi mantığına ve dinamiğine uygun bir rota üzerinde gelişir. Bu dinamik her zaman verili ideolojik-bürokratik-yasal çerçeveyi çatlatma dinamiğine sahiptir. Bu yüzden bir toplumu bürokratik-yasal bir cendereye sıkıştırmak belirli bir eşikten sonra mümkün değildir. Bu yüzden bilim hiçbir zaman verili yasallığı esas almaz. Zira, bilimin kendine özgü ‘yasaları’ vardır ki, onun dışına çıkmak etik bir tutarsızlığın tuzağına düşmek, bilimi bilim yapan zeminden uzaklaşmaktır. Böyle bir şey de bilim haysiyeti ve entelektüel dürüstlikle çelişir.

Türkiye’nin yakın tarihi sürekli tahrifat konusu olmuştur. Bu yüzden Türkiye’nin yakın tarihinin yeniden yazılması gerekiyor. Üstelik Avrupa-merkezli olmayan bir tarih versiyonuna ihtiyaç var. Zira, Türkiye’de çok köklü bir Avrupa-merkezli yabancılaşma var; ve bu yabancılaşma bizi kendi coğrafyamıza, komşularımıza, kendi toplumumuza ve insanımıza yabancılaştırıyor. Zihinsel-entelektüel yaratıcılığımızı dumura uğrattıyor.¹ Bir kere Cumhuriyet bir darbeye kurulmuştur ve darbeye cumhuriyet kurulamaz. Cumhur’un iradesinin az-çok tecelli etmediği yerde cumhuriyetten söz etmek mümkün değildir. Sınır kapılarına, resmi binaların ön cephesine, resmi kağıtlara “cumhuriyet” yazmakla o rejim Cumhuriyet olmaz. Üstelik darbeler varolanı korumak ve her zaman muhalefeti tasfiye etmek, değilse etkisizleştirmek için yapılır. Dolayısıyla görüntüyle gerçek arasındaki uyumsuzluk aşıldığında 29 Ekim 1923 sonrasının tam bir “padişahsız padişahlık rejimi” olduğu görülecektir. Bir kere adına Cumhuriyet denilen rejim, imparatorluğu yıkıma götüren İttihatçıların eseridir; ikincisi, Cumhuriyetin ilanında halkın iradesi asla söz konusu değildir. Velhasıl Cumhuriyet, İttihatçıların Abdülhamid’i tahttan indirmesi sonrasında oluşturdukları rejimin doğrudan devamıdır. Tarihe ve olaylara toplumsal sınıflar tarafından

1 Avrupa merkezcilikle ilgili olarak, bkz. Özgür Üniversite Forumu, Sayı: 2, Ocak-Şubat-Mart,1998.

bakıldığında farklı bir tablo ortaya çıkmamaktadır. Emekçi halk çoğunluğunun kaderinde önceki döneme göre hiçbir olumlu değişiklik olmamıştır. Bu yüzden geniş halk kitleleri için, Osmanlı döneminin ‘yenilikleri’ ve ‘reformlarıyla’ Cumhuriyet dönemi “İnkılapları” aynı anlama gelmiş ve benzer tarzda algılanmıştır... Kitleler eskiden olduğu gibi, “reformların” mimarı değil seyircisiydiler. Üstelik toplum yaşamını gerçekten angaje eden pek bir şey de yapılıyor değildi... Belki önceki döneme göre yegane yenilik ‘ulusçuluk’ ve bir ‘ulus devlet’ oluşturma çabasıdır ki, bu yazıda bu soruna girmeyeceğiz. Ama geçerken şunu söyleyebiliriz ki, Türkiye 1923 sonrasında da transetnik bir devlet olmaya devam etti; ve ırkçılığa varan abartılmış bir ulusçuluk nesnel durumla çelişiyordu; ikincisi, 1920’li yıllarda artık 1648 Westfalya Barışı sonrası dönemde oluşan ‘ulus devlet’e uygun bir ekonomik temel de mevcut değildi. Bu yüzden zorlamayla kurulmaya çalışılan *ulus devlet* ancak Batı’dakilerin bir karikatürü olabilirdi.

Pre-kapitalist dönemin sosyal formasyonlarında, nasıl belirleyici olan siyaset idiyse, kapitalist toplumda da ekonomik belirleyicilik esastır. Pre-kapitalist dönemdekinden farklı olarak, ilişki ekonomiden siyasete doğrudur. Ekonomik güce sahip olan siyaseti de belirler. Egemen ideoloji de dine değil rasyonalizme dayanır. Gerek Osmanlı İmparatorluğu’nun niteliği, gerekse ileriki dönemlerde emperyalizmin varolan ekonomik temeli de aşındırması sonucu, Osmanlı ülkesinde rasyonalizmin yerleşmesine uygun maddi sosyal koşullar oluşmamıştır. Kemalistler toplumu kendine özgü bir ‘zatiyet’, toplumsal-kültürel-ideolojik bir “bütün” olarak değil de, kolaylıkla yoğrulabilir, pasif edilgen bir “nesne” olarak görüyorlardı. Toplumu bir tavuk çiftliği gibi yönetebileceklerini düşünüyorlardı. Dolayısıyla da misyonlarının bir çeşit toplumsal mühendislik olduğu ‘bilincini’ taşıyorlardı. Henüz rasyonalizmin kök salmadığı toplumda sınıflar tepkilerini dini bir retorikle ifade ettiğinde, bunu ‘irtica,’ ‘gericilik’ sayıp şiddetle bastırmayı ilericilik sanıyorlardı. Bu durum, Osmanlıda mevcut yönetici-halk yabancılaşmasının yeni

bir versiyonu olarak tezahür etmişti. Başlarda muhalefet gerici (dinci) sayılıp bastırıldı. Daha sonra din sola karşı bir koz olarak kullanıldı. Ama her dönemde dine karışıldı. Devlet dine karışınca, dinin de devlete karışması kaçınılmazdı. Türkiye’de hiçbir zaman laik bir rejim söz konusu olmadı. Beyinleri resmi ideoloji tarafından boşaltılmış diplomalılar ki, bir de bunlara ‘aydın’ deniyor, Türkiye’nin laik bir cumhuriyet olduğunu söylemeye devam ediyorlar. Anayasa yazmakla bir ülke ne laik, ne de demokratik olabilir... Nitekim olamıyor...

Resmi ideoloji, egemen sınıfın kitlelerin bilincinde yanılısama yaratma gücü olan bir egemen ideoloji üretememesinden kaynaklanıyor. Bir egemen ideoloji üretmekten aciz egemen sınıf, bu “ideolojik boşluğu” zorlama ve yapay bir biçimde doldurmak zorunda kalıyor ki, resmi ideolojinin varlık nedeni işte budur. Böyle bir rejim de ideolojisinin ‘yetersizliğinin’ bilincinde olduğu için, sürekli kitlelerden korkuyor. Yeni, orijinal, “muhalif” fikirlerden korkuyor ve bu yerinde bir korkudur. Zira, “kitlelere mal olduğunda fikirlerin maddi birer güç haline geldiğini” çok iyi biliyor.⁸ Hiçbir özgürlük marjı tanımıyor, devleti kutsuyor, toplum-devlet ilişkisini çağa uygun olmayan bir tarzda ‘kavırıyor.’ Oysa modern çağda hiç değilse retorik planda ‘devletin toplum için olduğu’ ilkesi esastır. Özellikle 1930’lu yıllarda oluşturulan bağnaz resmi ideoloji artık hızla aşınıyor, ama nasıl olup da bu kadar uzun süre varlığını sürdürdüğünün tartışılması bir başka yazının, belki de bir kitabın konusu olmalıdır.

KİMİN MİSAK-I MİLLİSİYDİ?¹

*Meclis-i alinizi teşkil eden zevat yalnız
Türk değildir, yalnız Çerkes değildir,
yalnız Kürt değildir, yalnız Laz değildir.
Fakat hepsinden mürekkep
Anasırı İslamiye'dir. Samimi bir mecmuadır.
İşte, hudud-u millimiz budur dedik!
Mustafa Kemal²*

Osmanlı İmparatorluğu transetnik bir imparatorluktu. Aslında pre-kapitalist dönemin tüm imparatorlukları, krallıkları, devletleri transetnik sosyal formasyonlardı. Zaten, ulusçuluğun henüz tarih sahnesine çıkmadığı bir tarihsel dönemde, söz konusu sosyal formasyonların transetnik olmaları değil, olmamaları şaşırtıcı olurdu. Dolayısıyla farklı etnik, dinî, kültürel mensubiyeti olan topluluklar, kavimler, “milletler” bir arada yaşıyorlardı. Ancak ulus-devlet olgusunun tarih sahnesine çıktığı 1648 ‘Westfalya Barışı’ sonrasında transetnik yapılar bir sorun olarak algılanmaya başlandı. Osmanlı İmparatorluğu tarihte eşine pek az rastlanır bir etnik, dinî, kültürel çeşitliliği temsil ediyordu. Sultan İkinci Mahmut’un ulusçuluğun giderek önem kazandığı 19. yüzyılın ilk yarısında bile: “*Ben tebaamdaki din farkını ancak cami, havra ve kiliselerine girdikleri zaman görmek isterim*” dediği biliniyor. Osmanlı tipi sosyal formasyonlarda transetnik yapı devlet ve egemenlik anlayışıyla çelişmediği gibi, egemenliğin yerleşip sürdürülmesi için “arzulanır bir şey” olarak bile görülüyordu. Söz konusu sosyal formasyonların mantığının ve sürekliliğinin anlaşılmasında önemli olan bu sorun üzerinde burada daha fazla durmamız gerekmiyor.

1 Serbesti, Sayı 1, Kasım 1998.

2 Atatürk’ün *Söylev ve Demeçleri*, 2. Baskı I. s. 73-74, Mayıs 1920.

Osmanlı İmparatorluğu genişlemesinin ve ‘yükselişinin’ zirvesine 16. yüzyılın ilk üç on yılının sonunda ulaştı (1529); ve o tarihten sonra gerileme, toprak kaybı ve Avrupa’dan kovulma dönemine girildi. Gerilemenin, ‘bozulmanın’ ve toplumsal çürümenin gerisinde de başlangıçta geçerli ‘düzenden’ uzaklaşılmasının yattığı düşüncesi hakimdi. Dolayısıyla kötü gidişten çıkışın da ancak ‘Hülefayı Raşidin’ dönemine dönmekle mümkün olabileceği görüşü hakimdi. Oysa tarihte geriye dönüş yoktur. Sorunun çözümünün ‘geriye dönüşte’ olmadığı anlaşıncı, ‘yenilik hareketleri’ de denilen, Batı’dan kurum ve kural ithal etme süreci başlatıldı ve işe ordudan başlandı... Ama, Osmanlı yönetici bürokrasisinin (egemen sınıf) yapmaya çalıştığı her ‘yenilik’ İmparatorluğun sömürgeleşmesini hızlandırdığı, sömürüyü derinleştirdiği için, halk çoğunluğunu oluşturan emekçi kitleler haklı olarak bu yenilikleri kendine yönelik bir saldırı olarak algılıyordu. Her ‘yenilik’ toplumsal tepkiyi daha çok artırdığı için Osmanlı yöneticileri söz konusu “tanzimatları,” “ıslahatları” hep **kerhen** yapmak zorunda kaldılar. Dolayısıyla, Osmanlı sosyal formasyonunda zaten mevcut olan köklü halk-yönetici sınıf yabancılaşmasına ikinci bir ‘yabancılaşma’ eklenmiş oluyordu.

Batı’da ulusçuluğun gelişmesiyle, Doğu Avrupa ve Balkanlar’daki uluslar birer birer İmparatorluktan koparken, Osmanlı yönetici kliği bu süreci durdurmak, imparatorluğun bütünlüğünü korumak için, önce bir ‘Osmanlı Milleti’ yaratma siyaseti benimsedi. Az çok Tanzimat döneminde (özellikle Âli ve Fuat Paşalar zamanında) geçerli bu siyaset, dönemin genel ideolojik-siyasal anlayışıyla da örtüşüyordu. Zira, başlarda geçerli ulusçuluk anlayışı ırk ve soydan çok vicdani isteğe (genel iradeye) dayandırılıyordu. En azından Büyük Fransız Devrimi’nin mirasının bu tarz bir algılanılışı söz konusuydu. (Elbette bu anlayış ırk esasına dayalı bir ulusçuluğa giden yolu bütünüyle kapatmıyordu; ama, burada bu sorunu daha fazla tartışmamız uygun değil). O halde, farklı etnik ve dini mensubiyeti olan çok sayıda halkı bir arada tutmak için her ulus ve dini cemaate aynı hakların tanınması, farklı ırk, din ve kültürel kimliklerin eşit haklardan yararlanıp, eşit

yükümlülükler altına alınması durumunda, ‘Devlet-Aliyye-i Osmaniye’yi koruyup, yaşatmanın mümkün olabileceği düşüncesi hakimdi. Sonuçta tüm ‘tanzimatlara’ ve ‘ıslahatlara’ rağmen, imparatorluktan kopuşlar devam etti. Mithat Paşa’nın düşüşü, Osmanlı Milleti siyasetinin de sonu olmuştu. Bunun üzerine Batılılar tarafından Panislâmizm olarak adlandırılan bir ‘Müslüman Birliği’ (*Tevhid-i İslam*) oluşturma düşüncesi gündeme geldi. İmparatorluğa dahil olan ve olmayan tüm müslümanları kapsayacak bir “Birlik” düşüncesi özellikle 19. yüzyılın son iki on yılında, Sultan II. Abdülhamit zamanında ‘hayata geçirilmek istendi’; ama bu tür bir siyasetin de gerçekleşme olasılığı yoktu (Burada daha fazla tartışmaya girmiyoruz).

Birinci Dünya Savaşı öncesinde İmparatorluk Avrupa ve Balkanlar’dan, Kuzey Afrika’dan, Mısır’dan, Kıbrıs’tan vb. kovulmuş; ve Osmanlı egemenliği altında başta Türkler olmak üzere, Suriye-Irak-Arabistan’ın Arap halklarıyla, Kürtler, Anadolu Rumları, Ermeniler, bir de Kafkas kökenli bir halk olan Lazlar, Asur-Keldaniler ve Şeyh Samil’in yenilgisi sonrasında Kafkasya’dan kaçıp Anadolu’nun değişik bölgelerine dağılmış durumdaki Çerkezler kalmıştı. 20. yüzyılın başları, Avrupa’da ırk esasına dayalı ulusçuluğun güçlendiği bir dönemdi. İrkçi düşünceler Jön Türkler çevresinde de taraftar bulmuştu. 1932 Birinci Türk Tarihi Kongresi’ne başkanlık eden ve daha sonra Türk Tarih Kurumu’nun başkanlığını da yapan Yusuf Akçura 1904 yılında Üç Tarz-ı Siyaset başlığını taşıyan makalesinde: “Zamanımız tarihinde görülen umumî cereyan ırklardadır. Dinler din olmak bakımından, gittikçe siyasî ehemmiyetlerini, kuvvetlerini kaybediyorlar. İçtimai olmaktan ziyade şahsileşiyorlar. Cemiyetlerde vicdan serbestliği din birliğinin yerini alıyor. Dinler cemiyetlerin işlerini düzenleyici olmaktan vazgeçerek, kalblerin klavuzluğunu üzerlerine alıyorlar. Ancak tanrı ile kul arasında bir vicdan bağı durumuna geliyorlar” (TTK, 1998, s:34) diye yazıyordu. İmparatorluğun parçalanıp-yok olacağı paranoyasına kapılmış Jön Türkler; ama, asıl onların İttihatçı kanadı, Osmanlı Milleti ve İslam Birliği projelerinin başarısız kaldığı bir ortamda, ırkçılığa

dayalı ‘Panturancı’ bir çıkışla Batı’daki gerilemeyi Doğu’daki genişlemeyle ikame etme düşüncesine kapılmışlardı. Dolayısıyla, tüm Türkleri içine alacak bir ‘Türk Milleti’ yaratma projesi özellikle İttihatçıların etkin üst-kadrosunun (Enver-Talat-Cemal Paşalar, vb.) başlıca sorunu haline gelmişti. Aslında bir oldu-bittiyle İmparatorluğun emperyalist savaşa sokulmasının nedeni de, esas itibariyle dünyanın yeniden paylaşılması sürecine katılarak, Türklerin yaşadıkları Doğu’ya doğru İmparatorluğun etkinlik alanını genişletmektir. Elbette İttihatçıların ırk esasına dayalı bir imparatorluk (Türk İmparatorluğu) kurma projesinin de maddi temeli, dolayısıyla gerçekleşme şansı yoktu. Daha da ötede, Osmanlı İmparatorluğu hiçbir şey kazanması mümkün olmayan bir savaşa sokulmuş oluyordu.

Eğer, Osmanlı yönetici kliğinin varlığını ve egemenliğini sürdürebilmesi ancak ırka dayalı bir ulusçulukla mümkün olacaksa, bu amaçla önce böyle bir projenin gerçekleşmesinin önündeki engellerin bertaraf edilmesi gerekirdi ki, bu da ancak Türk olmayan unsurların tasfiyesi veya etkisizleştirilmesiyle mümkün olabilirdi. O halde iki temel unsur: Hem etnik olarak Türk olmayan hem de Müslüman olmayan Rumlar ve Ermeniler, daha küçük bir topluluk oluşturan Asur-Keldaniler’le, etnik olarak Türk olmayan ama Müslüman olan Kürtler sorun olarak duruyordu. Esasen ‘savaş ortamı’ söz konusu ‘engellerin’ aşılmasına uygun bir zemin de sunuyordu. Ermeniler ‘ihamet’ ettikleri, Rumlar da az-çok benzer nedenlerle (ama asıl Milli Mücadele döneminde İşgalci Yunan Ordusu’yla işbirliği, vb. gibi gerekçelerle) tasfiye edildiler. Ermeni katliamıyla Ermeniler, az-çok benzer yöntemlerle de Anadolu Rumları ırk temeline dayalı bir devlet için ‘sorun’ olmaktan büyük ölçüde çıkarılacaktı... Fakat, etnik köken itibariyle Türk olmasalar da, Müslüman olan Kürtler’e karşı biraz daha nüanse edilmiş bir yaklaşımın geçerli olduğu anlaşılıyor. Sanıyorum, Mondros Mütarekesi sonrasında ve Milli Mücadele yılları boyunca, kullanılan dil ve hakim retorikle 1923 Lozan Antlaşması sonrası dönem arasındaki **uyumsuzluk** ancak bu bütünlük içinde anlaşılabilir. Zira, ırk esasına dayalı bir devlet kurma sorunu gün-

deme geldiğinde, İmparatorluğun arta kalan bölgesinde (1914 öncesinde) yaşayan Türk olmayan nüfusun hiç değilse bir bölümünün “Türkleştirilebileceği” düşüncesinden hareket ediliyordu. Akçura, yukarıda sözünü ettiğimiz makalesinde: *“Türk birliği ilkin Osmanlı İmparatorluğu’nda Türklerin, Türk olmadıkları hâlde az çok Türkleşmiş olanların ve ulusal vicdandan yoksun olanların bilinçlendirilmesi ve Türkleştirilmesiyle başlayacaktır. Sonra Asya kıtasıyla Doğu Avrupa’da yayılmış olan Türklerin birleştirilmesine geçilerek azametli bir siyasal milliyet meydana getirilecektir,”* (a.g.e.) diyor.

Milli mücadele boyunca Türk-Kürt kardeşliğine ve kader birliğine aşırı vurgu yapıldığı görülüyor. Ve Misak-ı Milli’nin de hem Türklerin hem de Kürtlerin Misak-ı Milli’si olduğu söyleniyor. Osmanlı Meclis-i Mebusanı’nın 17 Şubat 1920 tarihli on birinci oturumu ikinci celsesinde oybirliğiyle kabul edilen Misak-ı Milli (Ahdi Milli) Beyannamesi’nin birinci maddesinde: *“Osmanlı Devleti’nin özellikle Arap çoğunluğunun oturduğu 30 Ekim 1918 tarihli Mütarekenin yapıldığı anda hasım orduların işgali altında kalan kısımlarının geleceği, halkın serbestçe beyan edecekleri oylara göre tayin edilmek lazım geleceğinden, adı geçen mütareke hattı içinde, dinen, ırken ve aslen birlik olmuş, birbirlerine karşı hürmet ve fedakarlık duygularıyla dolu ve sosyal durumlarıyla çevre şartlarına tamamen saygı gösteren Osmanlı İslam çoğunluğunun yerleşik bulunduğu kısımların tamamı, gerçekten veya hükmen hiçbir sebeple ayrılık kabul etmez bir bütündür.”* deniyor. Buradan açıkça Misak-ı Milli’nin sadece Türklerin Misak-ı Milli’si olmadığı anlamı çıkıyor. Kaldı ki, buradaki genel anlam ve retorikle örtüşen çok sayıda belge var. Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal, 22 Temmuz 1922’deki meclis gizli oturumundaki konuşmasında: *“Milletlerin kendi kaderlerini kendilerinin tayin hakkı bütün dünyada kabul edilen bir prensiptir. Biz de bu prensibi kabul ediyoruz. Tahmin edileceği gibi, Kürtlerin bu zamana kadar yerel yönetimlerine ilişkin örgütlenmelerini tamamlamış ve liderlerinin ve nüfuzlu kişilerinin bu amaç doğrultusunda tarafımızdan kazanılmış olması ve oylarını*

verecekleri zaman kendi kaderlerine zaten sahip olduklarını, Türkiye Büyük Millet Meclisi yönetimi altında yaşamaya aday olduklarını ilan etmelidirler. Kürdistan'daki bütün meselenin bu amaca dayanan politikaya yönlendirilmesi Elcezire Cephesi Kumandanlığı'na aittir." (TBMM Gizli Celse Zabıtları. C. 3, s. 551, İş Bankası Yay.). Mustafa Kemal İstanbul gazetecileriyle 16-17 Ocak 1923'de yaptığı bir görüşmede de: *"...O halde hangi vilayetin halkı Kürt ise onlar kendi kendilerini özerk olarak idare edeceklerdir"* diyordu... (Kaynak Yay. 1993, s. 104-105) Daha önce Vilayat-ı Şarkiye Müdafayı Hukuk-u Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesi'nin 17 Haziran 1335 tarihli Kongre Raporu'nda da şu ifadeye yer veriliyordu: *İşte bu tarihi ve hukuki hakikatleri medeni cihanın efkar-ı umumiyesine vazetmek ve buralarda asırlardan beri mütemadi bir sıhriyetle kanları karışmış olan ve bir peygamberin ümmeti olan Kürt ve Türk'ten mürekkep İslam ekseriyetinden başka hiçbir kuvvetin payidar olamayacağını ve hakka istinat etmeyen her istila ve fethin fani ve mevkut olduğunu her türlü vesaiti ilmiye ve meşruaya müracaat ederek göstermek için yine bu memleketlerin evladından mürekkep olan Dersaadetteki heyet-i merkeziyemizin ilmi esasat ile iştiğal eylemek üzere mütarekeyi müteakip teşekkül etti.*" deniyor...

Ziya Gökalp Küçük Mecmua'nın I. sayısında (Haziran 1922) yer alan *Türklerle Kürtler* başlığını taşıyan makalesinde: *"Milli Misak'ımız Türklerle Kürtlere aynı kıymeti, aynı ehemmiyeti verdiğini gösteriyor ki, bu iki millet arasındaki vefa bağları sadakat rabitaları her türlü tasavvur fevkinde bir samimilikle maliktir."* diyordu. Mustafa Kemal bir başka yerde de, 28 Aralık 1919'da: *"(...) devlet için milli yeni bir hudut kabul ettik. (...) Bu hudut ordumuz tarafından silahla müdafaa olunduğu gibi aynı zamanda Türk ve Kürt unsurlarının yerleşik olduğu vatan topraklarını sınırlar."* demişti (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, s.12). Amasya Protokolü'nden Erzurum Kongresi'ne, Mustafa Kemal'den İsmet Paşa'ya, Rauf Orbay'a vb. bir dönem boyunca herkesin her yerde söylediği özetle şu idi: Türklerle Kürtler aynı haklara sahiptir. Kendi iradeleriyle istedikleri gibi yaşamaya ve

kendi kaderlerini belirleme hakkına sahiptirler, Kürtlere yönelik asla bir ayırım söz konusu değildir, yurt savunmasında çok önemli bir rol oynamışlardır, birlikte barış içinde yaşamamaları için hiçbir neden yoktur... Bu durumu her halde en veciz bir biçimde Ziya Gökalp ifade etmişti: “(...) Kürtleri sevmeyen bir Türk varsa, Türk değildir; Türkleri sevmeyen bir Kürt varsa Kürt değildir,” (a.g.e.).

Misak-ı Milli’nin hiçbir şüpheye yer bırakmayacak kadar Türklerin ve Kürtlerin ortak eseri olduğu söylendiği halde, 1923 sonrası uygulamaların, politika ve tercihlerin bu söylemle çelişiyor olmak bir yana, söz konusu söylemin inkarı oluşu nasıl açıklanabilir? Neden ‘aniden’ Misak-ı Milli ve Milli Mücadele dönemi politika ve yaklaşımları terk edilip Kürtler bir numaralı düşman ilan ediliyor? İsmet İnönü 31 Mart 1969 tarihli *Ulus* gazetesinde: “*Hatta biz Lozan’daki konuşmalarımızda, milli davalarımızı ‘Biz Türkler ve Kürtler’ diye bir millet olarak müdafaa ettik ve kabul ettirdik. Şeyh Said İsyanı Kürtlerin bu umumi tutumundan ayrılan bir sapmadır.*” diyor... İsmet Paşa’nın söylediği en iyi koşullarda şu anlama geliyor: Kürtler hiçbir hak talebinde bulunmadıkları sürece birlikte “barış içinde yaşayabildik”! Kürtlerin Misak-ı Milli konusunda olsun, kendi kaderlerini kendi özgür iradeleriyle belirleme bahsinde olsun, Milli Mücadele döneminin başından sonuna kadar ki vaatler söylemler olsun aldatıldıkları, ihanete uğradıkları bir vakia olmakla birlikte yukarda sorulan sorunun cevabını içermiyor. Öyleyse sorunun cevabını Misak-ı Milli ve Milli Mücadele söyleminden başka yerde aramak gerekiyor. Cumhuriyeti kuran İttihatçı kadronun Birinci Emperyalist Savaş öncesi dönemde benimsediği ve savaş boyunca da daha çok “inandığı” ırk temeline dayalı ulus oluşturma perspektifinden hiçbir zaman uzaklaşmadığı anlaşıyor. Bir kere, Kürtler farklı etnik kökene sahip olsalar da, ‘Türkleştirilebilir’ sayıldıkları için Anadolu Rumlarından, Ermenilerden, Asur-Keldanilerden “farklı” bir değerlendirmeye tâbi tutuldular, İkincisi; hem Emperyalist Savaşta hem de Milli Mücadelede Kürtlerin savaş gücüne ihtiyaçları vardı. Nitekim Kürtler tüm cephe-lerde hep ön saflarda savaşıyorlardı. Dolayısıyla 1918-23 döneminin

söylemi asıl niyetleri ifade etmekten uzaktı. Dolayısıyla 1923 sonrasında; ama asıl Şeyh Sait ayaklanmasının “sunduğu fırsat” sonrasında bağınaz Türkleştirme siyasetini aralıksız sürdürdüler. Ayaklanmanın hemen sonrasında dönemin Başbakanı İsmet İnönü şunları söylüyordu: *“Milliyet yegane birleştirici vasfımızdır. Diğer unsurlar Türk çoğunluğu karşısında etki sahibi değildir. Vazifemiz Türk vatanı içinde bulunanları mutlaka Türk yapmaktır. Türklere ve Türklüğe muhalefet edecek unsurları kesip atacağız. Vatanı hizmet edeceklerde arayacağımız nitelik her şeyden evvel o adamın Türk ve Türkçü olmasıdır.”* Aslında böyle bir politik tercihin gerçekleşmesinin maddi koşulları olmadığı gibi (zira, 1919’da Misak-ı Milli sınırları içinde kalan nüfus 13 ila 14 milyon civarındaydı ki, etnik olarak Türk sayılan nüfus da 4 milyon kadardı. Geri kalanı etnik olarak Türk olmayan unsurlardan oluşuyordu) Kürtler de bu politika ve uygulamalara kimi zaman açık kimi zaman örtülü bir dirençle cevap verdiler. Bugün Misak-ı Milli’den 78 yıl sonra hâlâ Misak-ı Milli ve Milli Mücadele dönemi söyleminin çok uzağındayız ve hâlâ Kürt sorunu diye bir sorunun varlığı egemenler katında inkar ediliyor... Üstelik tüm dünyanın gözüne baka baka... Kürt sorunu yakın zamana kadar Türkiye’nin, İran’ın, Irak’ın, Suriye’nin birer “iç sorunu,” Kürtlerin bölünüp parçalanmasında başat rol oynayan emperyalist devletlerin ve diğerlerinin de bir “gizli diplomasi sorunu” olarak ‘algılanıyordu’ *“(...)Ancak, şu da açıktır ki, büyük devletlerin Kürtlere ilişkin işlere sadece “gizli” yollardan -‘yer altından’- müdahil oldukları, müdahale ettikleri devir de artık kapanmıştır. Kürt meselesi, bundan böyle uluslararası diplomatların ajandalarında resmen yer alan sorunlardan biri durumunda, yani, tıpkı diğerleri gibi -neredeyse tam tamına- uluslararası bir sorundur.”* (Chris Kutschera, Büyük Devletler ve Kürtler, Özgür Üniversite Forumu, sayı 4, 1998). Sadece büyük devletlerin değil, isteseler de istemeseler de bölge devletlerinin gündemine de bir daha hiç çıkmamak üzere çoktan girmiştir. Kürtler bugüne kadar başaramadılar; ama hiçbir zaman da yenilgiyi kabul etmediler... Özgürlüğü için savaşanları yenmek mümkün olmadığına göre...

ELEŞTİREL BİLİM VE İSMAİL BEŞİKÇİ¹

İster Latince *scientia* 'dan türeme science, isterse Arapça *ulûm* 'dan türeme **ilim**, bilme anlamına geliyor. Ama, sadece bilmek değil bir şeyin 'doğrusunu bilmek' veya "gerçeğin bilgisi" demeye geliyor. Gerçeğin kavranması olarak da ifade edilebilir. Elbette "bilme" eyleminin de belirli kurallara bağlı bir yol izlemesi eşyanın tabiatı gereğidir. Dolayısıyla, **gerçekle**, ona ulaşmak için izlenen **yöntem** veya kullanılan araçlar arasında diyalektik bir bütünlük olmak zorundadır. Eğer böyle bir bütünlük yoksa, ne söz konusu çaba bilimsel çaba kategorisine sokulabilir, ne de o çaba sonucunda ulaşılan "bilgi" bilim tanımına dahil edilebilir. Nasıl bir sanat eseri estetik öğelerin diyalektik bir bütünüyse, bilimsel çaba sonucu ortaya çıkanın da kendine özgü bir bütünlüğü ve yetkinliği yakalaması şarttır.

Bilimsel çaba insanın karşılaştığı, yüz yüze geldiği "maddi" veya "toplumsal gerçekliği" anlamak üzere zihinsel bir faaliyet içine girmesidir. Bu yüzden bilim olarak ifade edilen mutlaka "birinin" eseridir ve "birileri" içindir. Dolayısıyla bilimsel faaliyetin hangi tarihsel-toplumsal kontekste, ne amaçla, kimin tarafından ve hangi kaygılarla gerçekleştirildiği önemlidir. Bilgiyi üretenin amacına göre de iki türlü 'teori' söz konusu olabilir. Eğer, teoriyi (bilimsel bilgi) üretenin amacı mevcut olanı korumaksa ya da en iyi koşullarda mevcut olandaki bazı 'aksaklıkları' gidermekle sınırlıysa, üretilen bilgi varolanı, kurulu düzeni korumak, sürdürmek, yeniden üretmek için üretiliyor demektir. Kendi payıma birazdan açıklayacağım nedenlerle bu tür bilginin, (teorinin) bilimsel bilgi kategorisine dahil edilemeyeceği kanaatindeyim.

1 24-25 Ekim 1997'de Berlin'de gerçekleştirilen "Devletin Bir İdeolojik Aygıtı ve İktidar Aracı Olarak Kemalizm" konulu İsmail Beşikçi Konferansında sunulan bildiridir.

İkinci tür bilgi üretenin ve/veya üretilen bilginin amacı varolanı korumak değil onu aşmaktır. Bu durumda söz konusu çabanın amacı “buraya nasıl gelindi” ve “bu durum nasıl aşılabilir” sorularına cevap aramak olacaktır. Dolayısıyla, üretilen bilgi (teori) eleştireldir. Mevcut olanı aşma amacı söz konusu olduğu için de radikal dönüşümleri hedefler. Zira, mevcut olanı aşmak, ancak köklü dönüşümlerle mümkündür. Eğer öyle ise bilimsel bilgi doğası gereği eleştireldir.

Eğer bilim gerçeğin peşine düşüyorsa, gerçeğin bilgisi olmak istiyorsa, varolanı yeniden üretme ya da ‘ufak-tefek reformlarla’ sürdürme problematiğinin dışına çıkıyorsa, sadece “nasıl” değil “neden” sorusunu soruyorsa, ister istemez eleştireldir ve mevcut olanı, kurulu düzeni yeniden üretenlerin, üretmekte çıkarı olanların karşısı bir zeminde yer alacak demektir. O zaman kim mevcut durumun devamını istiyor, kim mevcut durumdan hoşnut değildir soruları gündeme gelir. Mevcut egemenlik ilişkilerini sürdürmekte çıkarı olanların, ne “gerçeğin” peşine düşmek gibi bir kaygıları olabilir ne de bunda bir “çıkarları” olabilir. Tam tersine onların çıkarı gerçeğin reifiye olmuş bir versiyonunun egemen kılınmasındadır. Bu tür bir amaca hizmet eden biri her ne kadar mevcut düzen tarafından muteber sayılsa ,ödüllendirilse, bir dizi akademik unvanla donatılsa da “bilim adamı”, ürettiği bilgiyi “bilimsel bilgi” saymak mümkün değildir. Nitekim misyonu, gerçeğin üstünü örtmek, bu amaçla mistifikasyon yaratmak olanın gerçeğin bilgisiyle değil; ama, yalanın, tahrifatın, okültasyonun “bilgisiyle” ilgisi olabilir.

Buradan bir başka sonuca ulaşılır ki, bu doğrudan doğruya bilim adamının “tarafsızlığı” veya objektivite sorunudur. Soyut düzlemde bilim adamının ‘yansız,’ ‘tarafsız’ olduğu, olması gerektiği söylene de bunun hiçbir değeri yoktur. Hakim anlayışta “tarafsızlık” retoriği “tarafıllığı” gizlemek üzere başvuru bir manipölasyondur. Zira, toplum sınıflara bölünmüş olarak kaldıkça, ‘tarafsızlık’ mümkün değildir. Bu durum doğa bilimleri için de geçerlidir; ama asıl sorun sosyal bilim dallarında ortaya çıkar. Şüphesiz bu problematik kar-

şısında en az sorun yaratan matematiktir. Ama astronomiye, fiziğe, kimyaya biyolojiye doğru gidildikçe etik sorunun önemi artar ve bilim adamı için “tehlike” büyür. Oysa, sosyal bilimlerde bilim adamının ‘tarafsızlığı, yansızlığı’ sorunu yakıcı bir sorun olarak tezahür eder. Sosyal bilimlerdeki durumu Rosa Luxemburg veciz bir şekilde ifade etmişti: “Gerçek toplum, birbirlerine taban tabana zıt çıkarları, özelemleri, ve anlayışları olan sınıflardan oluştuğuna göre, sosyal sorunlar alanında genel-geçer bir toplum bilimi, soyut bir liberalizm, soyut bir ahlâk şimdilik saf bir hayal, bir yanılsama olmanın ötesine geçemez”.¹ Astronomiden bir örnek Galileo’nun durumuyla ilgili olabilir. Galileo, gerçeğin peşine düşüyor ve bilimsel-entelektüel çabaları sonucunda dünyanın güneş etrafında döndüğü sonucuna varıyor. Bunu açıkladığı anda egemen kilise öğretisiyle çatışmaya giriyor. Sosyal bilim alanında ilginç bir durum da Marx’ın durumudur. Marx, kapitalistin zenginliğinin karşılığı ödenmemiş emeğe, yani artı-değere dayandığını kanıtlıyor ve burjuva egemenliğiyle çatışıyor. Zira, birinci durumda pre-kapitalist egemenlik, ikinci durumda da burjuva düzeni gerçeğin açığa çıkarılmasından rahatsız oluyor. Gerçeğin peşine düşen bilim adamı, kaçınılmaz olarak mevcut egemenlik tarzıyla çatışmaya girmek durumundadır. Marx, büyük bir açık yüreklilikle, kendi yönteminin “eleştirel ve devrimci” olduğunu söylemişti.² Eğer öyleyse Galileo’dan sonra da dünyanın güneş etrafında değil de güneşin dünyanın etrafında döndüğünü söyleyen biri de bilim adamı sayılacak mıdır? Zira, bilim adamı görünümüyle gerçek arasındaki “uyumsuzluğu” açığa çıkardığında o sıfatı hak ediyor. Ve “görünen’in” kanıtlanması için her hangi bir çaba da gerekmiyor. Zira, her bakan onu öyle görmektedir. Aynı şekilde kapitalist toplumda insanı bir üretim faktörü mertebesinde gören, ve her üretim faktörünün de üretime katkısı oranında pay aldığını söyleyen biri Nobel ödülü alsa bile (ki, iktisat dalında Nobel ödülü

1 Réforme ou Révolution, Spartacus, Paris, 1947, s:75.

2 Kapital I, 1968, s:22.

alanların hepsi bu tür adamlardır. En büyük mistifikasyonu yaratanlara Nobel ödülü veriliyor) bilim adamı sayılacak mıdır? Somut gerçekliği inkar etme amacı taşıyan bir zihinsel çaba ve o çaba sonucu üretilen bilgi, “bilimsel bilgi” kategorisine dahil edilirse, gerçeğin açığa çıkarılması amacıyla harcanan zihinsel çaba ve üretilen bilgi nasıl tanımlanacaktır? Buradan bilim eleştireldir, değilse bilim değildir sonucunu çıkarabiliriz. Veya aynı şeyi eleştireldir ya da bilim değildir şeklinde de ifade edebiliriz. Demek ki, “eleştiriyle” bilim özdeşliği söz konusudur. Eğer Gramsci’nin ifade ettiği gibi, “devrimci olan sadece gerçeğin kendisi” ise, gerçeğin peşine düşen bilim de devrimcidir.

Türk egemenlik sistemi Kürt diye bir halkın varlığını inkar ediyor. Nesnel olarak mevcut olan bir şeyi yok sayıyor. Elbette bağınaz egemenlik yok saydı diye sosyal bir gerçeklik olan Kürt realitesi yok olmuyor. Ama, Kürt halkı açısından yok saymaktan kaynaklanan bir dizi olumsuzluk ortaya çıkıyor. Zira, yok sayma teorik bir şey olmaktan öte, pratik yaşamla ilgili sonuçlar ortaya çıkarıyor. Egemen anlayış Kürtleri yok saydığına göre böyle bir “tablo” karşısında bilim adamı nasıl tavır ortaya koyacak, ya da hangi durumda ortaya konan tavır bir ‘bilim adamı’ tavrı sayılacak? Eğer bir bilim adamı devletin dayattığı ‘resmi’ çerçeveye uygun davranma tercihi yaparsa, bizzat bilim adamının varlık nedeni ortadan kalkmaz mı? Siyasi otoritenin dayattığını kabullenip yayma misyonuna koşulmuş biri, hangi çabasından ötürü ‘bilim adamı’ tanımına ve kategorisine dahil edilecektir. Devlet veya onun gerisindeki egemen blok tarafından üretilen yalan, ‘yalan’ olarak kalmak için ilave bir çaba gerektirmediğine göre, bu çerçevede bilim adamı yalanı büyütüp, yaymak gibi bir işleve sahip olacaktır ki, bu sefer de bir etik sorun karşımıza çıkar. Yalanı büyütüp yayma misyonuna koşulmuş bir adam, sadece genel ahlâka karşı durduğu için değil, aynı zamanda bilimsel deontolojiye de ihanet ettiği için mahkum edilmeyi hak eder. Elbette kurulu düzen bu tür adamlara “bilimsel” unvanlar vermekte cömert davranacaktır. Zira, yalanı büyütüp yaymak için bu tür adamlara ih-

tiyacı vardır. Bu aşamada da unvanların veya diplomanın ‘ideolojik işlevi’ sorunuyla karşılaşılıyor. Zira, burjuva toplumunda ekseri unvanlar ve diploma, insanlar bir şeyler bildiği için verilmiyor. Ama bunun tersi doğrudur. Diploma sahibi oldukları için bir şeyler bildikleri, ‘bilgili oldukları’ varsayılır. Dolayısıyla bir adamın unvan sahibi olması ve bir akademide görev yapması onun bilimle ilgili olduğunun kanıtı değildir. Fakat, yaygın kanı bunun tam tersidir. Dolayısıyla bilim, bilim adamı, eleştirel bilgi, bilim etiği vb. gibi kavramlar bir bütünlük oluştururlar. Etik kaygıları dışlayan bir bilim olamayacağı gibi, entelektüel dürüstlük ve bilim namusuna yabancılaşmış birinin de -ne kadar bilgili olursa olsun- bilim adamı sayılması mümkün değildir.

İsmail Beşikçi henüz üniversite öğrencisiyken, fakültenin üçüncü senesinin sonunda ‘tahsil içi staj programı’ çerçevesinde Kürtlerin yoğun olarak bulunduğu ilçelerde (Karakoçan, Keban, Palu, Maden) kaymakamlık “ön stajı” yapıyor. Köylülerin kaymakamla tercüman aracılığıyla ‘konuştuklarını’ hayretle görüyor. İlk defa Kürt realitesiyle karşılaşılıyor ve bu onda bir ilgi konusu haline geliyor. Staj sonrası fakülteye döndüğünde üniversitedeki hocalarından daha fazla bilgi almak istiyor ve bu konuda ne düşündüklerini sorduğunda ona, “söz konusu olanın “tehlikeli” bir sorun olduğu, dolayısıyla o konuyu “kurcalamaması” gerektiğini söylüyorlar. Sanıyorum Beşikçi’nin macerası o zaman başlıyor, bu ‘merak’ ve ‘tecessüs’ onun bilimsel-entelektüel ‘rotasını’ çiziyor. Böyle bir durum karşısında iki türlü tavır söz konusu olabilirdi: Birincisi, hocaların öğüdüne uyup defteri kapatmak; ikincisi de ‘yasak bölgede saklı’ olan gerçeğin peşine düşmek. Birinci tavır “emre itaat ve “duruma uyma” anlamına gelir. Böyle bir tavrın yukarda kısaca değindiğimiz kavramlar karşısında bilim ve bilim adamı kavramlarıyla örtüşen bir yanı yoktur. İkinci tavrısa, Beşikçi’nin benimsediği tavidir ve bilim, bilim adamı, mesleki deontoloji, entelektüel dürüstlük kavramlarıyla bire bir örtüşmektedir. Birinci tavır ideolojik kölelik statüsüne razı olmaksızın, ikinci tavır özgürleşme tercihinin, varolanın ötesine geçme

isteğini temsil eder. Elbette, bilim adamını bilim adamı yapan yegane kriter bunlar değildir. Bilim adamının başka bazı özellikleri daha olması gerekiyor: Derin bir tecrübe, inat ve cesaret. Beşikçi 1981 yılındaki bir sorgulamada: “*Daha sonra Ankara’ya dönüp bu konuyu öğretmenlerime sorduğumda, Kürt meselesinin nazik bir mesele olduğunu, bu konuyla uğraşmamam gerektiğini bana tavsiye ettiler. Buna rağmen bu konuya olan ilgim daha da arttı*”¹ diyor. İşte bunların hepsi Beşikçi’nin kişiliğinde bütünleşmiştir. Bu bakımdan Beşikçi gerçek bilim adamı kavramına en iyi örneklerden biridir.

Eğer, gerçek anlamda bilim adamı tavrı varolan egemenlik tarzıyla kaçınılmaz olarak çatışmayı gerektiriyorsa, ‘mayınlı tarlada’ yürümek durumunda olan adam nasıl bir yol izlemelidir ki, “bilimsel etkinliği” daha baştan tehlikeye girmesin. Bu soruya her yerde, her zaman geçerli kategorik bir cevap bulunabileceğini sanmıyorum. Dolayısıyla hem etik-entelektüel açıdan tutarlı kalmak, hem de riski asgariye indirmek (bilim adamının veya entelektüelin kendini koruması anlamında) işin içinden çıkmak için bir reçete mevcut olmaz. Bu konuda ilginç bir örnek edebiyat alanından verilebilir. Rus Çarı bir balo veriyor, ünlü Rus şairi Puşkin de davet edilenler arasındadır. Gecenin ilerleyen saatlerinde Puşkin eşiyle dans ederken çarlık polis bakanı, daha sonra korkunç Rus gizli servisi *Okhrana*’yı kuracak olan Kont Benkendorf, Puşkin’e yaklaşıyor kulağına eğilip yavaşça: “Eğer, diyor, aynı şekilde şiir yazmaya devam edersen, kendini o kadar uzakta bulacaksın ki, vahşi kuşlar bile gelip ortalığa saçılmış kemiklerini gagalayamayacak!”² Puşkin’e yönelik açık bir tehdit var. Böyle bir durumda iki seçenek söz konusudur: Puşkin şiir yazmaktan vazgeçebilir, veya şiir yazmaya devam edebilir; ama şiirlerini yayımlatmaz; ikincisi kaldığı yerden devam eder bu durumda da resti görüp kartallara yem olma riskini göğüsler. Fakat

1 Askeri savcılıkta 28/8 /1981’deki sorgulamadan.

2 G. Konrad/ I. Szelényi., La marche au pouvoir des intellectuels, le cas des pays de l’Est, aux Editions du Seuil, Paris, 1979, s:114.

Puşkin bu ikisi dışında bir çıkış yolu buluyor. Anlatmak istediklerini imajlar ve ima yoluyla anlatarak, performansını koruyor ve yazmayı sürdürüyor, öyle rafine imalar ki, söylemek istediğini herkes kolaylıkla anlıyor, hem de siyasi otoriteden kaynaklanan ‘riski’ asgariye indiriyor. Böyle bir örnek vermekteki amacım, hem sorunun karmaşık olduğuna dikkati çekmek, hem de insanın kendini savunmasının yollarının da bulunabileceğini hatırlatmaktı. Her özel kişinin her özel durumda nasıl bir çıkış yolu bulup bulamayacağı bütünüyle somut durumu yaşayanın üslubuna, kişilik özelliklerine, tarihsel süreci ve toplumsal güç dengelerini algılama yeteneğine vb. bağlı olacaktır. Sanıyorum bu hatırlatmalardan sonra İsmail Beşikçi’nin entelektüel-bilimsel yolculuğunun nasıl bir seyir takibettiğinin tahliline geçebiliriz.

İsmail Beşikçi, öğrenciliğinin sonunda kısa bir kaymakamlık stajının ardından askerliğini yapmak üzere yedek subay okuluna katılıyor. Yedek subay okulundan sonraki kıt’a görevini bir Kürt kenti olan Bitlis’te tamamlıyor; ama Başkale, Yüksekova, Şemdinli, Muş, Bingöl, Ercişte yani bir dizi Kürt ilinde ve ilçesinde askerliğini tamamlıyor. Bu yıllar Güneyde Molla Mustafa Barzani liderliğindeki Kürt Ulusal Hareketi’nin yükseldiği yıllar; ve Beşikçi’nin görev yerinin bu kadar çok değişmesi de Kürt hareketini “gözetim ve denetim altına alma” stratejisiyle ilgili; ama Beşikçi henüz bu durumu yeterince kavramış değil. Fakat askerlik yıllarında da Kürt sorununa ilgisi artarak devam ediyor. Askerlik sonrası yine kısa bir maiyet memurluğu döneminden sonra Erzurum Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi’ne sosyoloji asistanı olarak giriyor ve ilk akademik çalışması olan doktora tezini göçebe Kürt aşiretleri üzerine yapıyor. 1967 Mart ayında tezini savunup doktor unvanını kazanıyor. Tezi 1968’de kitap olarak yayımlanıyor. 1967 yılında “Doğu Mitinglerini” izliyor bunlardan bazılarını bizzat katılıyor. Bu mitinglerle ilgili bir inceleme kaleme alıyor. Bu çalışması *Forum* dergisinde yayımlanıyor. Bir de derslerde anlattıkları üniversite yönetimini ‘rahatsız ediyor’ ve hakkında idari tahkikat açılıyor. Si-

yasi otoriteyle ilk çatışma böylece başlıyor ve 1969'da *Doğu Anadolu'nun Düzeni, Sosyo-Ekonomik ve Etnik Temeller* isimli kitabı yayımlanıyor. Bu kitabın da yayınlanmasıyla üniversite yönetimi idari soruşturmanın hızını ve dozunu artırıyor; ve 1970 Temmuz ayında üniversitedeki görevine son veriliyor. Bunun üzerine Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesine kabul ediliyor (bu sefer daha önce öğrencisi olduğu kuruma hoca oluyor). Bu arada 1968 yılı yazında da Kilis, Akçakale, Nusaybin, Cizre, Uludere, Şemdinli, Özalp, Doğubeyazıt, Patnos gibi sınır kasabalarında incelemelerde bulunuyor.

19 Haziran 1971'de Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden gözüaltına alınıyor ve Diyarbakır'a götürülüp Sıkıyönetim Cezaevi'ne konuyor. O dönemde Kürtler, Diyarbakır'da yargılandığı için Beşikçi'nin bilimsel-entelektüel serüveninde, Diyarbakır Sıkıyönetim Cezaevi'nin önemli bir yeri olduğunu söyleyebiliriz. Diyarbakır Sıkıyönetim Cezaevi'nde geçirdiği günler onun Kürt realitesini kavramasında önemli bir aşama olduğu anlaşıyor. Zira, Beşikçi 1962'den 1971'e varan süreçte, Kürt sorununa derin bir ilgi duymakla birlikte, henüz sorunu tüm veçheleri itibarıyla kavramış sayılmazdı. Daha çok sorunu bir "bölgesel geri kalmışlık" olarak görüyor; ve hümanist gerekçelerle haksızlığa isyan ediyor; ve haksızlığın giderilmesi için yoğun bir bilimsel-entelektüel çaba sergiliyor. Fakat, o dönemde Kürtlere yapılan haksızlığın dış nedenleri, sömürgeci-emperyalist stratejiler konusunda tam bir netleşme sağlamış değildi. Bu bakımdan Diyarbakır onda bilinç sıçraması yaratan bir durak olmuştur. Zira, orada her kesimden, her meslekten, her yaştan, her siyasi eğilimden Kürtler bir arada bulunuyor, Kürt realitesiyle somut olarak orada tanışıyor. Birlikte hapis yattığı insanlar arasında uzun yıllar Kürt hareketi içinde yer almış aydınlar ve militanlar da vardı. Dolayısıyla Beşikçi'nin bilimsel-eleştirel yolculuğunun birinci aşaması kabaca 1962'den Diyarbakır zindanına sokulduğu 1971 yılına kadar ki dönemdir. Sanıyorum Diyarbakır zindanında başlayıp *Bilim Yöntemi* kitabını kaleme aldığı 1976'ya kadar bir ara-dönemden

söz etmek mümkündür. İkinci dönemse *Bilim Yöntemi* isimli kitabını yayınladığı, kabaca 1975-76'da başlayan dönemdir. 1976 onun Kürt sorununu bütün veçheleri, boyutları ve derinliğiyle kavradığı ve tahlil etmeye başladığı dönemin başlangıcıdır. Zira, ister *Doğu Anadolu'da Göçebe Kürt Aşiretleri* ister *Doğu Anadolu'nun Düzeni* gibi 1970 öncesi çalışmalarında henüz resmi ideolojiyle tam bir hesaplaşma olmadığı görülüyor. Ayrıca sorunun tarihsel ve uluslararası veçhesi, Kürdista'nın emperyalistler tarafından nasıl bölünüp parçalandığı gibi sorunları kavraması için 1970'lerin ortasını beklemek gerekiyor. Nitekim, *Doğu Anado 'lunun Düzeni 'nin* yeni baskısı için bir önsöz yazmaya giriştiğinde kendi bilinç sıçramasını fark ediyor ve kitaba yazmayı planladığı “önsöz” yöntem üzerine uzun bir yazıya dönüşüyor. Önsöz yazmak üzere başlıyor ve “*Bilim Yöntemi*” diye bir kitap ortaya çıkıyor. Beşikçi, Komal yayınları tarafından 1976'da basılan, *Bilim Yöntemi* isimli kitabının önsözünde şunları yazıyor: “*Son yıllarda toplum olarak büyük tecrübeler kazandık. Bu arada Diyarbakır duruşmaları, önemli bir sorunun, Kürt sorununun, bütün boyutlarıyla ortaya çıkmasında büyük bir etken oldu. Soruna daha önemli bir açıklık geldi. Bu arada, eski görüşlerimizde köklü sayılabilecek değişmeler de oldu. Yargılamalar, olaylara bakış yöntemimi temelden etkiledi ve değiştirdi.*”

Kürt sorunu elbette kendi başına bir sorun değil. Zaman ve mekan boyutunda, çok geniş ve karmaşık ekonomik, politik ve toplumsal ilişkiler içinde bir sorun, bu ilişkileri etkilediği gibi, onlardan etkileniyor da.

Doğu Anadolu'nun Düzeni (Sosyo-Ekonomik ve Etnik Temeller) kitabını yeni baskıya hazırlarken, yeni bilgileri eskisiyle bütünleştirmek, kitabı, bu açıdan yeniden kaleme almak istedim. Önemli bir bölümünü yazdım da. Fakat, yeni baskı için yazılanların, bazı kısımların çıkarılması, bazı kısımların genişletilmesine rağmen, eskisiyle önemli bir değişiklik göstermediğini gördüm. Halbuki düşünceleri-

*mizdeki değişiklik çok daha köklü idi.*¹ Bu onun bilimsel-entelektüel serüveninde bir “paradigma kayması” sayılabilir. Artık bu noktadan sonra resmi ideolojiyi bütün veçheleri itibariyle kavlıyor ve gerisindeki emperyalist stratejilerle cepheden bir hesaplaşmaya girişiyor ve *Bilim Yöntemi ve Türkiye’deki Uygulama* dizisi dediği kitapları peş peşe yayınlıyor (*Kürtlerin Mecburi İsyanı, Türk Tarih Tezi ve Güneş-Dil Teorisi, CHP’nin Tüzüğü (1927) ve Kürt Sorunu, Tunceli Kanunu (1935) ve Dersim Jenosidi, Orgeneral Muğlalı Olayı -Otuzüç Kurşun*). Bu kitaplar Türkiye’de geçerli resmi ideolojinin teşhir edilmesi ve ‘aşılmasında’ son derecede büyük öneme sahip çalışmalarıdır. Bir bakıma bunlar bir bütün olarak “resmi ideolojinin anatomisi” diyebileceğimiz eserlerdir. Yakın dönem tarihine bakışta önemli bir “kayma” yarattıklarını söyleyebiliriz. İlk defa bu kitaplarla resmi tarih ve resmi ideoloji dışı/karşıtı bir kulvar açılmış oluyordu.

Kürt özgürlük mücadelesi açısından bakıldığında teoriyle pratiğin nasıl diyalektik bir bütünlük oluşturduğu da somut olarak görülmüyor. Kürt mücadelesinin yükselmesiyle Beşikçi’nin teorik katkılarının çoğalması birbirini karşılıklı besleyen bütünün parçalarıdır. Buradan, anlama ‘eylemiyle’ dönüştürme eyleminin nasıl diyalektik bir bütünlük oluşturdukları ve karşılıklı olarak birbirlerini koşullandırdıklarını açıkça görmek mümkündür. Bir şeyi daha açıkça görmek mümkündür ki, eğer gerçekten bilimse, Marx’ın da ifade ettiği gibi kaçınılmaz olarak eleştirel ve tabii devrimcidir.

İsmail Beşikçi resmi ideolojinin teşhirini amaçlayan çabalarını artırdığı oranda devletin baskısı da artıyor artık entelektüel çalışmalarını üniversite kütüphanelerinde değil de, tarifi imkansız baskı, zulüm ve işkencenin istisna değil kural olduğu cezaevlerinde sürdürüyordu. Fakat Beşikçi resmi ideolojiyi teşhir ederken, resmi ideolojinin gerisindeki kurumları ve yapıları da teşhir ediyordu. Örneğin, Türkiye’de üniversite denilen; ama, adlarından başka üniversiteyle ortak pek bir yanları olmayan kurumları da teşhir ediyordu. Bir

1 Bilim Yöntemi, Yurt kitap-yayın, Ankara, 1991. s:7-8.

üniversite adamı olarak hayatının 15 yılını cezaevlerinde geçirmiş olması bile başlı başına söz konusu kurumların “çapı” hakkında bir fikir vermektedir. Meslektaşları bilimsel çabasından dolayı cezalandırılıp cezaevine sokulurken sessiz ve tepkisiz kalan bir üniversite olabilir mi? Bilim haysiyeti ve entelektüel dürüstlük kaygısı taşımayan insanlar kendilerini ‘bilim adamı’ olarak tanımlayabilirler mi? Beşikçi, Askeri Savcılıktaki sorgulamalardan birinde bu durumu şöyle özetliyordu: *“Türkiye’de bir Kürt sorunu vardır. Fakat, bunun varlığı inkar edilmektedir. Bilimi üreten kurum olan üniversiteler bunu inkar etmektedirler. Adaleti yerine getirmekle görevli olan ve bu meyanda gerçeği söylemekle görevli olan yargı organları da inkar etmektedirler. Yani, Türkiye’deki çeşitli kurumlar, Türkiye’deki Kürt halkının varlığını inkar etmektedirler oysa bu bir olgudur. Türkiye’de Kürt dediğimiz halk vardır ve yaşamaktadır. Bu olguyu tarihsel olarak anlamak, hangi olguları etkiliyor, hangi olgulardan etkileniyor olduğunu öğrenmek ve bilimsel yönden araştırarak neticelere varmak üzere 1960’lı yıllardan beri Kürt sorunuyla uğraşmaktayım.”*¹

Mahkemeler Beşikçi’yi cezalandırıp zindanlara atarken, sadece bununla da kalmayıp milyarlarca lira da para cezasına çarptırırken, kendilerine büyük bir kolaylıkla “aydın” sıfatını yakıştıran diplomatlar en iyi koşullarda suskunluklarıyla, bazı “akademisyenler” de bilirkşi raporları hazırlayıp, Beşikçi’nin cezalandırılmasına bizzat katılarak onu her mahkum ettirdiklerinde asıl kendileri tarih tarafından mahkum edildiler. Buna, *mahkum edenlerin mahkum olması* da diyebilirsiniz. Beşikçi gerek bilimsel eserlerinde gerekse de mahkemelerde geçirdiği sayısız sorgularda ve savunmalarında, ısrarla şunu söylüyordu: *“Osmanlı İmparatorluğu döneminde, milletlerin toplamına, “Osmanlı” deniyordu. Türkiye Cumhuriyeti’nde ise, Türk deniyor. “Osmanlı” sözcüğünün etnik bir anlamı yoktu. “Türk” sözcüğü ise, etnik kökenlidir. İşte bu noktada şöyle bir mekanizma*

1 Askeri Savcılık sorgusu.

oluşturulmaktadır. Mademki devletin milli bir devlet olduğu kabul edilmiştir ve bu millilik Türk milliliğidir. O halde, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan herkesin Türk olduğu vurgulanmalıdır. Türk olmayanlar da hızla Türkleştirilmelidir. Türk'e benzetilmelidir. Asimile edilmelidir. Kendi kökleri, dilleri, kültürleri, edebiyatları, yani, milli benlikleri unutturulmalıdır. Öyleyse, bir taraftan herkesin Türk olduğu vurgulanmalıdır, bir taraftan da Türk olmayanlar, özellikle Kürtler, hızla asimile edilmelidir. Türkleştirilmeli, Türk'e benzetilmelidir.

Görülüyor ki, burada, toplumsal bir sorun, bilimsel yollarla değil, ideolojik olarak çözümlenmektedir. İdeolojik çözümün esası ise, somut gerçeğin reddedilmesi, inkar edilmesi oluşturmaktadır. Bilincimizin dışında, istek ve irademizin dışında somut olan bir olgu mahkeme kararı ile yok sayılmaktadır Halbuki, somut bir olguyu, gerçeği, somutu yok sayma, inkar etme, yok etme çabası bir hukuk kurumu olarak mahkemelerin görevleri ve yetkileri içinde değildir. Toplumsal değişme, siyasal değişme mahkeme kararlarıyla durdurulabilir mi? Toplumsal ve siyasal değişmeyi yaratan dinamikler mahkeme kararıyla yok edilebilir mi? O halde, mahkemelerin bu kararı siyasal ve idari düzeyde alınmış bir karardır. İdeolojik bir karardır. Yalana dayalı resmi ideolojinin uygulanmasıdır.”¹

İsmail Beşikçi, sadece eleştirel bilimsel bilgiyi üretmek değil, onun bir halkın özgürleşmesinin hizmetine sunmanın da mümkün olduğunu duruşu, yaşamı ve eserleriyle kanıtlamış saygıdeğer bir bilim adamı ve aydındır. Onun yaşam öyküsü, eleştirel bilimsel bilginin emekçiler, yoksullar, ezilen halklar lehine üretilebileceğini de kanıtlamaktadır. Eğer, üretilen bilimsel bilgi toplumun özgürleşme mücadelesinin bir unsuruyorsa, gerçek anlamda bilim tanımına dahil edilebilir. Oysa ‘küreselleşme çağında’ her şeyle birlikte ‘bilim’ denilen de metalaşıp soysuzlaşmış, gerçek anlamdaki bilim tanımının inkarına dönüşmüştür. Bugün genel-geçer biçimiyle özgürleşmenin

1 İbid.

değil, artık köleleştirmenin bir aracı haline gelmiştir. Bu gidişi tersine çevirmek ve bilimi içine sürüklendiği metalaşma ve çürüme girdabından kurtarmak için de İsmail Beşikçi'lerin çoğalması gerekiyor. Bu alanda çaba harcamamız gerekiyor. İsmail Beşikçi entelektüel dürüstlük, bilim namusu, bilim adamı tecessüsü, inat, kararlılık ve cesaret timsali olarak sadece bizim bölgemizin değil, tüm insanlığın onurudur. Gerçek bilimin yüz akıdır. Ve şunu haykırıyor: *“Bilim eleştireldir, aksi halde bilim değildir.”* Bu değerli dostumu ve hepinizi saygıyla selamlıyorum. Geleceğimiz bizim elimizdedir. Bilinçli eylemimizle olayların seyrini değiştirip geleceğimizin karartılmasının önünü kesmek bizim irademizi aşan bir şey değildir. Zira, bu dünyada ne olup bitiyorsa, insanların bilinçli ‘eyleminin’ sonucu olarak ortaya çıkıyor.

BİLİM-ÜNİVERSİTE-ETİK¹

Transnasyonal denilen çokuluslu şirketlerin etkinliklerini artırıp, faaliyet alanlarını genişletmeleri, bunun sonucunda ulus devletlerin ‘aşınması’ ve ‘teknik bilimin’ de neredeyse denetimden çıkmasıyla, genel bir ahlâki çöküntü tablosu ortaya çıkmış bulunuyor. Artık 1648 “Westfalya Barışı” sonrasının bir olgusu olan ‘ulus devlet’ ciddi bir aşınma sürecine girmiş bulunuyor. “Deregölasyon,” “de-reglemantasyon” olarak sunulan da son analizde devleti sermayenin ihtiyacı doğrultusunda etkisizleştirmek anlamına geliyor. Başka türlü söylersek, küresel kapitalizm çağında devlet sadece sermayenin önünü açacak müdahalelerde bulunabilir. Daha önceki dönemde olduğu gibi “kamu yararı” gerekçesiyle yapılan müdahaleler, “pazarın kendi kendini düzenleyen” işleyişine zarar verdiği gerekçesiyle lânetleniyor. Kaldı ki, ‘pazarın kendi kendini düzenlemesi’ diye bir şey yoktur. Pazarın kendi kendini düzenleyen mekanizmalarının mevcut olduğuna dair yaygın bir kanı, dahası “tek düşünce” egemendir; ama bunun tam tersi doğrudur ve işleyebilmesi için pazarın düzenlenmeye ihtiyacı vardır.

Transnasyonal firmalar o kadar büyük bir güce ve etkinliğe ulaşmış durumdadırlar ki, bunlardan en büyüklerinin yıllık cirosu orta büyüklükteki birçok devletin GSMH’sından daha büyüktür. General Motors’un cirosu Danimarka’nın GSMH’sından, Exxon’un cirosu Norveç’in GSMH’sından, Toyota’nın yıllık cirosu da Portekiz’in GSMH’sından daha büyüktür. Bugün dünyanın en büyük 100 ekonomisinden ellisini devletler değil, çokuluslu firmalar oluşturuyor. Bunların ekonomik-finansal güçleri ve etkinlikleri o kadar büyümüş durumdadır ki, artık devletleri, yargıyı, siyasi partileri, Kiliseyi-Ca-

1 “Ormancılıkta Eğitim-Öğretim Araştırma ve Uygulama Sempozyumu,” 20 Mart 1997, TMMOB Orman Mühendisleri Odası.

miyi, sendikaları, “sivil toplum örgütlerini,” orduyu, mafyayı, sendikaları, üniversiteyi, bilim adamı denilen taifeyi satın alabilecek ve gerektiğinde hizmetine sokabilecek durumdalar. Ulus devletin aşınmasıyla “yurttaşlık” kavramının da içi boşalmış durumdadır. Son dönemde ‘etik’ kavramının sıkça gündeme gelmesi de bu durumla doğrudan ilgilidir. Sadece bilimsel deontoloji değil, tüm mesleki deontolojilerin tartışılır hale gelmeleri bu durumla doğrudan ilgilidir. Elbette bilimsel deontoloji de dahil, etik tartışmaları yapılmakla birlikte, bunun “verimli” olduğunu söylemek zordur. Genel bir ahlâk erozyonu söz konusu veya ‘insanî’ değerler denilen ne varsa hızla aşınıyor. Ekseri kullandığımız kavramların ne anlama geldiği üzerinde durmamak gibi bir kusurumuz var. Oysa bir yerde bir kavramın kullanılıyor olması, orada o kavrama uygun düşen, veya “denk gelen” bir gerçeklik olduğu anlamına gelmiyor. Anayasada Türkiye’nin ‘laik, demokratik, sosyal bir hukuk devleti’ olduğu yazıyor diye, öyle olduğu anlamına gelmiyor. Söylenenlerin hiçbirisi bir gerçeklik olarak mevcut değil. Burada söz konusu olan bir “söylem” ve söylem yalan söylemekle özdeş... Elbette genel bir ahlâk tanımı yapmak zordur; ama, bu konuda Kant’ın şu sözünü esas alabiliriz: “Öyle davran ki, hareketlerinden evrensel bir kural çıkarabilesin.” Burada etik sorununu tartışmak, bilim, bilim adamı, üniversite, bilim etiği gibi kavramları tartışmak demektir.

İster Arapça *ûlm*’dan türeme ilim, isterse Latince *scientia*’dan türeme science, bilmek anlamına geliyor. Elbette her hangi bir bilgi değil, ‘gerçeğin bilgisi’ ise bilim tanımına dahil olabilir. Eğer bilim gerçeğin bilgisi ise, bilim adamı da tanımı gereği ‘gerçeğin peşine düşen’ biridir. Demek ki bilim adamı gerçeğin safında yer alacak, “görüntüyle gerçek arasındaki uyumsuzluğu açığa çıkaracak” biridir. Bu da demektir ki, bilim adamı gerçeğe ihtiyacı olanların safında yer alacaktır. Daha açık ifade edersek, bilim adamı gerçekten bilim adamıysa, yalan cephesinin yani, egemen olan sınıfın karşısında yer alan, doğası gereği “muhalif” biridir. Nedeni çok açık, her tarihsel dönemde egemen sınıfların, gerçeğin gizlenmesinde, gerçeğin

üstünün örtülmesinde çıkarı vardır. Oysa karşı tarafın yalana değil, gerçeğin ortaya çıkarılmasına ihtiyacı vardır. Hepinizin bildiği örneği ele alalım: Türkiye’de egemenler Kürt diye bir halkın varlığını inkar ediyor. Bunda çıkarı olduğu için. Bir bilim adamı çıkar ve derse ki, “Kürt denilen bir halk bu coğrafyada çok uzun zamandan beri yaşamaktadır. Köklü bir kimliğe, zengin bir dile ve kültüre sahiptir” Bunları söyleyen bilim adamı egemen sınıfın hışmına uğrar. Önce söylediklerinin “bilimsel olmadığı”, işe ideoloji karıştırdığı vb. gerekçeler ileri sürülür, arkasından da mahkemeler ve zindanlar gelir. Devletin istediğini yapsaydı “soruna bulaşmasaydı”, “yasaklı bölgeye girmeyi cesaret etmeseydi, ne işe ideoloji karıştırmış sayılacak, ne de sorgu, işkence, mahkeme ve zindanla tanışacaktı. İşe, kim “ideoloji karıştırmıştır”? Var olan somut bir olguyu inkar eden, yok sayan mı, yoksa gerçeği somut verilere dayanarak ortaya koyan mı? Eğer bilimle ilgiliyse; ancak kelimenin gerçek anlamında gerçeğin peşine düştüğü zaman ‘bilim adamı’ sıfatını hak edebilir. Bu konuda canlı örnek İsmail Beşikçi’dir. Eğer Beşikçi bilim haysiyetinin, entelektüel dürüstlüğün gereğini yapıp, gerçeğin peşine düşmeseydi, egemen sınıfla çatışmaya girmez, sakın ve rahat bir hayat sürebilirdi. Oysa gerçeğin peşine düşmenin bedeli var ve ekseri o bedeli ödemek gerekiyor. Türkiye’de Kürt diye bir ulusun olmadığını yazanlar, bu konuda “bilirkişi raporları” hazırlayanlar da kurulu düzenini adamları tarafından ödüllendiriliyor...

Bununla bağlantılı bir sorun da “bilim adamının tarafsızlığı” sorunudur. Bilim adamının tarafsız olması gerektiği söylemidir. Aslında burada söz konusu olan bir tuzaktır. Bilim adamı ‘tarafsız’ olmalı diyenler bununla “bilim adamı benim istemediğim şeyleri tartışmamalı, sorun olarak gündeme getirmemeli” demek isterler. Bu da bilim adamının; ancak egemen sınıfın safında yer aldığı anda “tarafsız” sayılacağı anlamına gelir... Sadece bilim alanında değil, günlük yaşamda da “tarafsızlık” mümkün değildir. Tarafsızım demekle tarafsız olunmaz. Gerçek her zaman kuruntulardan, hezeyanlardan daha önemlidir. Sınıflı bir toplumda ve toplum sınıflara bölünmüş olarak

kaldıkça, etik bir sorun olarak tarafsızlık veya ‘objektivite’ sorunu da hep tartışma gündeminde kalacaktır. Tanımı gereği bilim adamı denilen de mutlaka “bir taraftandır.” Eğer öyleyse burada önemli bir sorunla karşılaşyoruz. İdeolojik izler nasıl temizlenecek ya da ‘tarafılığın’ olumsuzluğu nasıl asgariye indirilecek? Bununla ilgili bir başka sorun da, insanların kendi tarihlerini kendileri yapıyor olmalarıdır. Dolayısıyla, bilim adamı herhangi bir sorunu ele aldığında içinde kendisinin de bulunduğu bir sorunu ele almış olur. Oysa, doğa bilimlerinde durum farklıdır. İnsanoğlu, bireysel olsun kolektif olsun tarihini yapar; ama doğayı sadece gözlemleyebilir. Elbette bu doğa bilimlerinin objektivite problematiği karşısında herhangi bir sorun yaratmadığı anlamına gelmez. Matematikten astronomiye, fiziğe, biyolojiye doğru gittikçe durum kritik bir hal alır; ama hiçbir zaman toplum bilimleri kadar ‘objektivite’ sorunu söz konusu olmaz.

Doğa bilimlerinin de sınıf mücadelesinden, dolayısıyla ‘tarafılık sorunundan’ muaf olmayışının en çok bilinen örneği, astronomide Galileo’nun başına gelenlerdir. Nitekim, Galileo güneşin dünya etrafında değil de, dünyanın güneş etrafında döndüğünü ileri sürdüğünde, dönemin egemen ideolojisinin gerisindeki Kiliseyle çatışmaya girmiş oluyordu. Sosyal bilim alanında Marx da kapitalistin, zenginliğin karşılığı ödenmemiş işçi emeği olduğunu ortaya koyduğunda ve proletaryanın safında yer aldığında burjuva düzeniyle çatışmaya girmişti. Objektivite sorununun nihai çözümü ancak sınıfsız bir toplumda mümkündür. Ama biraz önce de söylediğimiz gibi, ‘yanlılığın’ olumsuzluğunu asgariye indirmenin yolu, her tarihsel dönemde ‘ilerici’ sayılan sınıfın safında yer almaktır. Elbette burada da başka sorunlarla karşılaşırız. Feodal toplumdan yana olan biri de pekala burjuva düzenine yönelik bilimsel eleştiriler yöneltebilir. Ve gerçeğe yaklaşabilir... Bunun örnekleri de mevcuttur.

Eğer, bir bilim adamı ezilen, sömürülen, baskı altında tutulan sınıfın safında yer alırsa, bu onun gerçeği yakalamasının güvencesi midir? Elbette ezilen sınıf, gerçeğin açığa çıkarılmasında çıkarı olan sınıftır. Sömürüye, baskıya maruz olan sınıfın safında yer alan bilim

adamı için bu sadece, bir yöntem üstünlüğü sağlar. Ama, gerçeği yakalamasının güvencesi değildir. Özellikle Türkiye’deki sol çevrelerde böyle bir yanılsama mevcuttur. Nasıl bir sanat eserinin sanat eseri olabilmesi için sanatçının estetik öğelerin diyalektik bütünlüğünü yakalaması şartsa, bilim adamının da bilimselliğin gereğini yapması şarttır. Bir adamı yüksek bir tepeye çıkarırsanız, bu ona tepeye çıkmamış olanlara, aşağıda kalmış olanlara göre daha büyük bir görüş alanı sağlar. Ama tepeye çıkan adam miyopsa, yükseğe çıkmasının bir kıymet-i harbiyesi olmaz. Bir adam ezilen sınıfın safında yer alıyorsa, bu “tepeye” çıkmak gibi bir avantaj demektir; ama, bir başına yeterli değildir. Bir kere bilim adamının asgari bir yetkinliği yakalamış olması, birikim ve donanım itibariyle yeterli olması gerekir. Bundan başka, bilim haysiyetine ve entelektüel dürüstlüğe sahip olması gerekir. İşte bilimsel deontoloji denilen bunları kapsar. Elbette derin bir tecessüs, ele aldığı sorunu sonuna kadar götürme kararlılığı ve cesaret de gereklidir.

Bilim adamı kavramı ekseri üniversiteyle birlikte telaffuz edilir. Bugünkü üniversitelerin ataları Orta Çağ’da ortaya çıkmıştır. İlk Orta Çağ üniversitesi 12. yüzyılda İtalya’nın Kuzeyinde, Bologna’da kurulmuştur. Ünlü Sorbonne, 1215’de, Oxford 1243’de, Cambridge 1284’de, Hiedelberg 1386’da, Tübingen 1388’de kurulmuştur. Bu üniversiteler pre-kapitalist egemenliğin ideolojisini üretip, yayan, teolojik eğitim veren kurumlardı. Açılmaları, kapanmaları, gelişmeleri hep Kilise çevresindeki tartışmalara bağlı kalmıştır. Kapitalizm gelişip burjuvazi egemen sınıf durumuna gelince, bu kurumlar da “reform” edilmişler ve burjuvazinin çıkarları doğrultusunda eğitim verecek biçimde yeniden kurulmuşlar veya yenileri kurulmuştur. Pre-kapitalist çağda üniversiteler tarıma dayalı toplumdaki egemenlik ilişkilerinin ideolojik planda meşrulaştırılması misyonunu üstlenmişken, kapitalist egemenlikle birlikte, referansları değişmek kaydıyla (teolojik eğitim yerine, pozitivist, rasyonalizme dayanmıştır) ideolojik yeniden üretim misyonuna bir de maddi yeniden üretim misyonu eklenmiştir. Burjuva toplumunda

üniversite eğitimi görmüş olanlar, üretim (sömürü) sürecinde aktif görevler üstlenirler. “Küreselleşme çağı” denilen son dönemde, her şey metalaşp, şeyleşir ve paralaşırken, bilgi de alınıp satılan bir ‘mal’ niteliği kazanmış bulunuyor. Dolayısıyla artık bütünüyle bilimin, bilimselliğin inkarı durumuna gelmiş kurumlar söz konusudur. Bugün kapılarında üniversite yazan kurumlar birer ‘bilgi ticarethanesi’ durumuna gelmektedirler. Gerçek durum kısaca özetlemeye çalıştığım bir yol izlediği halde, üniversitelerin her şeyin özgürce tartışılabilirdiği, evrensel bilgi ve bilim üretilen kurumlar olduğu söylenir. Üniversiteler hiçbir zaman evrensel, bilimsel bilgi üreten kurumlar olmadılar. Olmaları da zaten mümkün değildi.

Aslında “evrensellik” söylemi üzerinde durmak gerekir. Özellikle sosyal bilim dalları için ‘evrensellik’ mümkün değildir. Böyle bir retorikle, Avrupa-merkezli Batı burjuva düşüncesi bizimki gibi ülkelere ‘ihraç ediliyor’ Üçüncü Dünya’daki “bilim adamları” da hiçbir eleştirel yaklaşım kaygısı olmaksızın, bir egemenlik aracı olan ideolojik tezleri köle sadakatiyle içselleştiriyorlar. Avrupa-merkezli ideolojik tezler bizimki gibi ülkelerde tartışmasız “evrensel bilim” sayılıyor.

Üniversiteler İkinci Dünya Savaşı sonrası döneme kadar kapılarını dar bir elite açıyordu. Ayrıcalıklı sınıfın çocuklarına eğitim veriyordu. Burada açıklamamız mümkün olmayan nedenler sonucunda 1945 sonrasında emekçi halkın (işçi, çiftçi, esnaf, vb.) çocukları için kapılar kısmen aralandı. Fakat, 1980’den sonra; ama, özellikle 1990 sonrasında kapılar birer birer kapanıyor. Bu durum, İkinci Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan emek-sermaye arasında oluşan ve devletin refah harcamalarına yöneldiği ‘özel komprominin’ aşınmasıyla doğrudan ilgilidir. Eğitim her düzeyi özelleştiriliyor ve ancak parası olanların okullara girebildiği bir döneme giriliyor. Dolayısıyla, emekçi halkın çocuklarının “sınıf değiştirmeleri” giderek zorlaşıyor...

Türkiye’de üniversitenin yaklaşık yüzyıla yakın bir geçmişi var. 1933 Darülfunun ‘reformuyla’ bugünkü yapının temeli atılmıştır.

Ama bizdeki kurumlar yukarıda özetlediğim üniversitelerin de çok gerisinde kalmışlardır. Türkiye’de her zaman totaliter bir rejim geçerli olmuştur. Bu yapı kaçınılmaz olarak ‘yapay’ bir resmi ideoloji üretmiştir. Biliyorsunuz, resmi ideolojinin geçerli olduğu rejimlerde, özerk kafaların ve kurumların gelişip, yaşamasına izin verilmez. Türkiye’deki bilimsel-entelektüel azgelişmişliğin gerisinde bu temel neden yatmaktadır. Eskiden daha çok resmi ideoloji üreten kurumlardı. Şimdilerde bilgi ticareti de yapılan kurumlara dönüştürülüyorlar. Üniversitenin, üniversite tanımına dahil edilebilmesi için, olmazsa olmaz asgari unsurlar gereklidir: Bir kere üniversitenin özerk olması, kendi kendini yönetebilmesi gerekir. Zira, kendi kendini yönetemeyen bir üniversite olamaz. (Elbette buradan giderek özerkliği yücelttiğimiz sanılmamalıdır. Bugün emperyalist dünyadaki en ünlü üniversitelerin çoğu özerktir; ama bu durum onların büyük sermayenin ve egemenliğin hizmetinde olmadıkları anlamına gelmiyor.) İkincisi sınırlı da olsa, üniversitede yapılanların toplumdaki genel özgürleşme mücadelesiyle örtüşmesi gerekir. (Bu kriter itibariyle de dünyadaki genel manzara umut kırıcıdır). Nihayet, üçüncü olarak üniversitenin kendini savunabilmesi gerekir. Bunun olabilmesi için üniversite öğretim kadrosunun bilim namusu, entelektüel dürüstlük sınavını başarıyla geçmeleri gerekir. Dışardan bir müdahale olduğunda, (bir darbe sonrası saldırı durumunda olduğu gibi), üniversite kendi onurunu korumalıdır. Öyle ki, cunta öyle bir kararlılıkla karşılaşır ki, üniversiteleri kapatmadan, direnişi kırmak mümkün olmaz. Dolayısıyla dikta rejimi üniversiteleri kapatmadan işin içinden çıkamayacağı bir ‘açmaza’ sokulabilir... Bizde ne olduğunu biliyorsunuz. Üniversite yöneticileri cunta liderine başarı telgrafları çektiler, fahri doktora verdiler... Böyle adamların bilimle, bilim etiğiyle, bilim haysiyetiyle bir ilgileri olabilir mi? Bizdeki kurumların üniversiteyle yegane ortak yanları ‘adlarıdır’

Türkiye’de bir başka temelli sorun da köklü bir Avrupa-merkezli yabancılaştırmanın mevcudiyetidir. Bu yabancılaştırma, entelektüel alanı daha da çoraklaştırıyor. Bizi kendi toplumumuza, kendi realite-

mize, kendi coğrafyamıza, daha da ötede kendimize yabancılaştırıyor. Önümüzdeki dönemde ‘olumlu’ bir şeyler yapabilmemiz, bu Avrupa-merkezli yabancılaşmayı aşmamıza bağlıdır. Batı’da sosyal bilimin ortaya çıktığı dönem, sömürgeciliğin de derinleştiği döneme rastlıyordu. Ama bu hiçbir zaman tartışma konusu yapılmamıştır...

Bir başka sorun da bilimlerin parçalanmışlığıdır. Bir kere felsefeyle bilim birbirinden koparılmış durumda. İkincisi doğa bilimleriyle sosyal bilimler birbirinden ayrılmış durumda. Nihayet, sosyal bilim denilen de küçük küçük alt kompartımanlara ayrılmış bulunuyor. Bunlardan birincisi; iyiyi, güzeli arama çabasının gerçeği arama çabasından ayrılması demektir ki, bugün insanlığın yüz yüze geldiği sayısız ‘felaketlerin’ nedeni budur. Doğa bilimleriyle toplum bilimlerinin birbirinden bütünüyle ayrılması da bir dizi olumsuzluk ortaya çıkarmaktadır. Böyle bir ayırım olmasaydı belki de ekolojik yıkım bugünkü düzeye gelmeden ‘anlaşılabilir’ ve bir duyarlılık yaratılabilirdi. Nihayet, sosyal bilimlerin de dar uzmanlık alanları olarak parçalanması ve ‘aşırı’ uzmanlaşmanın teşvik edilmesi, bir bütün olan toplumsal gerçekliğin anlaşılmasını engelliyor. O kadar ki, neredeyse ‘uzmanlık’ hiçbir şeyden anlamamanın mazereti haline geliyor.

Eğitimin amacının insan potansiyelini harekete geçirmek olması gerekiyor; ama, eğitim kurumları söz konusu potansiyeli köreltmek için ne gerekiyorsa yapıyor. Bilimsel faaliyet kâr etmenin hizmetinde kaldıkça, insanlığın geleceği de kararmaya devam edecektir. Bugün bilim denilen ekonominin hizmetindedir. Ekonominin de kimin hizmetinde olduğunu biliyorsunuz. Bilim, sömürünün, köleleştirmenin, değilse ehilleştirmenin (daha rafine olduğu için ‘sosyalleşme’ diyorlar...) hizmetinde oldukça bilim sayılamaz. Eğer bilimsel faaliyet, insanlığın mutluluğu, özgürlüğü, daha iyi yaşaması için değilse neye yarar? Bu yüzden sadece etik sorunun değil, bir bütün olarak, bilimsel faaliyeti, işlevini, kimin için ne demeye geldiğini radikal bir eleştiriye tâbi tutmamız gerekiyor. Ama bunun için önce bilim ve teknoloji fetişizminden yakayı kurtarmamız gerekiyor... Evrensel bilim safsatasını sorgulamamız gerekiyor.

SERMAYENİN KÜRESELLEŞMESİ VEYA NEO-LİBERALİZMİN VAHŞETİ¹

Kavramlar ekseri gerçekleri gizlemeye yarıyor. Bu yüzden kavramlarla ilgilenmek durumundayız. Örneğin, piyasa ekonomisi veya pazar ekonomisi deniyor. Burada söylenen veya söyleniyormuş gibi yapılandan daha önemli olan, söylenmeyendir. Piyasa ekonomisi dendiğinde, bir şeyin üstü örtülüyor, sözde bir şeyi anlatmak amacıyla kullanılan bir kavram asıl gerçeğin üstünü örtme işlevini yerine getiriyor. Böylelikle bir edeb-i kelim yapılmış oluyor. Kapitalizm dememek için piyasa ekonomisi deniyor; ve ekseri yanlış olarak “serbest piyasa ekonomisi” veya “serbest pazar ekonomisi” deniyor. Piyasa ekonomisi kavramı zaten serbestiyi içeriyor. Elbette pazarla kapitalizm arasında bire bir ilişki veya özdeşlik yoktur. Dolayısıyla kapitalizm eşittir pazar diye bir şey yok. Kapitalizm pazardaki hakimiyet demektir. Eğer, pazar eşittir kapitalizm denklemi söz konusu olsaydı, kapitalizmin pazarla yaşıt olması, dolayısıyla da binlerce yıllık bir tarihi olması gerekirdi. Oysa, kapitalizmin en fazla beş yüzyıl geriye giden bir tarihi söz konusudur.

Son dönemin gözde kavramı “küreselleşme” için de benzer bir durum söz konusu. Küreselleşme kavramı kapitalizme hiçbir gönderme yapmıyor. Ama asıl emperyalizm dememek için devreye sokuluyor. İngilizce “globalization”ın Türkçeleştirilmiş. Hiç değilse kapitalist küreselleşme denmiyor. Burada kapitalizmle hiçbir bağ kurulmadığı gibi, asgari düzeyde bir ima bile söz konusu değil. Ne olduğu, neyi içerdiği belli olmayan bu kavram ideolojik bir yanılsama yaratmaya yarıyor. Söz konusu olan bir tuzaktır ve bu tuzak da kavramlar ve o kavramlara yüklenen “içerikler” aracılığıyla kuruluyor.

1 Özgür Üniversite Forumu, Cilt 1, Sayı 1, Ekim-Kasım-Aralık 1997.

Söylenen şudur: Pazar iyidir, müdahale edilmez, kendi haline bırakılırsa hiçbir sorun ortaya çıkmaz veya tüm sorunlar çözülür... Elbette buradan bir mesaj çıkıyor: Eğer işlerin sarpa sarmasını istemiyorsan, pazara dokunma! Pazara dokunmamak da pazardaki egemenliğe dokunmamak demekse, bunun anlamı insanın, dolayısıyla toplumun pazara tâbi olması demektir. Başka bir ifadeyle, toplum ekonomiye tâbi olacaktır. Ekonominin toplumun hizmetinde olması yerine, toplumun ekonominin hizmetine girmesi sadece mantikî-etik veçhesi itibariyle saçma değil, uygarlık, uygar olma gibi söylemlerin de inkarı anlamına geliyor. Burada insan soyuna, insan haysiyetine yönelik bir saldırı ve aşağılama var. Türkiye’de politikacıların ve iktisatçıların “ekonominin gereği” dedikleri de işte budur. Bu “gereklilik” şunu ifade ediyor: İnsandan, toplumdan, insan iradesinden bağımsız bir “ekonomi” vardır. Bu ekonominin insan iradesini aşan yasaları vardır. Bu yasalara uymayanlar da cezalandırılmaktan kurtulamazlar. Öyleyse yapabileceğiniz tek şey “uyum sağlamak”, itaatsizlik etmemektir. İşte bu tür argümanları ortaya atanlara da “bilim adamı”, “iktisatçı” vb. diyorlar... İnsandan, toplumdan ve insan iradesinden bağımsız “değişmez ve genel geçer yasaları” olan bir “ekonominin” varolabileceği düşüncesi genel bilinç kategorisi haline getiriliyor, üstelik “bilimsel hakikatler” sayılıp üniversitelerde de okutuluyor. Elbette bilim, bilimsellik, etik gibi kavramlara bütünüyle yabancılaşmış birer “bilgi ticarethanesi” ve gericilik yuvasına dönüştürülmüş; ama, hâlâ ‘üniversite’ denilen bu kurumlardan daha fazlası beklenemez! Kapitalist yağma ve talanı “meşrulaştıranlar” ve onu “zorunlu” ve “seçeneksiz” olarak sunanlar bu “iğdiştirilmiş” beyin sahipleridir; ama, iğdiş beyinler o kadar da işlevsiz değildir. İdeolojik köleliğin araçları olan ‘kavramlar’ ve ‘söylemler’ bu adamlar tarafından üretiliyor ve “modern medya” aracılığıyla da yayılıp genel bilinç haline getirilmek isteniyor.

Bir küreselleşme dönemine girildiği, bunun ‘değerlendirmesini’ bilenler için bir fırsat olduğu, bu fırsatı kaçıranların da ilelebet “cezalandırılacağı”; ama aynı zamanda bunun “zorunlu”, “karşı konu-

lamaz” bir süreç olduğu ima ediliyor. Eğer “zorunluluk” söz konusuysa “iyi” veya “kötü” gibi kategorilerin bir kıymet-i harbiyesinin olması mümkün değildir. Burada da bir edeb-i kelim var: Zorunluluk bir erdem mertebesine yükseltiliyor. Ama bir de mesaj var: O da, “pazar dışında bir seçeneğin mevcut olmayışıyla ilgilidir...” Sadece içine girilen yeni dönemin “uyum sağlamak” kaydıyla herkesin yararına, “hayırlı” bir şey olduğu söylenmiyor, küreselleşme kavramı bir de evrenselliğe gönderme yapıyor. Neredeyse “küreselleşme” evrenselliğin eşanlamlısı gibi sunuluyor. Burada da bir tuzak var: Eğer küreselleşmeye karşıysanız, evrenselliğe de karşısiniz demektir! Küreselleşme karşıtı olan, “evrenselliğin” de karşısında olan bir “gericidir,” en azından “çağın gerisinde kalmış” biridir...Eğer öyleyse, kapitalist küreselleşmeye karşı çıkan, gericilik damgasını yemeyi de göze almalıdır. Oysa asıl “küreselleşen” büyük sermayenin hizmetindeki tekniktir, pazarlardır, enformasyondur, zengin turizmidir vb. Gerçek anlamda evrensellik hiçbir zaman yukarıdakileri içermez. Evrensellik, insanî değerlerin, insan haklarının, özgürlük ve eşitlik bilincinin, kültürün, felsefi-bilimsel-estetik alanın genişlemesini vb. ifade ediyorsa evrenselliktir...

Emperyalizmin akıl hocaları ve sözcüleri küreselleşmeyi her derde deva bir ilaç olarak sunuyorlar. Bu yazının ileriki bölümlerinde ortaya konmaya çalışılacağı gibi, aslında burjuva ideologlarının iddialarının aksine, “küreselleşme saldırısı” kabaca bu dünyada yaşayan her üç insandan ikisine, belki dört insandan üçüne karşı bir süreçtir. Dolayısıyla, verilen ilacın kimin için “şifa,” kimin için “zehir” olduğuna karar verecek olanlar burjuva ideologları değil, “tedaviye” maruz kalanlardır.

Bu ideolojik saldırı karşısında mevzi tutmak durumunda olanların ortaya koyduğu yaklaşım da yeterli olmaktan uzaktır. Bir taraftan 1980’lerin başından beri devam eden ve içinde bulunduğumuz dönemin “tek düşüncesi” haline gelen neo-liberalizmin saldırısı, diğer yandan da merkezi plana dayalı bürokratik baskı rejimlerinin yıkılması, solda sadece bir moral çöküntü yaratmakla kalmadı,

aynı zamanda bu kesimi derin bir ataletle de sürükledi. Zaten solun bir bölümü neo-liberalizmin militanı haline geldi. Eski Roma’da *libertus*’ların en büyük köle düşmanı olmaları gibi, sosyalizmin en büyük düşmanı haline geldiler. Burada ihanetle psikolojik bozukluk arasındaki ilişkiyi hatırlatmaya gerek yok. Bizi asıl ilgilendiren solda yer almaya devam eden; ama, 1980 sonrasında dünyada ortaya çıkan “derin dönüşümü” ciddiye almayıp, olup biteni uzaktan seyredenlerdir. Solun geniş bir bölümü hâlâ 1900’lü yılların başında geçerli olan kavramlarla, ya da 1950’lerin, 1960’ların kavramlarıyla “düşünme” saplantısından kurtulmuş değil. Emperyalizmin sözcükleri “her şey yolunda” derken, atalet içindeki sol da “değişen bir şey yok” diyor... Bozuk plak gibi “tekeli sermaye” tekerlemesine asılı kalmaya devam ediyor... Oysa hiçbir şey eskisi gibi değil ve olması da mümkün değil. Eğer, ideolojik karşı mücadeleyi yürütenler kavramların önemi ve işlevi konusunda gafflete düşmek istemiyorsa, geride kalmış yaklaşımların, söylemlerin ve kavramların bugün ne anlama geldiğini hiçbir saplantı ve komplekse kapılmadan tartışıp aşmaları gerekiyor. Kristof Kolomb’un, Amerikan adalarına çıkmasından bugüne kadar geçerli olan hep kapitalizmdi. Ama, nasıl sanayi kapitalizmi “merkantilist” dönemin kapitalizminden farklı idiyse, 1800’li yılların sonunda ulus-devletleri arkasına alarak dünyayı “yeniden paylaşma” mücadelesine giren tekeller dönemi kapitalizmi, tekeller öncesi kapitalizminden farklı idiyse, İkinci Dünya Savaşı sonrasında, büyük sermaye ile örgütlü işçi sınıfı arasında “özel bir dengenin” ve “uzlaşmanın” geçerli olduğu, devletin de koruyucu, özendirici, düzenleyici olarak aktif rol üstlendiği “*monopoly capital*” dönemi, 1945 öncesinden farklı idiyse, 1980 sonrasında kapitalizmi (emperyalizmi) de bir önceki dönemdekinden farklıdır. İşte bu yazının amacı “o halde değişen nedir” sorusuna cevap aramaktır. Elbette böyle iddialı ve kapsamlı bir soruya bir dergi yazısında doyurucu bir cevap vermek kolay değildir. Bu tür bir ‘kısıtlamayı’ hatırlattıktan sonra, sorun aşağıdaki plan dahilinde tartışılacak. **Birinci başlık** altında İkinci Dünya Savaşı sonrasında

1980'lere varan süreçte, *monopoly capital* döneminde geçerli paradigmaya ilişkin bazı hatırlatmalar yapılacak. **İkinci başlık** altında emperyalizmin krizi, kriz karşısında büyük sermayenin tepkisi *monopoly capital* 'den "küresel kapitalizme geçişin dinamikleri ve nasıl olup da 1974-75'de başlayan "yapısal krizin" aşılamadığı veya 'kısır döngünün' mekanizması üzerinde durulacak. **Üçüncü başlık** altında da küreselleşme denilenin anlamı, söz konusu sürecin ekonomik ve toplumsal planda ortaya çıkardığı sonuçlar üzerinde durulacak. Bu üç başlık altında sorun tahlil edilirken olabildiğince didaktik bir tutarlılık yakalamaya özen gösterilecek.

1. Refahtan Krize veya "Eski Dünya Düzeni"

Kapitalizmin 1914'de başlayan 'yapısal krizi' İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar devam etti. Ve 1945'den başlayarak kapitalizm yeni bir yükselme dönemine girdi. Bir Fransız iktisatçısının "şanlı otuz yıl" dediği bu yükselme dönemi belki de kapitalizmin tarihinde bir parantezdi. Şu anlamda ki, kapitalizmin ortaya çıkışından beri ilk defa emek-sermaye, ezen-ezilen, çevre-merkez ilişkisi yeni bir görüntü almıştı. Gerçekten dünyanın hemen her yerinde işçiler, köylüler, ezilen halklar lehine 'geçici de olsa' bir denge oluşmuştu. Elbette böyle bir güçler dengesinin oluşması, doğrudan sınıf mücadelesinin sonucuydu. Emperyalist ülkelerde faşizmin yenilgiye uğratılması, dolayısıyla bu ülkelerde işçi sınıflarının ve sol partilerin toplumsal sürece damgasını vuracak duruma gelmesi, sömürge halklarının sömürgeciliğe başkaldırması, merkezi plana dayalı, kendilerinin ve hasımlarının "sosyalist" dediği Sovyetler Birliği'nde devletçi uygulamalar sonucu ortaya çıkan hızlı sanayileşmenin prestiji, dolayısıyla bu ülkenin özellikle sömürge halklarının gözünde bir 'çekim merkezi' durumuna gelmesi, kapitalist sınıfın o zamana kadar alışık olmadığı bir "güç dengesini" sineye çekmesine neden oldu. Emekçi sınıflar bloğunun ve sömürge halkların dayatması dışında bir faktör de kapitalist sınıfın geçmiş dönemlerden

‘çıkardığı dersle’ ilgiliydi. Bilindiği gibi, 1929 krizi sermaye çevrelerinde derin bir korku yaratmıştı. ‘Kendi kendini düzenleyen pazar’ yaklaşımında ısrar’ın, kapitalizmin sonunu getirebileceği, talep yönünden bir müdahale olmazsa, “kutsal mülkiyet”in geri dönülmez tarzda elden gideceği kuşkusu büyük sermayenin baronlarının beynine kazınmıştı. İkincil bir faktör olmakla birlikte, İkinci Dünya Savaşı sonrası yeni ekonomik yönelişi tahlil ederken bu unsurun da dikkate alınması gerekir. Talebi, belirli bir düzeyin altına düşmeyecek bir tarzda düzenleyecek bir devlet müdahalesi; her ne kadar sermaye sınıfının coşkuyla karşılayacağı bir şey olmasa da, kerhen razı olmak zorunda olduğu bir şeydi.

İşte böylesi bir güçler dengesi ortamında emperyalist ülkelerde ‘refah devleti’, ‘sosyal devlet’ ya da ‘kayırcı devlet’ de denilen bir devlet anlayışı geçerli oldu. Devlet sanayileşmeye doğrudan müdahale ediyor, tam istihdamı sağlamaya yönelik önlemler alıyor, gelir dağılımını iyileştirici vergi ve harcama politikaları uyguluyor, toplumun mütevazı kesimlerine (yaşlılar, sakatlar, çocuklar, işsizler, yoksullar vb.) yönelik sorumluluklar alıyor, sosyal güvenliğe önemli miktarda kaynak ayırıyor, mütevazı toplum kesimlerinin çocuklarının da eğitim kurumlarına daha çok dahil olmasını sağlayıcı önlemler alıyor, özel sermayeye verdiği siparişler yoluyla özel sermayenin ‘pazar sorununu’ çözmesine katkıda bulunuyor, dolaşısıyla, düzenleyici, yönlendirici, ‘kayırcı’, koruyucu önlemlerle, o zamana kadar görülmemiş bir tarzda ve yoğunlukta ekonomiye müdahale ediyordu.¹ Ekonomik konjonktür de böyle bir ekonomik paradigmayı mümkün kılıyordu. Bir kere kapitalist dünya ekonomisi hızlı bir yükselme dönemine girmişti, emek verimlilik oranları sürekli yükselme halindeydi, pazarlar genişlemekteydi, bu kâr oranlarının da sürekli yükseliş trendi içine girmesi demekti. Dolayısıyla verimlilik oranlarının altında kalmak kaydıyla sermaye sınıfı reel

1 Bkz. Fikret Başkaya., “**Que faire contre néo-libéralisme et mondialisation économique**” International Conference on “Clash of Civilization or Dialogue of Cultures?” *Kahire*, 10-12 Mart 1996’da sunulan bildiri.

ücretlerin yükselmesine itiraz etmeyecekti. Kaldı ki, yeni ekonomik paradigma artık ücretleri sadece bir maliyet unsuru olarak değil, bir talep unsuru olarak da görüyordu. Aslında bu Henri Ford'un otomobil fabrikalarında daha 1910'lu yılların sonunda uygulamaya koyduğu yöntemin genelleşmiş bir versiyonundan başkası değildi.¹ Zira, 19. yüzyıl boyunca ve 20. yüzyılın ilk on yıllarında işçiler ekseri kapitalist malların 'alıcısı' durumunda değillerdi. Bu da sürekli bir "aşırı üretim" sorunu yaratıyor, dolayısıyla süreç krizlerle sonuçlanıyordu.

Eğer başka türlü ifade edilirse, İkinci Dünya Savaşı sonrasında emperyalist ülkelerde büyük sermaye, büyük işçi konfederasyonları arasında bir uzlaşma ve devletin de düzenleyici, 'kayırcı' ve koruyucu rol üstlendiği bir kompromi oluşmuştu. Kapitalizm "şanlı yükselişini" sürdürdükçe, böyle bir kompromiye taraflardan hiçbiri itiraz etmeyecekti. Bir bütün olarak alındığında kapitalist dünyada büyüme oranı 1960'lı yıllarda %4.9, yetmişli yıllar ortalaması da %3,8 idi.²

Emperyalist ülkelerle merkezi planlı, ya da 'sosyalist' denilen ülkelerin dışında kalanları ifade etmek üzere ilk defa Alfred Sauvy tarafından ortaya atılan, az-gelişmiş ülkeler kavramı yerine de kullanılan Üçüncü Dünya Ülkelerine gelince, bunların çoğu İkinci Dünya Savaşı sonrasında sömürgeciliğin klasik biçiminden kurtulmuş ülkelerdi. Bu ülkelerin yönetici sınıflarına egemen olan düşünce, her iki kampa da (emperyalist ve 'sosyalist') mesafeli durarak kalkınabilecekleri, sanayileşebilecekleri, dünyanın zenginliğine ortak olabilecekleri ve Batı'yı yakalayabilecekleri şeklindeydi. Kapitalizm genişlemesini sürdürdükçe bu tür yanılsamalar da anlaşılır bir şeydi.

1 Michel Beaud., **Histoire du Capitalisme**, de 1500 á nos jours, Su-eil, 1990, Bu eserin F. Başkaya tarafından yapılan çevirisi yakında DOST yayını olarak çıkıyor.

2 George Aseniero., "**Asia in the World-System**", İn Social Justice, Vol, 23, Nos. 1-2 (1996).

Gerçekten bir çok az gelişmiş çevre ülkesinde “bağımlı ve dışlayıcı” da olsa, hızlı bir sanayileşme süreci söz konusuydu. Kalkınmacı retoriğin geçerli olduğu 1950-80 aralığında Latin Amerika’da GSMH ortalama %5,5 oranında, sanayi üretimi de %7 oranında büyümüş-tü.¹ Benzer bir eğilim diğer Üçüncü Dünya Ülkelerinin büyük çoğunluğu için de geçerliydi. Sovyet sistemi ve diğer merkezi plana dayalı ülkelerde de savaş sonrasının ilk on yıllarında “umut verici” bir gelişme söz konusuydu.

Savaş sonrası emperyalist dünyanın tartışmasız hegemonik gücü ABD idi; ve tarihte görülmemiş bir ekonomik ve askeri güç olarak emperyalist hiyerarşinin tepesine oturmuştu. “Sosyalist bloğun” genişlediği, klasik sömürgeciliğin tasfiye sürecine girdiği, emek cephesinin güçler dengesinin önemli unsuru haline geldiği bir dönemde, hegemonik güç olan ABD, Türkçe’ye “çevreleme liberalizmi” olarak çevrilebilecek, *containment liberalism* denilen bir strateji uygulamak durumunda kalmıştı. Bu stratejiyle amaçlanan, komünizmin yayılmasının önünü kesmekti. Bu da özellikle Üçüncü Dünya’da yoksulluğun ve sefaletin daha fazla derinleşmesine yol açmayacak kadar bir “ekonomik büyümeye” razı olmayı, ABD’de New-Deal’ci ya da neo-New Deal’ci, ikinci derecede emperyalist ülkelerde de ‘refah devleti’ uygulamalarını sineye çekmeyi gerektiriyordu. Bu politikaların Üçüncü Dünya’daki karşılığı da “ulusal kalkınmacılık” olarak ifade edilebilirdi. Bu yüzden Üçüncü Dünya’daki ekonomik politikalar karşısında pragmatik bir yaklaşım söz konusuydu.² Komünizmi kuşatma stratejisi, Üçüncü Dünya ülkelerinin korumacı politikalar uygulamaları karşısında “anlayışlı” davrandığı gibi, Alende’nin Şili’indeki gibi olmamak kaydıyla, Amerikan şirketleri dışındakilerin millileştirilmesine de ses çıkarmıyordu. “Dış yardım-

1 Carlos M. Vilas., “*État, Peuple et Démocratie en Amérique Latine*” in *État et la politique dans le Tiers-Monde*, (Sous la direction de Pablo Gonzalez Casanova, Forum du Tiers-Monde/L’harmattan, Paris 1994, s: 81-140.

2 Fikret Başkaya, *Az gelişmişliğin Sürekliliği*, İmge, 1994.

lar”da Üçüncü Dünya’yı bağımlı kılmanın ve denetlemenin bir aracı olarak kullanılıyordu. Fakat yardımların temel stratejik işlevi ‘kızıl tehlikeye’ karşı bir koz sayılmasıydı. ABD’nin savaş sonrası dış politikasının önde gelen mimarlarından Paul Hoffman, yardımın istikrarı sağlayıp ekonomik büyümeye temel oluşturarak, “demokrasiyi ve kapitalizmi korumada önemli bir unsur” olduğunu söylüyordu.¹ Kennedy’nin Savunma Bakanı Robert Mc Namara, çevreleme liberalizminin temel ilkesini şu sözlerle ifade ediyordu: “Dış yardım programı kendi üniformalı adamlarımızın savaşa gitmesini engelleyecek en etkili silahtır”.² Mc Namara’nın bu sözünden hareketle Türkiye’nin NATO ittifakında yer almasının ne demeye geldiğini anlamak zor değildir. Özetle, çevreleme liberalizmi, “uygun” bir ekonomik büyüme sağlayarak komünist programı çekici olmaktan çıkarmak gibi bir amaç taşıyordu. Aslında çevreleme liberalizmi, “siyasal ve sosyal ayaklanmaya gerek olmaksızın ya da ayrıcalıklı yerli elitleri fazla tehdit etmeden, yoksulların ulusal zenginlikten daha fazla pay alabilecekleri “düşüncesine dayanıyordu.³ Savaş sonrasında dünyanın üç bölgesinde geçerli paradigmlar 1974-75’de kapitalizmin yeniden ‘yapısal krize’ girdiği döneme kadar geçerli olmaya devam edecekti.

2. Kriz, Büyük Sermayenin Tepkisi veya ‘Küreselleşmeye’ Giden Yol

Emperyalist ülkelerin iktisatçıları ve siyaset adamları savaş sonrası uzun “refah döneminin” sarhoşluğuyla, tam da kapitalizmin “aşırı üretim krizlerinin” artık geride kaldığı kuruntusuna kapıldıkları bir anda, 1974’de tüm emperyalist ekonomiler yeni bir resesyon girdabına takıldılar. Aslında resesyon bir ‘yapısal krizi’

1 Walden Bello., s.12, **Karanlık Zafer**, (Çev: Fikret Başkaya), İMGE Kitabevi, 1998.

2 Walden Bello, a.g.e. s.14.

3 Walden Bello, İbid.

de haber veriyordu. Emek verimlilik oranları, dolayısıyla kâr oranları düşmüş, dünya pazarı daralmış, kamu harcamaları GSMH'nin önemli bir bölümünü yutar hale gelmiş, işçilerin devreye sokulan “verim artırıcı” yöntemlere karşı direnci de sermaye için ciddi bir sorun haline gelmişti (Bu konuda ünlü İtalyan yönetmen Elio Petri'nin “*İşçi Sınıfı Cennete Gidiyor*” adlı filmi hatırlanmaya değer). Kapitalizm yeniden ‘yapısal krize’ girmişti. Ama, “modern medya” krizi bir petrol krizi ve açgözlü Üçüncü Dünya elitlerinin özellikle de Arapların bir marifeti olarak sunmakta oldukça başarılı olmuştu. Petrol fiyatlarının “yükseltilmesi” sorununun nüanse edilmesi gerekir. Başlangıçta söz konusu olan bir ‘yakalama operasyonuydu.’ Nitekim, 1970’lerin başında bir varil petrolle satın alınabilen mal miktarı 1949’daki düzeyin üçte ikisine gerilemişti (Bu durum aynı zamanda savaş sonrası refahın Üçüncü Dünya’nın ekolojik yağmasının sonucu olduğunu da gösterir.). Petrol fiyatlarının yükseltilmesinden asıl etkilenenler sanayileşmiş ülkeler değil, petrol ithal eden az gelişmiş ülkeler oldu. Sanayileşmiş ülkeler ihrac ürün fiyatlarını yükselterek faturayı Üçüncü Dünya’ya ödetmekte gecikmediler. Bu durum petrol ithal eden Üçüncü Dünya ülkeleri için ‘ikili zorluk’ anlamına geliyordu. Hem yükselen petrol faturasını ödemek, hem de sanayileşmiş ülkelerden daha da pahalalanmış ithalatı sürdürmek.

Aslında kriz bir kaç bakımdan bir dönüm noktasıydı: Birincisi, söz konusu olan sadece bir resesyon değil, bir ‘yapısal krizin’ başlangıcıydı; ikincisi, ABD hâlâ dünyanın en büyük ekonomik ve askeri gücü olmaya devam etse de artık hegemonyası tartışılır hale gelmişti. Bir taraftan Batı Avrupa’nın, diğer yandan da Japonya’nın savaş sonrası ilk onbeş-yirmi yılın sonunda hızla yükselişe geçmeleri, ABD’nin ekonomik plandaki hegemonyasını sarsmıştı. Doların, altına bağımlılığına son verilmesi ve sabit kur sisteminden uzaklaşılması bu görece güç kaybının sonucuydu. İşte, verimlilik ve kâr oranlarının düştüğü, fiyatların tırmanışa geçtiği, emperyalist ülkelerde işsizliğin yaygınlaştığı, dünya pazarının daraldığı ve Üçüncü Dünya’nın da dünya zenginliğinin daha “adil” paylaşılması

yönündeki taleplerini daha yüksek sesle telaffuz etmeye başladığı bir ortamda, büyük sermaye yeni arayışlara yöneliyordu. Büyük sermayenin saldırısı iki temel stratejik amaç taşıyordu: Emperyalist ülkelerde “refah devletini” çökertmek, Üçüncü Dünya’daki ‘ulusal kalkınmacılığı’ püskürtüp bu ülkeleri yeniden kompradorlaşmaya zorlamak. Aslında Üçüncü Dünya’daki egemen sınıf ittifakları ve oligarşik elitin sınıf karakteri, yeniden kompradorlaştırma stratejisinin kolaylıkla hayata geçirilmesine imkân verecekti.

Sermaye için temel sorun, düşen kâr oranlarını restore etmekte. Petrol fiyatları bahanesiyle sanayi ürün fiyatları yükseltilmişti; ama bu ‘geri tepen’ bir silah da olabilirdi. Saldırının etkinliği öncelikle ideolojik zemini takviye etmeye bağlıydı. Bu amaçla daha 1940’lı yıllardan beri mayalandırılıp, ısmarlama üzerine üretilen ideolojik tezleri piyasaya sürmek için ‘yapısal kriz’ uygun bir ortam sunuyordu. Artık ‘neo-liberalizm şampiyonlarına’ gün doğmuştu... Devlet denetiminden çıkmış ‘Avrupa dolarlarına’ eklenen petro-dolarların çokuluslu batı bankaları tarafından devrelenmesi, özellikle petrol ithal eden Üçüncü Dünya ülkelerine açılan krediler, sanayileşmiş ülkelerin ihracatını, dolayısıyla üretimlerini sürdürmelerine imkan verirken, Üçüncü Dünya’yı bir borç batağının içine itti. Bu durum, hem daha sonra bu ülkelerin yeniden kompradorlaşmalarını kolaylaştıracak, hem de dünya finans sisteminde bir istikrarsızlık unsuru durumuna gelecekti.

Büyük Sermayenin Tepkisi

Kapitalizmin krizi her zaman bir üretim (ya da üretememe) krizi değil, bir ‘realizasyon’ sorunu olarak tezahür eder. Zira, üretilen satılamazsa, artı-değerin realizasyonu gerçekleşemez. Başka türlü söylenirse, sorun üretememekten, ‘kıtlıktan’ kaynaklanmaz, çok üretmekten yani ‘bolluktan’ kaynaklanır. Pre-kapitalist dönemin uygarlıklarındaysa sorun ‘kıtlıkla’ ilgiliydi. Elbette bu durum, ileri sürülenin aksine kapitalizmin irrasyonelliğinin de bir göstergesidir.

Büyük sermaye, düşen kârlılık oranlarını restore etmek üzere önce bazı sanayi dallarını ‘ucuz emek cenneti’ denilen ülkelere kaydır-
dı. Ya da bazı ürünlerin kimi parçaları, ücretlerin aşırı düzeyde
düşük olduğu ülkelerde üretilmeye başlandı. Ama, ortalama kâr
oranlarını yükseltmenin en kestirme yolu emperyalist ülkelerde de
reel ücretleri düşürmekten geçiyordu. Reel ücretleri düşürmek de
işçi örgütlerini, sendikaları ektisizleştirmeye bağlıydı. Bu amaçla
neo-liberal ideolojik saldırının dozu artırıldı. Büyük sendika ve kon-
federasyonların emek pazarında bir tekel oluşturarak “esnekliği” or-
tadan kaldırdığı, reel ücretleri sürekli artırıp verimliliği düşürerek
sanayinin rekabetçi gücünü zaafa uğrattığı “tezi” ortaya atıldı. Daha
da ileri gidilerek işsizliğin nedeni olarak da sendikalar ve yüksek
reel ücretler gösterildi. Krizin neden olduğu işsizlik zaten ücretleri
aşındırıyordu. İkinci ‘günah keçisi’ “aşırı” devlet harcamalarıydı.
Büyük sermaye refah devletini tasfiye etmeden “yüksek oranlı “ ver-
gilerden kurtulamayacağını biliyordu. Sermayeden alınan vergiler
düşürülürse devletin el koyduğu ve ekseri “verimsiz kullandığını”
söyledikleri bu kaynağı sermayenin daha verimli kullanacağı gö-
rüşü yaygın bilinç haline getirildi. “Arz-yönlü iktisat teorileri” bu
amaç için üretilip, pazarlandı... Ekonomiye “devlet müdahalelerine”
savaş ilan edildi. Ve “daha az devlet daha çok özel teşebbüs” paro-
lası kriz dönemi kapitalizminin gözde sloganı haline getirildi. Artık,
büyük sermayenin kârlılık oranlarını restore etmesine hizmet eden
her argüman “kutsal bilim” sayılıyordu... Piyasa ekonomisi kutsa-
nıyor ve piyasaya müdahale, kutsal yasalara itaatsizlik sayılıyordu.

1979-80’den başlayarak ‘neo-liberal ideolojik tezler,’ artık pratik
politikaya da tercüme edilebilirlik kazanıyor; İngiltere’de Thatcher,
ABD’de Reagan’la Yeni-Sağ iktidara geliyor ve ABD öncülüğünde
küresel püskürtme stratejisi adım adım hayata geçirilmeye başlanı-
yordu. *Küresel püskürtme stratejisinin* daha önce de ifade edildiği
gibi, iki temel amacından biri emperyalist ülkelerde 1945 sonrası dö-
nemde geçerli olan ‘refah devletini’ tasfiye etmek, diğeri de Üçüncü
Dünya ülkelerini ‘kalkınmacı’ retorik ve politikalardan uzaklaştırıp

yeniden kompradorlaştırmaktı. Bilindiği gibi, emperyalist dünyanın sosyalizm düşmanlığı, son analizde Üçüncü Dünya düşmanlığından bağımsız değildir. Sosyalizm, emperyalist sermayenin ‘değerlenme’ alanını sınırladığı ve “kötü örnek” olduğu; ama asıl “kutsal mülkiyeti” hedef aldığı için sermayenin baronları için asla kabul edilebilir değildir. Ama, Üçüncü Dünya’nın kalkınmacılıkta ısrarlı olması da bu ülkelerin insanların dünyanın zenginliğinden daha fazla pay almaları anlamına gelir. Oysa emperyalist dünyanın efendileri kendi üretim ve tüketim modellerinin başkaları (Güney’in yoksulları) tarafından taklit edilmeye kalkıldığında, bunun ‘dünyanın sonu’ olacağını gayet iyi bilirler... Beş yüzyıl geriye giden yağmanın ve ayrıcalıklı konumlarının devam etmesinin koşulu “büyük insanlığı” sofradan uzak tutmaya bağlıdır.

Elbette yaklaşık iki yüzyıllık bir mücadele geleneğine ve deneyimine sahip Batı İşçi Sınıflarını hizaya getirmek sanıldığı kadar kolay değildi. Dolayısıyla büyük sermayenin istediği kıvamda ve hızla “refah devletini” tasfiye etmek mümkün olmayacaktı. Tasfiye süreci zamana yayılarak, *liberalizasyon, deregülasyon, dereglemantasyon, privatizasyon* söylemi çerçevesinde aşındırılacaktı. Büyük sermayenin adamlarının ve artık büyük sermayenin (çokuluslu şirketlerin), ‘ayak işlerine’ koşulmuş durumdaki siyasetçilerin, “devlet adamlarının” dillerine doladıkları bu sloganlar: Ekonomik korumacılığın kaldırılması; yani mal, hizmet ve sermaye akımlarının serbestleştirilmesi (elbette emek bu serbestinin dışında tutuluyor... Bu durum serbestinin ne anlama geldiğini de gösteriyor.), devletin özellikle toplumun mütevazı kesimlerine yönelik harcamalardan sakınması, devletin sermayenin çıkarına olmadıkça ekonomiye müdahale etmemesi, nihayet KİT’ler dahil geniş anlamda özelleştirmeleri içeriyordu.

Emperyalist ülkelerde ‘refah devletinin’ tasfiyesi bir zamana yayılırken, Üçüncü Dünya’nın yeniden kompradorlaştırılması için fazla zaman gerekmecekti. Bu sonuncu ülkelerin çoğu, 1970’li yıllarda iddialı bir sanayileşme ve “kalkınma” çabası içindeydiler.

1974-75’de kapitalizmin yeniden ‘yapısal krize’ girip konjonktürün aleyhlerine dönmesine rağmen, bu çabalarını devam ettirmek istediler. Devletlerden ve uluslararası finans kurumlarından sağladıkları kredilerin azaldığı veya yetersiz kaldığı bir ortamda, büyümenin finansmanı için gerekli kaynağı bulmak, özellikle petrol faturasının yükselmesinden dolayı bunalıma giren ülkeler için, önemli bir sorun haline geldi. İşte bu aşamada çokuluslu özel ticari bankalar devreye girip, bu ülkelere petro-dolarları kredi olarak verdiler. Nitekim ellerinde ne yapacaklarını bilmedikleri, “verimli kullanılması” sorun haline gelen devasa bir para-sermayesi toplanmıştı. Dolayısıyla, petrol üreticisi olmayan ülkeler çokuluslu ticari bankalara borçlanarak ‘yola devam’ ettiler; ama, çıkmaz bir yola girdiklerinin anlaşılması için fazla zaman gerekmedi. 1982 Ağustos’unda Meksika’nın borçlarını ödeyemez duruma düşmesiyle “tehlikenin boyutları” gözler önüne serilmişti.

Yeniden Kompradorlaşmanın Araçları

Reagan’la iktidara taşınan Amerikan Sağı, sadece OPEC türü yeni oluşumları önlemeyi değil, OPEC’in de içeriğini boşaltmayı öncelikli amaçlar arasında sayıyordu. 1979’da petrol fiyatlarının ikinci defa yükseltilmesinin ardından “küresel püskürtme stratejisi” adım adım devreye sokulacaktı. Çevreleme liberalizmi döneminde geçerli yaklaşımların yerini, Üçüncü Dünya’ya dönük düşmanca politikalara bırakmakta olduğunun ilk işareti daha Cancun Zirvesi’nde ortaya çıkmıştı. ABD’nin yeni yöneticileri Üçüncü Dünya yönetici elitlerini çok şey isteyen ‘şımarıklar’ olarak görüyordu ve bunun sorumlusunun da önceki dönemde geçerli “çevreleme liberalizmi” olduğu bilinci yaygındı. Yeni Sağ ya da ultra-liberal ideolojinin mayalandırdığı *Heritage Fondation* türü vakıflar ve enstitüler Üçüncü Dünya ülkelerinin emperyalist dünyaya dönük düşmanca ve sistematik bir hazırlık içinde oldukları düşüncesini yaymakla meşguldüler. Üçüncü Dünya ülkelerinin 77’ler grubu olarak, BM genel kuru-

lunda ve UNCTAD gibi forumlarda seslerini yükseltmeleri ve ‘Yeni Bir Uluslararası Ekonomik Düzen’ gibi talepler ileri sürmeleri, dünyanın doğal kaynaklarının yeniden ve adil bir biçimde bölüşülmesi vb. gibi talepler “yıkıcılık” olarak algılanıyordu. Örneğin, Malezya Başbakanı Mahattir Bin Muhammed bir Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda: “Dünya’nın bilinmeyen tüm zenginliği insanlığın ortak mirasıdır, bu yüzden de Üçüncü Dünya’nın siyasi denetimi altında olması gerekir,” demişti.¹

Emperyalizmin, Üçüncü Dünya’ya yönelik saldırısının etkili olabilmesinin koşulu; bu ülkelerdeki ‘kalkınmacı devleti’ etkisizleştirmekten geçiyordu. Bu nedenle devletin ekonomiden elini çekmesi için baskı yapmaları boşuna değildi. Üçüncü Dünya’nın iktisatçıları, bilim adamları, “aydınları” bu tuzağı fark edemeyecek kadar ‘Avrupa-merkezli yabancılaşmayla’ malûl oldukları için, “pazar ekonomisi” retoriğinin peşine takıldılar ve kendi ülkelerinde yeniden kompradorlaştırma stratejisinin sözcüleri durumuna geldiler (Elbette Üçüncü Dünya iktisatçılarının bu tavrını sadece ‘ideolojik yanılsamayla’ açıklamak yeterli değildir. Bu adamların tavrı “bilim,” “bilim adamı” ve “bilim etiği” gibi kavramlar karşısında da değerlendirilmelidir). Oysa, emperyalizm çağında Üçüncü Dünya’daki devleti etkisizleştirmek demek, bu ülkenin geleceğini emperyalist sermayenin insafına bırakmak demektir.

1980’lerin başında çokuluslu özel ticari bankalar Üçüncü Dünya hükümetlerini 700 milyar dolar borçlandırmış durumdaydılar. Borç alanlar gibi borç verenler de ‘geri ödemeyi’ pek düşünmemişlerdi. Meksika borç kriziyle birlikte dünya finans sisteminin nasıl bir tehlike içinde olduğu anlaşıldı, ve Üçüncü Dünya’ya dönük kapsamlı bir saldırı başlatıldı. Önce neo-liberal tezler pazarlandı. Arkasından Dünya Bankası ve IMF devreye sokularak, Üçüncü Dünya ekonomileri emperyalizmin etkinliğine sonuna kadar açıldı. Bu saldırıdan

1 Frédeéric F. Clairmont., “*Ces deux cents sociétés qui contrôlent le monde*” Le Monde Diplomatique , Avril, 1997.

kendini kurtarabilen ya da az yara alan bazı Doğu ve Güneydoğu Asya ülkesi dışındakiler “yapısal uyum” ve “istikrar” programı denilen programlar uygulamaya “zorlanarak” yeniden kompradorlaştırıldılar. Üçüncü Dünya’da bu kompradorlaştırma stratejisinde taşeronluk yapan ‘liderler’ vizyon sahibi adamlar olarak sunulacaktı, kompradorlaşma yolunda en hızlı gidenlerin “gerçekleştirdikleri” de mucize olarak takdim edilecekti. Elbette herkesin bir “vizyon” anlayışı vardı... Dünya Bankası ve IMF tarafından “önerilen” *istikrar* ve *yapısal uyum* programları başlıca üç amaç güdüyordu: Borçların düzenli ödenmesini sağlayarak özel ticari bankaları, dolayısıyla dünya finans sistemini kurtarmak; Üçüncü Dünya’dan kaynak transferini derinleştirmek, (Bu amaçla tüm Üçüncü Dünya ülkelerine “dışa dönük” veya “ihracat öncülüğünde büyüme” adı verilen bir strateji önerildi ki, bu ülkeler daralan dünya pazarından pay alabilmek ve borçlarını ödeyebilmek için birbirleriyle kıyasıya rekabete girdiler, zaten düşük olan ihraç ürün fiyatları daha da düştü); fakat, asıl önemli olan bu ülkelerdeki kalkınmacı devleti tasfiye edip bu devletleri yeniden kompradorlaştırmaktı.

Yapısal uyum ve istikrar programı uygulayan ülkelerde bu programlarda afişe edilen amaçların hiçbiri gerçekleşmedi; ama yeniden kompradorlaşma, borçların düzenli ödenmesi, dolayısıyla dünya finans sisteminin çöküşünün engellenmesi ve kaynak transferinin derinleştirilmesi amaçları gerçekleşti. Çok geçmeden bu programların uyum ve istikrar değil, ‘uyumsuzluk’ ve ‘istikrarsızlık,’ özetle sefalet programları olduğu anlaşılacaktı. Nitekim, Üçüncü Dünya’daki onlarca IMF ve Dünya Bankası karşıtı ayaklanma bunu ortaya koyuyordu. Bu programların uygulandığı tüm ülkelerde işsizlik arttı, gelir dağılımı daha da bozuldu, yoksulluk derinleşti, ekonomilerin üretici temeli aşındı, toplumun mütevazı kesimlerine dönük ‘sosyal amaçlı’ harcamalar budandı, devletin ekonomiyi yönetme ve yönlendirme kapasitesi yok oldu ve ekonomilerin yönetim mercileri bütünüyle emperyalist merkezlere kaydı. Ve bütün bunlar ‘piyasa ekonomisinin’ zaferi sayıldı. Ama ‘başarı edebiyatı’ artık ömrünü

tamamlamakta... Bugün bu kompradorlaşmış devletler kabaca üç işlevi yerine getirir durumdadırlar: 1. Çokuluslu şirketlerin faaliyetini mümkün kılacak ‘asgari’ bir ekonomik altyapı: Yollar, limanlar, beş yıldızlı oteller, iletişim şebekesi vb. oluşturma; 2. Emperyalist sömürüyü, dolayısıyla kaynak transferini tehlikeye atıp, aksatmayacak düzeyde makro-ekonomik politikalar uygulamak. Elbette bu politikalar emperyalizmin “uzman” kuruluşları tarafından belirleniyor. Üçüncü Dünya’nın “yetkin” politikacı ve iktisatçıları sadece işin taşeronluğunu yapıyor. Örneğin; faiz oranlarını yüksek tutup finansal yağmayı güvence altına alma, borçları aksatmadan ödemeyi sağlama vb. gibi; 3. Bu sefalet programları geniş kitleleri kaçınılmaz olarak yoksullaştırıp, dışlayacağı ortadayken, yoksullardan gelecek talepleri ve itirazları ezmek, ya da “zabıta işlevi,” İşte “vatan,” “millet,” “ezan,” “bayrak” gibi söylemler bu gerçeğin üstünü örtmek için bu kadar sık kullanılıyor ve “milliyetçilik” retoriğinin ne demeye geldiği kitlelere yeterince anlatılamıyor...

“Dünyanın Yeni Efendileri”

1980 sonrası kapitalizmine damgasını vuran bir gelişme de çokuluslu şirketlerin sayısının, gücünün ve etkinliğinin artması ve devlet-büyük sermaye ilişkisinin yeni bir veçhe kazanmasıydı. Gerçekten daha 1980’lerin başında çokuluslu firmalar dünyanın her yerindeki şubelerine, faaliyetlerini ‘dünya ölçeğinde tasarlayıp, ona göre davranmaları’ talimatını veriyorlardı. Kapitalizmin yeniden krize girdiği 1974-75 sonrasında sermaye birikimine damgasını vuran ‘yenilik’ küçük işletmelerin büyüklere katılması, satın almalar ve füzyonlardı. 1800’lü yılların sonu ve 1900’lü yılların başında ‘kendi’ devletlerini arkalarına alarak dünyayı yeniden paylaşma yarışına giren büyük firmaların yerini 1990’larda devletleri önlerine katıp kovalayacak güce ulaşmış çokuluslu dev firmalar almış bulunuyor. General Motors’un yıllık cirosu Danimarka’nın GSMH’sından fazla. Exxon’un cirosu Norveç’in, Toyota’nın cirosu da Portekiz’in GSMH’sından daha faz-

la... En büyük dört çokuluslu şirketin (transnasyonalin) yıllık cirosu Çin'in GSMH'sına eşit; ama, tüm Afrika Kıta'sının GSMH'sından daha da fazla... Böylesi bir dünyada devlet-sermaye ilişkisinin yeni bir "görüntü" alması kaçınılmazdır. General Motors'un 1996 cirosu 168.4 milyar dolardı, aynı yıl Türkiye'nin GSMH'sı 186 milyar dolar, ISO'nun son anketine göre, en büyük 500 'sanayi' kuruluşunun cirosu da 77.2 milyar dolardı. Bir Güney Kore çokuluslusu olan Daewoo'nun cirosu da aynı yıl 52 milyar dolardı.¹

Şimdilerde "*transnasyonal*" da denilen bu çokuluslu dev firmalar dünya üretiminin ve ticaretinin önemli bir bölümünü gerçekleştiriyorlar. Bugün çokulusluların dünya gayri safi yurt içi üretiminin (PIB) %30'unu gerçekleştiriyorlar. O kadar ki, "uluslararası ticaret" kavramının içeriği değişmiş durumda. Zira, dünya ticaretinin üçte biri bu büyük firmaların, *transnasyonallerin* kendi içlerinde cereyan ediyor. Üçte birini de çokulusluların birbirleriyle ticareti oluşturuyor. Sadece geriye kalan üçte bir, gerçek anlamda "uluslararası ticaret" tanımına denk düşüyor.² Dünyanın en büyük 100 ekonomisinden 50'sini devletler değil, *transnasyonaller* oluşturuyor. Bugün dünyada yaklaşık 40 bin *transnasyonal* var ve bunlar sayıları 210 bini aşan şubeleriyle dünyayı bir örümcek ağı gibi sarmış durumdadır.³ En büyük 200 çokuluslu şirket, dünya Gayri Safi Hasılası'nın %31.2'sini gerçekleştiriyorlar.⁴ Ama, istihdam ettikleri işgücü, dünya işgücünün yüzde birinin bile altında. Hemen her alanda ve dünyanın dört bir bucağında faaliyet gösteriyorlar. Her ne kadar bunlara "çokuluslu" dense de asıl merkezleri emperyalist dünyada bulun-

1 Frédeéric F. Clairmont., "*Ces deux cents sociétés qui contrôlent le monde*" Le Monde Diplomatique , Avril, 1997.

2 Susan George., *Globalisation, Power and the Role of Trade Unions*, TÜRK- HARB- İş konferansında sunulan bildiri.(Mart, 1997). Türkçesi: Harb-İş Dergisi ve İktisat Dergisi, Sayı: 369, Temmuz 1997, Ankara.

3 Susan George, a.g.m.

4 İbid.

yor. 62'si Japon, 53'ü ABD, 23'ü Alman, 19'u Fransız, 11'i İngiliz, 8'i İsviçre, 6'sı Güney Kore kökenli ...vb. Bu 200 *transnasyonal*'in yıllık kârı 251 milyar dolar... F. F. Clairmont'un yaptığı tahmine göre, bugünkü eğilimler devam ederse, bu şirketlerin işlem hacmi (cirosu) 2000 yılında 10.000 milyar dolara yükselecek. Dünya'nın en büyük ekonomik gücü olan ABD'nin GSYİH'sının 7.600 milyar dolar olduğu hatırlanırsa, bunun anlamı daha iyi anlaşılır. Böyle bir dünyada dillerden düşmeyen "teknoloji transferinin" de son tahlilde çökulusluların "iç transferinden" başka bir şey olmayacağını hatırlatmaya gerek yoktur.¹ Büyük Alman sanayicisi Walter Rathenau 1909'da "hepsi birbirini tanıyan 300 adam Avrupa'nın kaderini elinde tutuyor ve aralarında anlaşarak ardıklarını da tayin ediyorlar" demişti.² Yüzyılın sonunda ve aradan 90 yıl geçtikten sonra sayıları 40 bine yaklaşan çökulusludan 200'ü dünya'ya hükmeder durumda. Serge Latouche'un yazdığı gibi, "artık devletleri, partileri, Kiliseyi (ve tabii camiye, F. B.) sendikaları, NGO'ları, medyayı, orduyu, mafyaları vb. satın alıp hizmetlerine sokabilecek güce ve etkinliğe ulaşmış durumdalar."³ Bu durum, içinde bulunduğumuz dönemde sınıf mücadelesinin nasıl bir "rota" izlemesi gerektiğini de ortaya koyuyor. Aslında yanılgıdan uzak durmak gerekir. Çökulusluların "gücü" olarak takdim edilen son tahlilde; işçilerin, emekçilerin, zenginliği üreten emekçilerin, yoksulların, "dünyanın lânetlilerinin" gücünün yanlış yerdeki tezahüründen başkası değildir. Burada sorun, "gücsüzün gücüyle." "güçlünün gücsüzlüğü" arasındaki tersliğin aşılmasıyla ilgilidir. Bütün mesele asıl güce sahip olanın "gücünün bilincine varıp, gereğini yapmasıdır." Bu bakımdan dünyanın geleceği gerçek güç sahiplerinin sahneye çıkıp olayların rotasını değiştirmesine bağlı bulunuyor...

1 Frédéric F. Clairmont, a.g.m

2 Susan George, a.g.e.

3 Serge Latouche, "*Mondialisation contre l'éthique*" Agone, No:16, pp:163-183.

3. Finans Sermayesinin Egemenliği veya “Kriz Yönetimi”

Küreselleşme, son dönemin ideolojik içerikle yüklü en revaçta kavramlarından biri. Çağdaşlığı, modernliği, refahı vb. ima ediyor. Kötülüklerin nedeni olarak, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, ekonomiye devlet müdahaleleri gösteriliyor ve “kendi kendini düzenleyen pazarın” her sorunu çözeceği görüşü büyük sermayenin akıl hocaları, üniversiteler, “Think-Tank” kuruluşları ve büyük medya tarafından “tek düşünce” haline getiriliyor. Bu aşamada gerçekten küreselleşen nedir sorusunun akla gelmesi doğaldır. Bir yandan işsizlik, yoksulluk artıp, açlık ve sefalet derinleşirken, her seferinde insanların daha büyük çoğunluğunun (dünya nüfusunun yaklaşık üçte biri) satın alma gücünden ve yaşam araçlarından yoksun kalırken, koskoca Kıta’lar marjinalleşirken, bölgesel bütünleşmeler yaygınlık kazanırken küreselleşme ne anlama geliyor? Sermayenin 1980 sonrası ‘uluslararasılaşmasının’, yayılmasının ayırdedici özelliği nedir? Bir kere reel olarak doğrudan yatırımlar 1914 seviyesinin bile altında; ikincisi OECD ülkelerinde özel sektörün gayri safi sabit sermaye stoku artış oranı, finansal varlıklardaki artışın çok altındadır. Nitekim, 1980-92 aralığında sabit sermaye artış oranı ortalama %2.3 iken, finansal aktiflerdeki ortalama artış %6 idi. Başlıca sanayileşmiş ülkelerde 1990-94 aralığında reel faiz artış oranı ortalama %5.4 olduğu halde, büyüme oranı sadece %1,9 düzeyinde kalmıştı.¹ “Verimli” yatırımlarda değerlendirilmesi mümkün olmayan devasa bir sermaye mevcut ve bu sermaye, Samir Amin’in işaret ettiği gibi, “toptan bir değersizleşmeye” karşı spekülasyona yöneliyor.² Bundan yirmi yıl kadar önce sermayenin sadece %10’luk kısmı spekülasyonla ilgiliydi. 1994 tarihli UNCTAD raporuna göre, şimdilerde

1 Samir Amin, **La Gestion Capitalist de la Crise**, Le cinquantième anniversaire des institutions de Bretton-Woods. Forum du Tiers-Monde/L'Harmattan, Paris, 1995.

2 Noam Chomsky, “Démocratie et marché dans le nouvel ordre mondial” AGONE, no: 16, 1966.

sermayenin %95'i spekülâtif amaçla kullanılıyor.¹ Artık spekülasyon ekonomik büyümenin önündeki en büyük engel durumuna gelmiş bulunuyor. Sermayenin %95'inin ne bir şey üretmek, ne bir mal alıp-satmak, ne de sermaye stokunu büyütme için kullanılmadığı bir dünyada "işler kimin için yolundadır?" Uluslararası Ödemeler Bankası (BIS)'in verdiği rakamlara göre, 1995'de döviz piyasasındaki günlük işlem hacmi (para ticareti densin), 1.300 milyar dolarıydı... (Bu rakamın 1970'lerin başında sadece 18 milyar dolar olduğu hatırlanmalıdır). Oysa, yıllık dünya mal ve hizmet ticaretinin portresi 4.300 milyar dolar...Bu sürecin sonucunda yeni bir rantıye sınıfı ortaya çıkmış durumda ve bu 'yeni sınıf,' döviz oyunları, tahvil ve hisse senedi ticareti, ve devlete borç verme gibi alanlara yöneliyor. Bu alanları "tamamlayan" ve deregülasyon ve dereglemantasyon'un bir sonucu olan ve hızla genişleyen mafya sektörü de bu bütünlük içinde anlaşılabilir. Nitekim "mafya" olarak tanımlanan "sektörün" yıllık cirosu 1 trilyon doları aşıyor.² Bu rakam dünya nüfusunun yoksul yarısının yıllık gelirinden daha büyük... (Sadece uyuşturucu trafiğinin portresinin 400 milyar doları aştığı da hatırlanmalıdır).

Paradoksal olan bir husus da krizden çıkmak üzere devreye sokulan monetarist ya da neo-liberal politikaların krizden çıkışa hizmet etmek bir yana, krizi müzminleştirmesidir. Bu politikalar sonucu dünya ekonomisi bir finansal depresyon ve istikrarsızlık ortamına itiliyor. Bu kısır döngüyü Dominique Philon şöyle şematize ediyor: Sıkı para politikası ve ücretlerin baskı altına alınması, bir taraftan tüketime kısılması (talebin daralması) ve enflasyonun gerilemesi, diğer yandan da nominal faiz oranlarının yükselmesiyle sonuçlanıyor. İkinci aşamada büyüme yavaşlayıp reel faiz oranları yükseli-

1 Michel Chossudovsky., "Comment les mafias gangrènent l'économie mondiale" Le Monde Diplomatique, Décembre 1996.

2 Dominique philon., "*Déséquilibre mondiaux et instabilité financière: la responsabilité des politiques libérales.*" in La mondialisation financière, Genèse ,coût et enjeux, (Sous la coordination de François Chesnais, Syros 1996.

yor. Yüksek reel faiz ve düşük üretim kamu açıklarını büyütüyor ve kamu borçları artıyor. Kamu borçlarının finansmanı gereği, finansal liberalizasyon yönünde baskı yaratıyor. Bu durum yüksek faiz oranlarının devamını sağlıyor. Sonuç spekülasyonun büyümesi ve finansal istikrarsızlığın derinleşmesi ve “verimli” (prodüktif) yatırımların ve sermaye birikiminin yavaşlaması, ya da büyümenin yavaşlaması biçimini alıyor. Elbette, yüksek reel faiz oranlarıyla hem finansal istikrarsızlık hem de prodüktif sermaye birikiminin yavaşlaması arasında karşılıklı ilişki ve etkileşim söz konusudur.¹

Dünya borç stoku (devletlerin, işletmelerin, ailelerin) 33.100 milyar dolar. Bu rakam dünya gayri safi üretiminin (DGSÜ) %130’una eşit ve borçların yıllık ortalama artış oranı %6 ile %8; ama dünya üretimi (PIB) %2’sinin altında artıyor.² Öte yandan artık devletlerin, ülkelerin, halkların kaderi spekülasyona yön veren ve yaşları 30’u pek geçmeyen “akıllı” repo ve finans uzmanlarının, ‘*finansal reyting*’ kuruluşlarının ve George Soros türü spekülâtörlerin elinde. İsterlerse istedikleri ülkenin finans sistemini dolayısıyla ekonomisini çökertebilirler.

Bu konuda 1997 Ağustos ayı sonunda “Asya Kaplanları”nın başına gelenleri hatırlamak yeterlidir. Manilla borsasında üç saat içinde Filipinlerin yıllık üretiminin %7’sine eşit 5 milyar dolar “uçtu” Uçan dolarla birlikte Filipinler’in “Kaplanlar” ailesine katılma umudu da “uçup gitti” Bu konuda bir fikir vermek için Meksika’nın finansal çöküşü hatırlanmalıdır. Meksika Peso’sunun krizi spekülâtörler için müthiş bir kazanç imkanı yaratmıştı; ama 700 bin kişi işinden oldu. Kriz ertesi bir yılın sonunda reel ücretler %30 oranında düştü, gelir dağılımı daha da kötüleşti, yoksulluk sınırının altında yaşayanların sayısı arttı...³ Buraya kadar yapılan kısa açıkla-

1 F. Clairmont., a.g.m.

2 Fikret Başkaya, *Que faire Contre ...* a, g, e.,

3 François Chesnais, Introduction Générale, in La mondialisation financière, a.g.e.

ma, oranlar ve rakamlar, mevcut durumun sürdürülemezliğini ortaya koyuyor. Finans sermayesi üretim sistemi karşısında “özerkleşmiş” durumda. 1929 krizi hakkında fikir sahibi olanlar bunun ne anlama geldiğini iyi bilirler. Herhalde sermayenin küreselleşmesinin ne anlama geldiğini Avrupa kökenli bir çokuluslu olan ABB’nin patronundan daha iyi kimse ifade edemezdi: “Kendi grubu için istediği zaman, istediği yere yerleşme, istediğini üretme, istediği yerden alıp istediği yerde satma, iş mevzuatı, sosyal yükümlülükler konusunda olabildiğince zorlayıcı bir düzenlemeyle karşılaşmama”.¹ Sermayenin baronu “küreselleşmeyi” en ucuz olduğu yerde üretip, en pahalı olduğu yerde satmak; ve bu konuda hiçbir siyasi veya sosyal engelle karşılaşmamak olarak tarif ediyor; ama, küreselleşme çağında üretimden değil de para ticaretinden, para-sermayenin “değerlenmesinden” söz etmek gerçeğe daha uygun düşüyor.

Sefaletin Küreselleşmesi

Neo-liberal saldırı “piyasa ekonomisi”, “kendi kendini düzenleyen piyasa” liberalleşme, deregülasyon, dereglemantasyon, özelleştirme, küreselleşme, enformasyon toplumu (Türkiye’de yanlış olarak “bilgi toplumu” deniyor) vb. bir retorikle, emperyalist ülkelerde ‘refah devletini’ aşındırırken, Üçüncü Dünya devletlerini de ‘yeniden kompradorlaştırmayı’ büyük ölçüde başarmış bulunuyor. Sovyet Sistemi’nin 1980’li yılların sonunda çökmesiyle, 1945 sonrasında emekçiler; ve Üçüncü Dünya toplumları lehine oluşan denge durumundan bütünüyle uzaklaşmayı ‘kolaylaştıran’ bir tablo ortaya çıktı.

Bir önceki dönemde devletin koruyucu, ‘kayıracı,’ düzenleyici rolü çokuluslu şirketlerin, özellikle finans sermayesinin ihtiyaçları doğrultusunda tasfiye edildi. Yeni döneme damgasını vuran temel yaklaşım ve politikalar; düşük reel ücret, iş güvencesi yokluğu,

1 İbid.,

özellikle sosyal amaçlı harcamalar olmak üzere, kamu hizmetlerinin budanması, KİT’ler ve devletin geleneksel işlevleri arasında sayılanlar da dahil olmak üzere, kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi, her türlü korumacılığa son verilmesi, sosyal güvenlik şemsiyesinin güdükleştirilmesi vb. gibi önlemlerdi. Bütün bunlar “iktisat bilimine” dayandırılarak savunuldu ve tüm bu anti-sosyal uygulamalar “ekonominin gereği” olarak sunuldu... KİT’lerin özelleştirilmesinin gerekçesi olarak, bunların verimsiz olduğu, kaynak israf ettiği, ekonominin dengesini bozduğu, kamu açıklarının dolayısıyla enflasyonun nedeni olduğu vb. söylendi. Oysa bütün bu gerekçeler uydurmaydı ve balkondaki seyirciyi oyalamak için “ısmarlama üzerine” üretilmişti. ‘Yapısal kriz’ ortamında ve dünya pazarının daraldığı koşullarda yeni bir işletme kurmak rantabl değildir; ama, hazır pazarı olan bir KİT’i ele geçirmek hiçte fena değildir. Aynı şekilde sağlığın, eğitimin, sosyal güvenliğin, kimi belediye hizmetlerinin vb. özelleştirilmesinin gerekçesi de doğrudan sermayenin “değerlenme” alanı arayışının bir sonucudur.¹

Neo-liberal saldırı, sermayenin küreselleşmesinin (yayılmasının önündeki engellerin tasfiyesi anlamında) sadece herkesin yararına değil, zorunlu ve karşı konulmaz bir süreç olduğu düşüncesini kâfalar sokmak için yoğun bir kampanya sürdürdü. Söylenen de şu idi: “Eğer, piyasaya uyum sağlarsanız, bu işten kazançlı çıkarsınız. Uyum sağlamak demek rekabetçi olmanın koşullarını yaratmaktır, rekabetçi olabilmek için de fedakârlık gerekir. Eğer siz fedakarlık etmezseniz başkaları eder ve önünüze geçer...” Bunun ne demeye geldiğini uzun uzun açıklamaya gerek yok. Bu, herkesin herkese düşman olduğu bir dünya demektir. Yenilmemek için yeneceksin, yaşayabilmek için yaşatmayacaksın; velhasıl tam bir ‘küresel savaş durumu.’ Bu yüzden EZLN lideri, Komutan Yardımcısı Marcos, “Dördüncü Dünya Savaşı başladı” derken son derecede isabetli ve

1 Bu konuda bkz. F. Başkaya, **Sömürgecilik, Emperyalizm, Küreselleşme**, Öteki Yayınevi, Ankara, 1997.

çarpıcı bir tespitte bulunuyor.¹ Küresel kapitalizm dünyanın her yerindeki işçileri, emekçileri, yoksulları birbirinin ‘rakibi’ olarak göstermeyi amaçlıyor. Sermaye sınıfının ve çevresinin dışında kalan herkesin, “fedakarlık” yapması isteniyor!

Öyle bir izlenim ve korku ortamı yaratılıyor ki, sanki kalkan Nuh’un gemisidir ve gemiye binmeyi başaramayanlar ilelebet kaybedecektir... Aslında kalkmakta olduğu söylenen tren insanlık için refah vadetmediği gibi, herkesin trene binmesi de zaten mümkün değildir. Son on-onbeş yılın verilerine ve ürpertici sonuçlarına bakılırsa, bunun felakete yolculuk olduğu görülüyor. Zira, küresel yağma sadece sosyal-ekonomik sonuçları itibariyle “yıkıcı” değil, ekolojik sonuçları itibariyle de tahripkardır. Neo-liberal vahşet büyük insanlığa sermayenin diktası dışında bir seçenek olmadığı mesajını vermeyi amaçlıyor. Gerçekten de, “yasaları yapanların çekleri imzalayanlar olduğu”² bir dünyada, neo-liberal saldırının bir vahşete dönüşmesi kaçınılmazdır.

Rakamlar gerçekte yaşananı, gerçek dünyada olup biteni tüm boyutları ve bütünselliği ve derinliğiyle anlatamaz. Eğer öyle olsaydı, iş son derecede kolay olurdu. Dünyada 1.3 milyar insan yetersiz besleniyor, bunun 800 milyonu mutlak yoksulluk ve açlıkla cebelleşiyor dendiğinde bir rakam telaffuz ediyorsunuz; ama bu rakam o insanların yaşadığı dramı, acıyı, çaresizliği, maddi ve moral sefaletini anlatmıyor... Dünya’da 3 milyar insan günde iki dolardan az, 1.3 milyar insan da günde 1 dolardan az gelirle “yaşıyor” dendiğinde, aslında 3 milyar, ya da 1.3 milyar için bir aritmetik ortalamadan söz edilmiş oluyor. Örneğin, Üçüncü Dünya’nın emperyalist dünyaya borcunun 2 trilyon doları aştığını söylediğinizde, bunun borç ödeyenler cephesinde ortaya çıkardığı manzarayı resmetmiş olmazsı-

1 Komutan yardımcısı Marcos., “Pourquoi nous combattons” *“La quatrième guerre mondiale a commencé”* Le Monde Diplomatique, Aout 1997.

2 Le Monde Diplomatique, September, 1997.

nız. Nitekim, bir Afrika ülkesi olan Mozambik'te doğan çocukların dörtte birinin yirmi yaşına basmadan sıradan hastalıklardan ölmesiyle, bu ülkenin sağlığa ve eğitime ayırdığı kaynağın iki katını dış borç ödemeye tahsis ettiğini söylemek önemlidir; ama, bu çocukların emperyalist yağma sonucu ölen insanların, yaşadığı dramı ve çaresizliği anlatmakta yetersiz kalmaya mahkumdur.

Büyük sermayenin kârları hızla yükselirken yoksulların, bir gelirden mahrum olanların, evsizlerin, işsizlerin, sosyal güvenlik şemsiyesinden mahrum olanların vb. sayısı da hızla artıyor. 1996 yılında en büyük beş yüz Amerikan şirketinin karı %23.3 oranında arttı. 1992-95 yılları arasında da en zengin %1 ailenin ulusal zenginlikten aldığı pay %30.2'den %35.1'e yükseldi. Oysa ücretlilerin yarısının reel geliri 1989 yılındaki düzeyde kaldı. 358 dolar milyarderinin serveti dünyanın yoksul yarısının gelirine eşit. Dünya nüfusunun en zengin %20'si dünya gelirinin %85'ine el koyuyor. Dünya nüfusunun en zengin %20'si ile en yoksul %20'si arasındaki gelir farkı otuz yıl önce 30'a 1 di, bugün 78'e 1'e yükselmiş durumda.¹ Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı yöneticisi: "Eğer mevcut eğilim devam ederse, sanayileşmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasındaki ekonomik farklılık eşitsiz olma aşamasından gayri insanî aşamaya geçecek" diyordu.² Esasen 7 milyon nüfuslu İsviçre'nin yıllık gelirinin yarım milyar insanın yaşadığı Afrika'nın yıllık gelirine eşit olduğuna bakılırsa, "gayri insanî aşamaya" çoktan ulaşıldığı iddia edilebilir. 1996'da dünyanın en zengin on adamının serveti 133 milyar dolardı ve bu en yoksul 48 ülkenin yıllık gelirleri toplamının bir buçuk katına eşitti... Fakat gelir bölüşümü dengesizliğinin kötüleşmesi sadece emperyalist dünya ile Üçüncü Dünya ülkeleri arasında değil. Nitekim, 1979-95 aralığında ABD'de en zengin %20'nin geliri %26 arttığı halde, nüfusun en yoksul %20'sinin geliri

1 Le Monde Diplomatique, September 1997.

2 İbid.

aynı dönemde %9 oranında geriledi.¹ Bu sonuncu ülkede işsizlik sigortası işçilerin sadece %35'ini kapsıyor... İngiltere'de 1979-92 yılları arasında en zengin %10'un geliri %62 oranında artarken, en yoksul %10'un geliri %17 oranında azaldı. Aynı dönemde yoksulluk sınırının altında yaşayanların oranı da %9'dan %25'e yükseldi.² Ücretler o kadar aşındırılmış durumda ki, artık Güney Kore firmaları bu ülkeye yerleşiyor... Emek-sermaye ilişkisinin de nasıl işçi sınıfının aleyhine döndüğü de hatırlanmaya değer. 1977-92 yılları arasında Amerikan işçisinin verimliliği ortalama %30'dan fazla arttığı halde, ortalama reel ücretler %13 oranında geriledi. “Dördüncü Dünya Savaşı’nın sonuçları hakkında fikir sahibi olmak isteyenler Avrupa Topluluğunda (AT) 18.5 milyon işsiz, 50 milyon yoksul yaşadığını hatırlamalıdır... Fakat işten çıkarmalar arttıkça borsada şirket kağıtlarının değeri de artıyor. Moulinex 2.600 işçiyi işten atacağını ilan eder etmez borsada hisse senetleri %20 değer kazandı...”³

1980’li yıllarda Sahra’nın güneyindeki Kara Afrika’nın en yoksul ülkelerinde kişi başına tüketim beş kat azaldı. Sağlık harcamaları %50, eğitim harcamaları da %25 azaldı. Bir bütün olarak alındığında bugün Afrika Kıta’sında yaşam standardı 1960’lardaki düzeyin altında. Ve bu hızlı düşüş neo-liberal “yapısal uyum” ve “istikrar” programlarının marifetidir. Bu durum küreselleşmenin, bu arada ‘yeni dünya düzeni’ de denilenin Afrikalılar için ne anlama geldiğini göstermiyor mu?⁴

Piyasa ekonomisi, küreselleşme ve onca övünülen “enformasyon toplumu” ‘yol almaya’ devam ederken, yoksulluk da hızla ilerliyor. 1960’lı ve 1970’li yıllarda yoksulluk tanımına dahil (günde bir

1 İbid.

2 İbidem.

3 F. Başkaya , Kahire Bildirisi, a,g, e,

4 John Mihevc, **The Market Tells Them So**, The World Bank and Economic Fundamentalism in Africa., Zed Books / Third World Network, 1995.

dolardan az gelire sahip) insan sayısı 200 milyon kadardı. 1990'ların ilk yarısında da 2 milyar...¹ Doğu Avrupa ve Bağımsız Devletler Topluluğu'nda 1988'de yoksulluk sınırının altında yaşayanların sayısı 14 milyondan 1994'de 119 milyona yükseldi... Neo-liberal politikaların geçerli olduğu yaklaşık onbeş yılda dünya yoksullarının sayısı tam on kat artmış bulunuyor...Fakat, birilerinin yoksulluğu, başkalarının zenginliği demektir...² Bugün dünyada çalışabilir durumda 2.37 milyar yetişkin insan var ve bunların önemli bir bölümü bir işten ve gelirden yoksunken, 200 milyon çocuk tarifi imkansız şartlarda çalıştırılıyor. 150 milyon çocuk okula gidemiyor. 100 milyon çocuk da sokaklarda “yaşıyor”. 20 milyon köle çocuğun varlığından söz ediliyor ve bu asla şaşırtıcı değildir.³ BM Mülteciler Yüksek Komiserliği, 1975'de 2 milyon mülteci varken, 1995'de mülteci sayısının 27 milyona yükseldiğini bildiriyor.

Üçüncü Dünya Ülkeleri (bu ülkelerin emekçileri ve yoksulları) son onbeş yılda emperyalist ülkelere 1.5 trilyon dolar borç ödeditler ve borçları artmaya devam etti. Bugün bu ülkelerin dış borçları 2 trilyon doları aşmış bulunuyor. 1980'de bu ülkelerin toplam borcunun 500 milyar dolar olduğu hatırlanırsa, borç vermenin borç verenler için ne kadar “kârlı,” borç ödeyenler için de nasıl bir yıkım olduğu anlaşılacaktır. Üçüncü Dünya Ülkeleri 1985-94 dönemini kapsayan on yılda emperyalist finans kuruluşlarına dakikada 272 bin dolar borç ödeditler... Buraya kadar sorunun sadece ekonomik-sosyal veçhesi üzerinde duruldu. Ekolojik felaketin nasıl kapıya yaklaşmakta olduğuna değinilmedi. Genel ekolojik kötüleşme bir yana, sadece nükleer kaza riski, iklim değişikliği, bakteri üretiminin yarattığı devasa risklerin insanlığın ve uygarlığın sonunu getirebi-

1 Komutan Yardımcısı Marcos, a,g,m,

2 Okuyucu bu konuda: İspanyadaki II. Kıtalararası buluşmada, Özgür Üniversite adına Göksel N. Demirer, Temel Demirer, Metin Duran ve Özgür Orhangazi tarafından sunulan *Ekolojik Kıyamet Tezleri*'ne ve *“Ve Kirlendi Dünya”*... adlı eserlere bakabilir.

3 Komutan yardımcısı Marcos., a.g.e.

lecek aşamaya hızla yaklaştığını hatırlatmakla yetinelim. Her halde bu yazıyı kapitalizmin etik sorun karşısındaki sefaletini hatırlatmadan bitirmek uygun olmaz. Bu konuda açıklama yapmak yerine bir anekdot nakletmek daha uygun: Küresel kapitalizm çağının “iş bitirici” tipini temsil eden yeni yetme bir işadamı suikastten şans eseri kurtuluyor; ama lüks arabası yanıyor. Etrafında toplananlara eyvah anlaşıma evraklarım yandı diye söyleniyor. Etrafına toplananlardan biri sol kolunu da kaybettiğini söyleyince, “eyvah altın *Rolex* saatim sol kolumdaydı” diye iç çekiyor... İşte küresel kapitalizm çağının ahlâki manzarası böyle... Elbette “büyük insanlık” bu saldırı karşısında sessiz ve tepkisiz kalmayacak ve “ikili hareketin diyalektiği” kendini dayatacaktır. Dayatacaktır; ama bunun asla kendiliğinden ve “otomatik” olarak ortaya çıkması diye bir şey söz konusu değil. Küresel kapitalizm her geçen gün daha fazla insanı marjinalleştirip sistemin dışına atıyor. Üretemez duruma getirdiği insanları “fazla” sayıyor ve her seferinde “fazlaların” tarafını büyütüyor. Eğer “ucuz üretmeye” yaramıyorsa, üretileni satın alamıyorsa, bankalardan da kredi alacak gücü yoksa, sistem için “fazladır.” Böyle bir dayatma karşısında, ‘büyük insanlığın’ “muhalefet” aşamasından “direnme” aşamasına geçmesinin koşulları hızla oluşacaktır.

SOSYAL, KÜLTÜREL, ETİK BİR DÖNÜŞÜM OLARAK SOSYALİZM...¹

Eğer bir ekonomik-sosyal dönüşüm, geniş halk kitlelerinin bilincinde radikal bir dönüşüme, köklü bir sıçrayışa eşlik etmiyorsa, orada gerçek anlamda devrimden söz etmek mümkün değildir. Toplum çoğunluğunun bilincinde bir sıçrama söz konusu değilse, kitlenin “devrimci dönüşüm” sürecine katılımı bir retorik veya “biçim” olmanın ötesine geçemez. Kitlelerin bilincinde köklü bir “devrim” olmadan gerçekleşen tüm “dönüşümler” de en iyi koşullarda bir çeşit “hükümet darbesi” olabilirler... Kitlenin süreci belirlemesi gerekirken, kitle süreci yönetip-yönlendirenlerin elinde bir manipölasyon aracı, bir çeşit ‘hammadde’ ya da ‘yakıt’ işlevi görecektir. Aslında “yeni kurumların” oluşturulması aldatıcıdır. Yeni kurumlar, kitlenin kaderinin sürekli ve kalıcı olarak “değiştirdiği” anlamına gelmez. Yapılan, son tahlilde eski şarabı yeni şişede sunmaktan ibarettir. Bu bakımdan L. Trotsky: “Devrim her şeyden önce kişilsiz oldukları varsayılan kitlelerde insanî olanın uyanmasıdır.” derken tamı tamına bunu ifade ediyordu. Bu yüzden, kimi ekonomik-politik dönüşümler yapmak, “yeni kurumlar” oluşturmakla devrim gerçekleşmiş olmaz. Devrimin gerçekleşebilmesi için radikal bir sosyal, etik ve kültürel dönüşüm de olmalıdır. Aksi halde birey “insanî” olarak azgelişmişlik statüsünde kalmaya devam edecek, kendi bireysel “özerkliği” kazanması da mümkün olmayacaktır. Halk çoğunluğu adına başkaları, “devrimci öncüler” karar vermeye devam ettikçe, geniş halk kitlelerinin kaderi ve akıbeti “halk yararını” bilenlerin insafına tâbi olmaya devam eder.

O zaman hemen şu soru akla gelecektir: Kitleler kendiliğinden durumlarının bilincine varabilirler ve sadece politik-ekonomik de-

1 Özgür Üniversite Forumu, Cilt 1, Sayı 3, Nisan-Mayıs-Haziran 1998.

ğil, kültürel-etik-sosyal bir radikal dönüşümü gerçekleştirebilirler mi? Her ne kadar “devrimci çevrelerde” halkın kendiliğinden eylemleriyle bunu gerçekleştiremeyeceği, en iyi koşullarda “ekonomik bilince” ulaşabileceğine dair genel bir kanaat geçerli olsa da, bu doğru değildir. Aslında bu görüşün bu ölçüde yaygın oluşunun nedeni, kitleyi ve kitle hareketlerini manipüle etmeyi “meslek” edinmiş olanların yaygın bir nüfuza ve ideolojik üstünlüğe sahip olmalarındandır. Geniş kitleler “eski yerlerini” ve “konumlarını” muhafaza etmeye devam ettikleri sürece, devrim yapanlar tarafından manipüle edilmeye, yönetilip-yönlendirilmeye de devam edeceklerdir. Bu durumda devrim, olsa, olsa devrimi yapanların “devrimi” olabilir... “Devrim” denilen de süratle ‘kurumlaşıp’ devrimin inkarına dönüşür... Elbette devrimi yapanlar, kitleyi ve kitle hareketini manipüle edenler kitlelerin bilincinde de devrimin gerçekleşeceğini; ama bunun belirli bir zaman alacağını, bir “geçiş süreci” sonucu gerçekleşeceğini, “kitlenin henüz böylesi bir dönüşüm için yeterince olgunlaşmadığını,” vb. söylemeye devam edeceklerdir. Eğer kültür denilen, bir ‘insanlaşma’ süreciyse, insan doğasında mündemiç olan ‘insanî potansiyelin gerçekleşmesiye,’ devrim behemehâl kültürel bir olgudur ve her ikisi de aynı amaca yöneliktir: İnsanların her seferinde daha ‘iyi’ yaşamalarının olanaklarını yaratmak, insanda ‘insanî olanın gerçekleşmesini’ sağlamak... Velhasıl, yoksunluk zincirini kırmak, insanî olanın gerçekleşmesinin önünü tıkayan engelleri aşmak, baskıdan, sömürüden, hiyerarşiden, toplumsal eşitsizliklerden kurtulmak...

Demek ki; gerçek anlamda devrimden söz edebilmek için, kimi “yeni kurumlar” ve “yeni söylemler” ve sloganlar yeterli değildir. Devrim sadece yeni kurumlar oluşturup onun ötesine geçemezse, insanlar arasında yeni ilişkiler yaratamazsa; ve emekçi çoğunluğun toplumsal yapıdaki konumunda radikal ve kalıcı bir kayma sağlayamazsa, gerçek anlamda “devrim” den de söz edilemeyecektir. Devrim, özgürleştirici, insanî potansiyeli harekete geçirici, yeni ilişkiler, yeni bir kültür yaratabilmelidir. Yeni bir kültür, “yeni ve farklı ihti-

yaçlar” da yaratacaktır; ve bu yeni ihtiyaçlar sınıflı toplumda geçerli olanın daha yoğun ve daha hızlı taklit edilmesiyle gerçekleşemez... Buradan bir başka sonuç çıkar: Sınıfsız, sömürünün, baskı ve hiyerarşinin geçerli olmadığı bir toplumsal düzene giden yollarla nihai hedef arasında doğru yönde bir ilişki söz konusudur. Son analizde, kapitalist üretim ve tüketim modelini esas alan, onu daha hızlı taklit etmeyi marifet sayan, “ileri” kapitalist ülkelerin üretim ve tüketim düzeyine kestirme bir “geçiş süreci” mümkün olsa bile, varılan yer ‘sosyalizm’ kavramıyla ifade edilenle örtüşemez. Maurice Godelier’nin dediği gibi, “kapitalizmin ayaklarıyla yürüyerek” ancak “kapitalistsiz kapitalizme” varılabilir.” Bu itibarla, devrim öncesinde geniş kitlelerin bilincinde kayda değer bir sıçrama olmadan “gerçekleşen” “devrimin” yeni bir kültür, yeni etik değerler yaratarak, “özgürlükler krallığına” (le royaume de la liberté) giden yolu aralaması mümkün değildir.

Eğer devrim, radikal bir sosyal, kültürel, etik dönüşümse, kendilerini ‘sosyalist,’ dahası ‘komünist’ olarak tanımlayan rejimlerin hangi nedenler yüzünden bu amacın uzağına düştüklerinin tahliline geçebiliriz. Başka türlü söylersek, derginin bu sayısının konusu olan: Nerede hata yapıldı? sorusunu tartışabiliriz. Elbette bu kapsamlı bir sorudur ve hemen karşımıza iki önemli sorun çıkıyor: Bir kere, bu kadar kısa bir yazıda bu kapsamda bir sorunu tartışmak sanıldığından çok daha zordur; ikincisi, bizim entelektüel kapasitemizi, yetişkinliğimizi ve yetkinliğimizi zorlayan bir durum söz konusudur. Yine de cesaret edip bu devasa sorunu tartışmayı deneyeceğiz ve eğer, ‘verimli’ bir tartışma başlatabilirse, yazı kendi sınırlı amacının ötesinde bir anlam bile taşıyabilecek... Sosyalizmin gerçekleşmesinin önündeki engeller nelerdi? Hangi sebeplerle devrim hedeflerinden saptı? Tartışma aşağıdaki başlıklar altında sürdü-rülecek: Teorinin dogmatikleştirilmesi veya teori yokluğu, örgütsel yanlışlar, demokrasi sorununun kavranışındaki aymazlık, geçiş sorununun yeterli düzeyde kavranamamış olması, kültür sorununun, daha açık bir ifadeyle, kültür, din, etik vb. gibi sorunların yetersiz

veya yanlış kavranışı, klasik metinlerin birer “kutsal kitap” mertebesine yükseltilmesi...

I. Bir yerde bir kavram veya sözcük çok sık kullanılabilir; ama orada o kavrama veya sözcüğe uygun bir ‘gerçeklik’ olmayabilir. Başka bir ifade ile, retorikle realite arasında bariz bir uyumsuzluk olabilir. Sosyalist olduğu söylenen toplumlar olsun, kendilerine sosyalist diyen hareketler olsun, dillerinden hiç düşürmedikleri kavramlardan biri herhalde “bilimsel sosyalizm” idi. Yapılanların bilimle uzaktan yakından ilgisi olmamak bir yana, bilimin inkarı olanın “bilimsel sosyalizm” olarak nasıl sunulduğu, bugün, artık herkesin malumudur. Eğer teori yoksa veya dogmatikleştirilip, dejeneredilmişse, bilim denilen de kısır bir ideolojik söyleme dönüşür. Teorik sorunlara ilginin azaldığı veya yok olduğu bir ortamda, pratik sorunlarla ilgilenmek bilinçli olarak yüceltilir ve haksız olarak teorik uğraş küçümsenir. Karl Korsch, haklı olarak, II. Enternasyonal’in tutumunu bu yüzden eleştirmişti. Eğer bir devrimci hareket, ‘devrimci teoriden’ yoksunsa, artık tarihsel-toplumsal olayların kavranışı gerçekleşemez. Bu yüzden Lenin, “Devrimci teori olmadan devrimci pratik de olmaz.” demişti. Gerçekten teori yokluğu demek, hareketin önünü görememesi demektir ve böyle bir tablo ortaya çıktığında, pratik yaşamın dayattığı sorunların anlaşılması imkansız hale gelir ve sonuçta mücadele süreci yolundan sapar. Sözde “bilimsel sosyalizm” adına Marksizmin yozlaştırılması İkinci Enternasyonal’e başlayıp Stalin’le devam etti. Aslında söz konusu olan devrimci teorinin, Marksizmin içini boşaltmaktı. Sovyetler Birliği’nde bir kere teori dogmatikleştirilip içi boşaltılınca, dünyanın başka yerlerindeki devrimci hareketler de Sovyet bürokrasisi tarafından “yönetilir”, “yönlendirilir” duruma geldi. Henri Lefebvre, “Marksizmin kurumlaştırılmasıyla, devrimin kurumlaşması atbaşı gitti” derken bu durumu ifade etmek istemişti. Devrimin kurumlaşması da son analizde bir egemenlik tarzı olan ‘yeni’ siyasi iktidarın temelini takviye edilmesinden başka bir şey değildir. Devrim bir kere kurumlaşınca, artık sorun bir “asayiş” sorunu olarak algılanır

hale gelir... ‘Diyalektik ilkeler’ yeni yönetici sınıf tarafından mutlak hakikatler olarak ilan edilecektir; ama, aslında diyalektik ilkeler sadece bir retorik, içi boş sloganlar olarak mevcuttur. Bunun anlamı, olup bitenlerin ve tarihsel fırsatların anlaşılmasının ve ‘değerlendirilmesinin’ önünün kapanmasıdır. Artık, tartışma açmak, yeni şeyler söylemek, yeni çıkış yolları arayışına girişmek, sadece teşvik edilen bir şey değil, “yıkıcı” olarak algılanmaya başlanır. Mevcut olanın, halen yapılmakta olanın “bilimsel” olana uygun olduğu, dahası “tek geçerli yol” olduğu yaklaşımı hakim görüş haline gelir.

Teorinin dogmatikleştirilmesinin veya teori yokluğunun en olumsuz sonucu, devlete ilişkin yaklaşımda ortaya çıktı. Kapitalizmden sosyalizme geçiş döneminde devletin konumu, işlevi vb. konusunda teorik donanım son derecede yetersiz kaldı. Bu konuda hemen hiçbir teorik çaba da harcanmadı. Elbette, özellikle geçiş sürecinin başlarında devlet önemli bir ikili işlev görecektir: Eski rejimin tasfiyesini tamamlamak yeninin kurulmasının önünü açmak. Fakat bunu yaparken devletin doğasında mündemiç olan genişleme, büyüme, ‘kapsama’ eğilimini gözden uzak tutmamak gerekiyordu. Devlet, devlet olarak varoldukça, her zaman “muhalifleri” yok etmek, etkisizleştirmek bunu da kendine özgü yöntemlerle yapmak durumunda olan bir aygıttır. Devletin bu temel niteliğinin gözden kaçırılması, hafife alınması, devrimi “yönetenlerin” baktıkları her yerde “devrim düşmanlarını,” “rejim muhaliflerini”, şimdilerde moda tabirle “bölücü ve yıkıcıları” görmeleri kaçınılmazdır. Elbette Marksizmin önde gelen teorisyenleri bu sorunla ilgilendiler; ama, hiçbir zaman “geçiş sürecinde” devletin konumu, işlevi ve ‘geçiş sürecinin devleti’ konusunda yeterli teorik-entelektüel bilgi birikimine ve donanıma sahip olunamadı. Aslında Marx, Engels ve Lenin’in geliştirdikleri görüşe göre, geçiş döneminin devletin siyasi bir yapıdan giderek sadece idari işlevlere indirgenmiş bir yapıya doğru evrileceği varsayılıyordu. Örneğin, Sovyetlerin asıl iktidar odakları, devletin de idari-bürokratik işlerle ilgili ve giderek önemi ve ağırlığı azalan bir administrativ aygıt olması gerekirken, tam tersi tecelli

etti. Sovyetlerin içi boşaltıldı, ‘iktidarı’ devlet (siyasi aygıt) lehine kaybettiler. Artık Sovyetler devrimci hareketin organları değil, devletin birer uzantısı durumuna geldiler. Böylesi bir ortamda giderek “devletin sönmesi” bir yana süreç, devletin güçlenmesiyle sonuçlandı ve devletin otoritesi, gücü ve kapsamı büyüdü.

Bu aşamadan sonra da ancak “siyasi bir devrimden” veya dönüşümden söz edilebilirdi; ama artık yukarıda tanımlamaya çalıştığımız tarzda, sosyal, kültürel, etik bir dönüşümden söz etmek mümkün olamazdı. Bir kere böyle bir yola girilince, ve devrimin ufku salt politik devrimle sınırlanınca, baskı ve şiddetin de ön plana çıkması kaçınılmazdır. Oysa başlangıçtaki amaç, daha adil, daha özgür, daha eşitlikçi, daha insanî bir toplum oluşturulmasına muhalif unsurları etkisizleştirmekken; ve emekçi çoğunluğa daha iyi maddi-moral yaşam koşulları yaratmakken, “düşman yaratıp” yaratılan düşmanı imha etmek gibi bir yola girilmesi kaçınılmazdır. Artık bu aşamadan sonra yapılacakları tahmin etmek zor değildir: Özgürlüklerin gelişip-serpilmesinin önünü kesmek ve özgürlük ortamının yerleşmesini tehir etmek için her zaman bir gerekçe bulunacaktır. Yaratılan yeni yasal çerçeve de ‘yüceltilip-kutsandığı’ sürece, devrimin içinin boşalması, ‘iğdişleşmesi’, bir karşı devrime dönüşmesi kaçınılmazdır. Nasıl bir önceki dönemde daha çok hak ve özgürlük talebi, yasalar gerekçe gösterilerek yasaklanıp bastırılıyorduyorsa, “yeni rejim” de benzer gerekçeler ileri sürerek özgürlüklerin gerçekleşmesinin önünü kesme yoluna gidecektir. F. Engels, A. Bebel’e yazdığı bir mektupta bu soruna dikkat çekmişti. Elbette doğası gereği devrim, her zaman varolan ‘eski düzenden’ hoşnut olmayan çoğunluğun eseri olabilir. “Yeni rejim” geçerliyen eskisindekine benzer gerekçelerle kitleden gelen taleplerin ezildiği koşullarda ne gerçek anlamda devrimden, ne de kapitalizmden sosyalizme, komünizme geçişten söz edilebilir.

II. Sosyalist deneylerin başarısızlığının ikinci grup nedenlerini, örgütsel yaklaşımlar ve yöntemler oluşturuyordu. Bu alanda ilk aklı gelenler de “demokratik merkeziyetçiliğin” anti-demokratik merke-

ziyetçilik olarak anlaşılması, devrimciliği kimi “profesyonellerin” mesleği mertebesine çıkaran “profesyonel devrimcilik” kurumunun varlığı ve onun bir uzantısı olan “dışarıdan bilinci taşıma” yaklaşımının kaba kavranışıdır. Demokratik merkezizetçilik Lenin tarafından “tartışmada özgürlük, uygulamada birlik” (*la liberté dans la discussion et unité dans l'action*) olarak formüle edilmişti. Gerçekten tüm devrimci ve sosyalist hareketler örgütsel işleyiş modeli olarak, ‘demokratik merkezizetçiliği’ benimsediler ve bu örgütsel işleyiş modeli özellikle iktidarın ele geçirilmesi sürecinde etkin bir araç işlevi gördü. Buradaki ana fikir, her türlü sorunun derinlemesine ve hiçbir sınır olmaksızın sonuna kadar tartışılması; ama tartışma sona erip alınan kararın uygulama aşamasına gelince, çoğunluğun azınlığa mutlak itaatının söz konusu olmasıdır. Soruna teorik olarak yaklaşıldığında bu modelin önemli sorunlar çıkarmadan işleyebileceği izlenimi doğar. Eğer gerçekten demokratik bir işleyiş geçerliyse, çoğunluk tarafından benimsenen bir eylem kararının veya stratejik-taktik bir tercihin pek de sorun çıkarmayacağı düşünülebilir. Oysa uygulama hemen her zaman talihsiz sonuçlar doğuracak biçimde tezahür etti. Ve ‘demokratik merkezizetçilik’ ilkesi tepetaklak edildi. Giderek demokrasi bütünüyle unutuldu. Artık “demokratik olmayan bir merkezizetçilik” söz konusuydu ki, örgütün altkademeleri için demokratik merkezizetçilik, disiplin, baskı, kayıtsız itaate zorlanma, vb. demekti. Bir kere “demokrasi” unsuru denklemin dışına atılınca, sağlıklı unsurlar örgütte barınamaz hale geliyor. Artık ilke adamı olmayanlar, yukarıdan gelen emirlere kayıtsız itaati içine sindirebilen oportünist-çıkarıcı-bencil, memur kafalı unsurlar örgütün asıl omurgasını oluşturur duruma geliyorlar. Dolayısıyla herhangi bir kapitalist veya pre-kapitalist siyasal formasyondakinden daha da katı bir işleyiş geçerli olabiliyor. Demokratik işleyişin söz konusu olmadığı örgütler ve yapılar sosyalizmin gerçekleşmesine hizmet edemezlerdi; ama onun boğazlanması için biçilmiş kaftandılar... Hiyerarşinin üst kademelerinde alınan kararlar, yukardan aşağı ve kademe kademe en alt birimlere kadar indiği sürece, çoğunlu-

ğün ne düşündüğü, ne istediği, neye karşı olduğu vb. gibi sorunların hiçbir kıymeti harbiyesi olamaz. Artık yöneticilerin kararları ve görüşleri tartışmasız ve otomatik olarak kabullenilmesi gereken “hikmetinden sual olunmaz” emirler olarak algılanır... Böylesi bir işleyiş geçerliken de seçimler, genel kurullar, ‘tartışmalar’ en iyi koşullarda balkondaki seyirciyi oyalamak içindir. Demokrasinin olmadığı yerde yapılan her şey, bir manipölasyon ve “kitabına uydurma” biçiminde tezahür eder. Aslında özellikle merkezi plana göre işleyen bir ekonomide demokrasi yokluğunun ne büyük talihsizliklere neden olduğunu, olabileceğini hatırlatmaya bile gerek yoktur. Fakat, olumsuzluk sadece Sovyetler Birliği’yle de sınırlı kalmadı. Sovyetler Birliği Komünist Partisi’nin 1934’deki on yedinci kongresinde, demokratik merkezîyetçiliğin dört maddelik yeni bir formölasyonu yapıldı ki, o tarihten sonra demokratik merkezîyetçilik ilkesinin yarısı sadece fiilen değil, resmen de eksilmiş oldu ve geriye merkezîyetçilik ayağı kaldı. “Demokrasi” kavramının yerini “disiplin ve itaat” aldı... Aşağıda demokrasi sorununa tekrar geleceğiz. Esasen demokratik olmayan bir yapı ve işleyişin geçerli olduğu, özgürlüklerin gerçekleşmediği yerde, sosyalizmden söz etmek insan haysiyetiyle alay etmekle özdeşir...

Sosyalizmin yozlaşmasında bir başka örgütsel hata, “profesyonel devrimcilik” uygulamasıydı. Profesyonel devrimciler yaklaşımı, kitlelerin bilinçlenmesinin bir ‘dış faktör’ sayesinde mümkün olabileceği kabulüne dayanıyordu. Lenin’in Çarlık Rusyası’nın “özel koşulları” için ortaya attığı profesyonel devrimcilik, dünya solu tarafından hiçbir tartışma olmaksızın kabullenildi. Üstelik kaba ve hoyratça bir uygulama alanı da buldu...Zaten tartışmalı olan böyle bir örgütsel işleyişin, kitle-parti yabancılaşmasını daha da azdirması kaçınılmazdı. Elbette Çarlık Rusyası’nın otokratik devlet yapısı veri iken, gizli bir örgütün etkin olabilmesi için ve geçici olarak, bu tür bir uygulama anlaşılabilir bir şeydi. Ama buradan hareketle, her yerde ve her zaman geçerli bir örgütsel işleyiş modeli çıkarmak, sosyalizmin teorik-entelektüel geleneğiyle çelişiyordu. Bu tür bir

uygulama her şeyden önce geniş halk yığınlarıyla “öncüler” arasına Çin duvarı örmek demektir. Devrim artık ‘profesyonellerin’ özel alanı haline geliyordu ki, zaten sözde bir “demokratik merkezîyetçilik” yüzünden devrimci dönüşümün dışına itilmiş halk çoğunluğunun kaderi bütünüyle profesyonellerin insafına terk ediliyordu. Her ne kadar Lenin durumu nüanse etmeye çalışsa da, “profesyonel devrimcilerin” herkesin hesabına ve herkes adına düşünmesi diye bir şeyin söz konusu olmayacağını söylese de, sonuçta ülkenin, toplumun ve devrimin kaderi ve daha genel olarak da dünya sosyalist hareketinin akıbeti dar bir ‘profesyoneller grubunun’ tekeline geçti... Zira, bu grup “devrimin gizinin tapusuna sahip olduğunu” düşünüyordu. Böylesi bir durum geçerliken, proletaryanın diktatörlüğünden değil de, proletarya üzerindeki diktatörlükten söz edilebilirdi ancak...

Elbette “profesyonel devrimcilik” uygulamasının olumsuz sonuçları yukarıda söylediğimizle de sınırlı değildi. Profesyonel devrimciler ücretlidirler. Lenin bununla, küçük burjuva kesimler dışında işçi kesiminden militanların da devrim sürecine katılımının sağlanabileceğini öngörmüştü. Oysa, maaşa bağlanmış unsurların bir devrimci tavırdan çok, “memur” tavrı ortaya koymaları kaçınılmazdır. Son tahlilde kendilerine maaş ödeyen örgüte tâbi unsurlar olabiliyorlar. Maaşlı unsurlar memur olabilirler; ama devrimcilikleri tartışmalıdır... Profesyoneller daha çok maaşlarıyla ilgilidirler. Zaten maaşlı devrimci sosyalist etikle de bağdaşmaz. Üstelik bunlar ayrıcalıklı kesim içinde daha dar bir “ayrıcalıklı” katman oluşturuyorlar. Devrim öncesi ve devrim sürecindeki etkinlikleri devrimden sonra da devam ediyor. Profesyonel devrimcilik ilkesi, kitlenin kendiliğinden olayları bilince çıkaramayacağı, en iyi koşullarda ekonomik bilince ulaşabileceği, kitleye bilinç ancak dışarıdan taşınabileceği kabulüne dayanır. Bu durumu aşmak için de, siyasi mücadeleyi yürütecek profesyonel devrimcilere gerek olduğu ileri sürülür. Oysa gerek Rusya’da 1905 ve 1917’de ortaya çıkan Sovyetler ve başka tarihlerdeki ve başka yerlerdeki deneyler (19. yüzyılda Almanya ve Macaristanda, vb.) kitlelerin kendiliklerinden eylemlerinin hafife

alınmasının yanlışlığını kanıtlamaya yetecek durumdadır. Hiyerarşinin ve “ayrıcalıkların” yeniden üretildiği, yöneten-yönetilen, buyuran-buyurulan ilişkisinin kural olduğu koşullarda, özgür bireyler varolamaz. Özgür olmayan bireyler de özgür olmayan bir toplum ‘yaratabilirler’ ve devrim bir ritüel veya retorik konusu olmanın ötesine geçemez. Artık toplumda geçerli kültür de ‘insanlaştıracı’ değil, ‘sosyalleştirici’ bir kültür olabilir. Başka bir ifade ile, kültür anti-kültüre dönüşür.

III. Bir başka sorun da demokrasi konusundaki saçma yaklaşımdır. Sosyalist hareketler ve kendilerini “komünist” ilan eden rejimler, demokrasinin kavranışı, algılanışı, uygulanışı konusunda tam bir aymazlık içinde oldular. Biçimsel-liberal demokrasi düşmanlığı, sonuçta demokrasi düşmanlığına dönüştü. Gerekçe olarak da, burjuva yönetimleri tarafından kavramın “kirletildiği” ileri sürüldü. Bir kavramın birileri tarafından kirletilmiş olması o kavramın sözlüklerden çıkarılması için bir gerekçe olabilir mi? Demokrasi son analizde insanlığın önemli bir kazanımı değil midir? Eğer demokrasi halkın kendi kendini yönetmesi demekse, özgürlük ve eşitlik kavramlarıyla da tamamlayıcılık halindedir. Eşitlikçi, özgürlükçü, insanî bir toplum düzeni ancak demokratik bir işleyiş temeli üzerinde yükselebilir. Kitlelerin kendi kaderine sahip çıkmadığı, “iyi niyetli,” “toplum yararını bilen,” kitleye “neyin ne zaman gerektiğine karar veren” öncülerin her şeye karar verdiği bir sosyalist inşa mümkün müdür? Eğer sosyalizm, daha adil, daha özgür, daha eşitlikçi bir toplum düzenini tanımlamak için kullanılıyorsa, bütün bunlar ancak demokratik bir temel üzerinde serpilip gelişebilir. Kaldı ki, demokrasi insanlığın etik bir değeridir ve son derecede büyük öneme sahiptir. Zira, demokrasi sadece bir araç olmaktan da öte, bizatihi içeriği, stratejik değeri itibarıyla de büyük bir öneme sahiptir. Sömürüden, baskıdan arındırılmış, özgürlüğün ve toplumsal eşitliğin geçerli olduğu bir toplum, ancak gerçek anlamda demokratik bir toplum olabilir. Elbette hepsi bu kadar da değil, devrimci bir örgütün sağlık göstergesi de onun gerçekten demokratik bir işleyişe sahip olup-olmamasına

bağlıdır. Hem örgüt-içi işleyiş, hem örgüt-kitle ilişkisi, hem de militanların kendi aralarındaki gündelik ilişkilerde demokrasi sadece olmazsa olmaz bir araç değil, aynı zamanda stratejik öneme sahip etik bir değerdir.

Elbette, demokrasinin emekçi halkların tarihsel bir kazanımı olduğunu, onlarca, yüzlerce yıllık mücadelenin ürünü olduğunu söylemeye bile gerek yoktur. Bu nedenle, kimi uyduruk gerekçelerle demokrasiyi hafife almak, sosyalist ilkeler ve devrim etiğiyle de bağdaşır değildir. Her aşamada temsili mekanizmaları daha iyi işleterek, mümkün olan durumlarda ‘doğrudan demokrasi’yi ön plana çıkararak, yeni ve katılımcı yöntemler keşfedip uygulayarak, delegasyon sisteminin olumsuzluklarını asgari düzeye indirecek mekanizmalar ‘icadederek,’ demokrasiyi derinleştirmek, sosyalist mücadelenin başarısının önkoşuludur. Zira, unutulmamalıdır ki, demokrasi sürekli olarak ‘yeni hakların yaratıldığı’ bir toplumsal alandır. Marx da demokrasiyi çoğunluğun iktidar konumuna yükselmesi olarak tarif etmişti ki, bu ancak demokratik bir cumhuriyet olabilirdi. Sol hareketler, “reel liberal demokrasilerin” içini boşaltıp, dejenere ettiği kimi kurum ve mekanizmaların, seçimlerin vb. anlamsız birer oyuna dönüştürmelerini bahane ederek, bağnaz bir totalitarizmi yüceltme yoluna gittiler. Bu, ‘çocuğu leğendeki kirlili suyla birlikte atmak’ kadar saçma bir tutumdur... Elbette kitleyi temsil etmek bir yana, kitleyi manipüle etmek amacıyla kurulmuş siyasi partiler, seçimler, kurulan hükümetler, vb. “siyaseti” egemen sınıflar lehine “ehlileştirip-sosyalleştirmeye” yarar. Böyle bir rejim de en iyi koşullarda egemen azınlığın çıkarlarını gerçekleştirebilir. Zapatist hareketin prestijinin bu ölçüde yüksek oluşunun başlıca nedenlerinden biri, demokrasinin kavranışı konusunda geleneksel sol yaklaşımların dışına çıkmış olmasıdır. Eğer yeni solun bir geleceği olacaksa, (ki olacaktır), yeni bir başlangıç yapılacaksa, (ki mutlaka yapılacaktır) bu ancak yeni bir sosyalist kültür ve mücadele etiğinin yaratılmasıyla mümkün olabilir. İşte demokrasi de böylesi bir yeni sürecin olmazsa olmaz bileşenidir...

IV. Sosyalist deneylerin başarısızlığının nedenleri arasında “geçiş” sürecinin yeterli düzeyde kavranamamış olmasının da önemli payı vardı. Marx, sosyalist toplumun ne olması, kapitalizmden sosyalizme geçişin nasıl olması gibi sorunlardan çok kapitalist toplumu anlamaya çalıştı. Kapitalizmin teorisini oluşturdu. Paris Komünü konusunda olsun, başka vesilelerle olsun, yazdıkları bir “geçiş teoris” için yeterli değildi. Kaldı ki, sosyalizmin, komünizmin kuruluşu, birilerinin kafasından çıkacak fikirlerden çok, doğrudan proletarya tarafından mücadele sürecinde gerçekleştirilecek bir şeydi. Jose Marti’nin dediği gibi, “yapmak en iyi söyleme tarzıdır.” Bir kere klasik anlayışta kapitalizmin hızla dünyayı homojenleştireceği, bunun da pek uzun olmayan bir dönemde dünya devrimine giden yolu aralayacağı beklentisi vardı. Öte yandan, sosyalist geçiş süreciyle ilgili oldukça mekanik bir anlayış geçerliydi. Sosyalizmin, kapitalistlerin elindeki üretim araçlarını devletleştirmek, merkezi plan uygulamak, kimi bürokratik kurumlar ve mekanizmalar oluşturmakla mümkün olacağı beklentisi vardı.

Daha önce de değindiğimiz gibi, devrim kültürel, sosyal ve etik bir radikal dönüşüm olarak değil de, bir ekonomik-politik dönüşüm sorunu olarak anlaşılıyordu. Bir başka sorun da devrimin bir dünya devrimi olarak mümkün olduğuydu. Bu yerinde bir tespit olmakla birlikte, kapitalizmin kutuplaştırıcı karakteri, dünya devrimi perspektifini nüanse etmeyi gerektiriyordu. Sosyalizmin, komünizmin nihai kuruluşu ancak evrensel planda mümkündür oysa Sovyet deneyinde olduğu gibi, bir sosyalist devrimin sadece ‘tecrit olması’ değil, emperyalizm tarafından kuşatılması gibi olumsuzluklarla da cebelleşmek kaçınılmaz oluyor. Bir kere Sovyet devrimi II. Enternasyonal geleneğinden kopmuş Bolşeviklerin eseri olsa da, devrimden sonra ve kademe kademe II. Enternasyonal anlayışı etkin ve hakim konuma geldi. Bu aşamadan sonra artık sosyalizm bir çeşit ‘kalkınma modeli’ olarak anlaşılmaya başlandı. Sorun bu biçimde kavranınca, sanki yegane amaç emperyalist dünyanın üretim ve tüketim düzeyini yakalamaya indirgendi. Eğer bir yarış söz konusuy-

sa, yarışta öne geçme çabası önem kazanır. Bu amaçla sermaye birikiminin hızlandırılması temel amaç haline geldi. Örneğin, mecburi kolektivizasyon bu tür bir tercihin doğal sonucu olarak anlaşılabilir. Sovyetler Birliği’nde ‘*sosyalist ilkel sermaye birikimi*’ köylülüğün sömürüsüne dayandı. Köylülük bir bakıma emperyalist ülkelerde sömürgelerin işlevine koşuldu... Böyle bir tercih, geniş köylü kitlelerinin devrime sırt çevirmesi ve devrim sürecinde oluşan işçi-köylü ittifakının çatlamasıyla sonuçlanabilirdi... Devrim “başka şey yapmak için başka yola girmeyi ve asla hasım kampla yarışmamayı” gerektiriyordu; ama devrim, emperyalist dünyanın gittiği yere “daha çabuk ve kestirme yoldan” gitmek olarak anlaşıldığı anda, boğulması kaçınılmazdı... Buraya kadar söylenenler birer vakıa olmakla birlikte kapitalizmden sosyalizme geçişin kolay ve sorunsuz olması da mümkün değildir. Binlerce yıllık sınıflı toplumun yerini alacak ve ilk defa insanın bilinçli eylemiyle yeni bir toplum düzeni kurmak, umulandan daha sorunlu, daha zor ve oldukça uzunca bir zaman kesitinde “yükselişler ve düşüşler, yenilgiler ve zaferler, umutlar ve umutsuzluklar” sonucunda mümkün olabilir.

Kapitalizmden sosyalizme geçiş sürecini başlatan rejimlerde her şeyi “kamulaştırmak” yönünde abartılı bir eğilim söz konusuydu. Fakat, kamulaştırma ‘devletleştirme’ biçiminde tezahür ediyordu. Devletleştirmenin insanların üretim sürecindeki yerini, konumunu, vb. otomatik olarak değiştireceğine dair bir kural yoktur. Böyle bir anlayış da kamulaştırmayla sosyalizm arasında doğru yönde bir ilişki olduğu kabulüne dayanıyordu. Her türlü ekonomik faaliyetin kamulaştırılması ve genel planlama uygulamasıyla sorunun nihai ve kalıcı olarak çözülebileceği beklentisi vardı. Oysa, bürokratik bir planlama söz konusuysa, orada sosyalizmden söz etmek mümkün değildir. Şüphesiz, stratejik öneme sahip üretim sektörlerini kamulaştırmadan, planlı bir ekonomik işleyiş mümkün değildir. Ekonominin yönünü ve işleyişini pazarın diktasından kurtarmadan sosyalizme geçişten söz etmek elbette mümkün değildir. Ne var ki, geçiş döneminin hayati sorunu “*ne kadar çok kamulaştırma, o kadar çok*

sosyalizm” olamazdı... Değişik mülkiyet biçimlerinin varlığı sosyalist geçiş için bir engel oluşturmaz. Kaldı ki, ‘pazar eşittir kapitalizm’ diye bir şey de yoktur. Önemli olan hedefleri ve o hedeflere ulaşmak için gerekli araçları doğru saptamak, pazarı sosyal yeniden üretimin hizmetine sokmaktır. Dolayısıyla geçiş döneminde kamu mülkiyetiyle özel mülkiyet ve ikisi arasında yer alan ‘kooperatif mülkiyet’ biçimleri yanyana, bir arada varolabilirler. Önemli olan, kamusal olanın giderek hakim sektör durumuna gelmesi, demokratik, sosyal, etik özününü güçlenmesi ve sınıflı topluma özgü yabancılaşmalardan uzaklaşma yolunun açılmasıdır.

Tarihsel deneyler de bize bir üretim tarzının hakim üretim tarzı haline gelinceye kadar hem uzunca bir zamana gerek olduğunu, hem de her iki üretim tarzının (eski ve yeni) uzunca bir zaman kesitinde yan yana, iç içe, bir arada yaşadığını gösteriyor. İnsanın bilinçli eylemi devreye girse de, kapitalizmden sosyalizme geçiş de oldukça uzun bir zaman diliminde mümkün olabilir. Bunun anlamı, sosyalizmle kapitalist formların bir arada varolabileceği bir ‘geçiş sürecinin’ kaçınılmazlığıdır. Böyle bir tespit sol çevrelere egemen olan iki yanlış düzeltme fırsatı yaratabilir. Devrimci sosyalist militanlar ekseri iki düzeyde hatalı bir yaklaşım içinde oluyorlar: Birincisi, tüm sorunların çözümünün “devrimle” mümkün olacağı: İkincisi de nihai çözümün dünya devrimine bağlı olduğu... Bu son derecede saçma ve oportünist bir yaklaşımdır. Oysa, dünyayı değiştirmek isteyen işe önce ve hemen kendinden başlamalıdır ve olabildiğince yabancılaşmadan arınmış, sosyalist etiğe uygun bir yaşam sürmek için çaba harcamalıdır. Sosyalist insan ilişkileri sosyalist devrimden önce başlayıp, sosyalist devrimle hızlanıp, sosyalist devrim sonrası dönemde olgunlaşıp hakim insan ilişkileri konumuna gelebilir. Bu yüzden, sosyalist ilişkileri kapitalizmin ‘bağrında’ ve bugünden geliştirmek durumundayız... Sosyalist etiğe uygun bir yaşam sürmek için ‘devrim sabahını’ beklemek gerekmiyor...

V. Kültür sorununun kavranışındaki tutarsızlık, kültürel sorunların öneminin küçümsenmesi ve kültürün bir üstyapı kurumu olarak

kolaylıkla vazgeçilebilir, ihmal edilebilir bir ‘unsur’ olarak görülmesi de sosyalizmin başarısızlığının bir başka önemli nedeniydi. Bir kere, kültürün toplumsal yeniden üretimin çok önemli bir unsuru olduğu gerçeği göz ardı edildi. Toplumsal dönüşümün ekonomik dönüşümün doğrudan uzantısı olduğu, “üstyapıdaki değişimin alt yapıdaki değişim tarafından ve tek yanlı olarak belirlendiğine dair” kaba anlayış, sadece kültürel veçhenin önemsenmesini engellemekle kalmadı, aynı zamanda bir dizi yanlış ve talihsiz uygulamaya da kaynaklık etti. Elbette kültürü toplumsal yaşamın diğer veçhelerinden ayrı, bağımsız, ‘kendi başına’ bir şey saymak yanlıştır, üstelik, kültürel veçhenin ‘üretiminin ve yeniden üretiminin’ havada, boşlukta gerçekleşmediğini, kültürü, onu yaratan maddi geri plandan “bütünüyle bağımsız”, istendiğinde istendiği gibi manipüle edilebilir bir şey olarak görme eğilimi, sadece sol harekette değil, genel olarak modernleşmeci siyasal akımların da önemli bir handikabı oldu ve hâlâ da olmaya devam ediyor. Sanki “bilinçli bir politik tercihle”, kanun ve karamamelerle bir toplumun kültüründe köklü değişiklikler yapılabilirmiş türü bir saçma anlayış, sosyalist harekette de egemen oldu. Oysa, maddi temeli olmayan, havada kalan bu tür zorlamalar, beklenen sonucu doğurmak bir yana, içi boş slogana, anlamsız bir retoriğe dönüşüyor ve pratik yaşamla ilgili bir dizi olumsuzluğa da neden oluyor.

Bu bağlamda etik sorun üzerinde de önemle durmak gerekiyor. Yeni bir kolektif ahlâkın oluşması, sosyalist insanın gündeminde önemli bir yer tutuyor ve referans olarak da “yeni insan”dan söz ediliyor. Che Guevera, “insanı değiştirmeyi teklif etmeyen devrim beni ilgilendirmiyor” demişti. Bununla birlikte, kapitalizmden sosyalizme geçiş döneminde ‘devrimci öncülerin’ ‘etik’ değer anlayışıyla kitle arasında bir dizi sürtüşme ortaya çıkabiliyor. Bu tür olumsuzlukları önlemenin yolu, kolektif bilincin oluşum mekanizmaları konusunda teorik planla hazırlıklı ve donanımlı olmaktır. Dolayısıyla, sadece bir mücadele etiği yeterli olmuyor. Kapitalizmden sosyalizme geçiş sürecinin etiğinin de oluşturulması gerekiyor. Bunun için

de toplumsal dönüşümün ekonomik-politik bir dönüşüm olmaktan öteye, sosyal, kültürel, etik bir radikal dönüşüm olduğunun da anlaşılması büyük önem taşıyor. Yaşanan deneyler, kitlelerin devrim sonrasındaki dönüşümlere katılmasını sağlamanın, devrim sürecine katılmasını sağlamaktan daha zor ve problemlili olduğunu ortaya koyuyor. Kitlelerin devrimci sürece dahil olmaları, onların kapitalist, çoğu zaman da pre-kapitalist kültürel formları aştıkları anlamına gelmiyor. Bu durum doğrudan kültürün oluşmasının, değişmesinin, dönüşmesinin sanıldığından daha karmaşık bir olgu olmasındandır.

Kültür başlığı altında bir de din sorunu karşısındaki kaba yaklaşım üzerinde durmak gerekiyor. Baştan beri anti-dinci (din karşıtı) ve ateist mücadele, devrimci mücadelenin neredeyse “olmazsa olmaz”ı sayıldı. Aslında Marx’ın bu konuya ilişkin söylediklerinin kavranışındaki yanlışlar, sosyalist mücadeleye ister devrim sürecinde olsun, ister geçiş döneminde olsun, büyük sorunlar yaratmaktan geri kalmadı. Sosyalizmi kurma adına insanların inancıyla mücadeleye kalkışmak, Marksizm’den çok, modernleşmeci ‘küçük burjuva ideolojisinin’ bir marifeti olabilirdi. Bir kere din, kültürün bir unsurdur. Bu yüzden de sosyal dönüşümlere paralel olarak değişime uğrayabilir ve her zaman bu dönüşümleri zora sokacak diye bir kural da yoktur. Dinin devrimi kolaylaştıran bir faktör dahi olabileceğine dair yakın örnekler de mevcut. Özellikle Latin Amerika’da 1970-80 sonrasında dinin bir ‘özgürlük’ öğretisi olabileceği, *Théologie de la libération* deneyimleriyle de ortaya çıkmıştır. Bir başka önemli sorun da, bugüne kadar ki ‘sosyalist devrimlerin’ hep az, kimi zaman da çok az gelişmiş kapitalist ülkelerde gerçekleşmiş olmasıdır. Köylüğün nüfusun önemli bir bölümünü oluşturduğu bu sosyal formasyonlarda dinin önemli bir faktör olarak varlığı bir vakıa idi. Böyle bir gerçeği yok saymak, yokmuş gibi davranmak, sürtüşme anında ‘uygarlaştırma misyonunun’ taşıyıcısı bir sömürgeci tavrıyla yaklaşmak, materyalist-diyalektik bir tutum sayılabilir miydi? Bir kere dinin zorunlu ve kaçınılmaz olarak “toplumun afyonu” olduğu biçimindeki yaklaşım, hem bilimle hem de eleştirel-bilimsel bir teori

olan Marksizmle bağdaşır değildir. Kaldı ki, Marx'ın yaklaşımı çok daha nüanse idi: İkincisi, bizzat Marx, Feuerbach'ın izleyicilerini radikal ateizmlerinden ötürü, asıl *"teolojik"* olanın kendi tavırları olduğunu söyleyerek eleştirmişti...

VI. Sosyalizmin başarısızlığında, klasik metinlerin 'kutsal kitap' mertebesine çıkarılmasının ve teorinin dogmatikleştirilmesinin, eleştirel-dönüştürücü içeriğinden arındırılmasının da önemli bir sorumluluk payı vardı. Marx'ın formüle ettiği biçimiyle Marksizm, eleştirel bir tahlil aracıdır. Eleştirel olduğu için de devrimcidir. Amacı gerçeği anlamak, ortaya çıkarmak, gerçeğin üstünü örten perdeyi kaldırmak olan bilimsel bir teorinin, tarihsel bir döneme takılı kalması, gerçek bilim kavramıyla çelişir. Bu yüzden de "Ortodoks Marksizm" diye bir şey mümkün değildir. Oysa, Marksizmin sürdürücüsü olduğunu söyleyenlerin büyük çoğunluğu, klasik metinlere, Hristiyanların, Müslümanların, Musevilerin, vb. kutsal kitaplara yaklaşımındakine benzer bir biçimde yaklaştılar. Marx böylesi bir saçmalığı sezdiği için, "ben Marksist değilim" demek zorunda kalmıştı. Reel sosyalizmin geçerli olduğu ülkelerde Marksist öğreti bir çeşit 'devlet dini', bağınaz bir 'resmi ideoloji' durumuna getirildi. Marksizmin her yerde, her devirde tüm sorunları çözecek 'sihirli bir anahtar' sayılması, iktidarı gasbetmiş bürokratik elit'in işine gelen bir şeydi. Ama orada söz konusu olan Marksizm değil, en iyi koşullarda Marksizmin karikatürüydü... Elbette bugünün kapitalizmi de genel nitelikleri, işleyiş yasaları vb. itibariyle Marx'ın, Engels'in yaşadığı dönemdekinden özde farklı değildir; ama bu, bugünün 'küresel kapitalizminin' yüz elli yıl öncesinin kapitalizmi olduğu anlamına gelmez. İster egemen sınıflar blokunun yapısı, konumu, gücü, isterse de mevcut durumu dönüştürmekte çıkarı olan işçi sınıfı ve "diğerleri" artık eskisi gibi değil. Bir kere proletaryanın konumu, kompozisyonu ciddi bir değişikliğe uğramış durumda. Artık 'yeni aktörleri' de dikkate almak gerekiyor. Şimdilerde devrimci dönüşümün yegane öznesi işçi sınıfı değil... Zaten sosyalizmin krizinin en önemli nedeni de sadece devrimci öznelerle ilgili değil, devrimci

olduğunu söyleyen öznelerin sosyal süreci kavramadaki basiretsizliği, bir dönüşüm stratejisi formüle etme yeteneğini ortaya koyamamalarıyla ilgili...

Bir tahlil yöntemi ve aracı olarak Marksizmin, sosyalist öğretinin ‘teorik ürünlerini’ de insanlık düşüncesinin önemli bir aşaması, bir durağı saymak gerekir. Daha fazlası değil... Marksizmi bir *Tanrı kelamı* olarak görme aymazlığından kurtulmadan ne realite anlaşılabilir, ne de dönüştürülmesinin yolu açılabilir. Marksizm adına pek çok hatalar yapıldı, ve o hataların talihsiz sonuçları oldu. Bunu kimse inkar edemez; ama bu asla Marksizme sırt çevirmenin gerekçesi olamaz. Özellikle bizimki gibi Üçüncü Dünya’nın marksistleri vakitlerinin çoğunu, kimi polemik amaçla kaleme alınmış ‘klasik metinler’ üzerinde ‘laf üreterek’ harcadılar. Bu saçma yaklaşımın bugün hâlâ geçerli olduğunu hayretle görüyoruz. Bunun yerine Marksist yöntemi kendi toplumlarını, kendi gerçeklerini anlamak ve dönüştürmek üzere devrimci bir tarzda kullanmaları gerekiyordu...Aksi halde geçmişte sıkça yapıldığı gibi, yerel ve tarihsel izdüşümler yapmaktan, imkanları ve fırsatları heba etmekten kurtulmamız mümkün olmaz...

VII. Bu vesileyle, genel olarak Üçüncü Dünya’nın Marksist sol hareketinin temel olumsuzluklarına ‘ortak’ olsa da, Türkiye sol hareketinin kimi zaaflarına ve sakatlıklarına da kısaca değinmek uygun düşüyor. Türkiye’de sol hareketin *praksis*’ten çok ithal yanı ağır basıyor. Her ülkede pirinçten pilav yapılır; ama hiçbir ülkede yapılan pilav diğerlerine benzemez. Marksist teori için de aynı şey söz konusudur. “Şu bunu dedi, bu bunu yaptıyla” bir ülkede devrimci mücadele yapılamaz. Bu olumsuzluğu aşmanın yolu, Avrupa-merkezli ideolojik saplantılardan ve yabancılaştırmalardan kurtulmaktan geçiyor. Aksi halde sözde ‘değiştirme’ iddiasında olduğu realiteye sürekli olarak yabancılaştıran ‘özneler’in gerçek özneler olmaları da, süreci etkilemeleri de mümkün değildir. Avrupa-merkezli yabancılaştırma, Türkiye’deki sol hareketin önemli bir handikabıdır. Onu kendi gerçekliğine yabancılaştırarak, toplumu anlamasını, kitleyle sağlıklı ve kalıcı bağ kurmasını, velhasıl, misyonunun gereğini yap-

masını önemli ölçüde engelliyor. Zaten teorik-ideolojik referansları Stalinizm-Kemalizm karması ‘garip’ bir bileşime dayanıyor ki, bunun sosyalizmle bir ilgisi olduğunu düşünmek, iflah olmaz budalaların bir kuruntusu olabilir. Bir kere Türkiye’nin sosyalist mücadele tarihinde öğünmeye degecek fazla bir şey olmadığını teslim etmek, hamaset edebiyatı yapmaktan vazgeçmek, geçmişin radikal bir eleştirisini yapmak gerekiyor.

Geçmişte fazla verimli olmayan ‘tartışmalar’ ve o tartışmalara eşlik eden örgüt ve mücadele anlayışı, daha çok ‘devleti ele geçirme’ problematiğine kilitlenmişti. Sanki devleti ele geçirmekle tüm sorunların otomatik olarak çözüleceğine dair genel bir kabul söz konusuydu... Sosyalist deneylerin iflasından sonra hâlâ benzer yaklaşımda ısrar edenlerin varlığı düşündürücüdür...Zapatist hareket bu alanda farklı bir anlayışı temsil ediyor. Devletin ele geçirilmesinden önce de bir şeyler yapmanın mümkün olduğunu kanıtlamak istiyor. Gerçekten, geçerli mücadele anlayışı, bir kere sosyal (adalet) olanla politik (demokrasi) olanın birbirinden ayrılabilceği kabulüne dayanıyordu. Bu ikisini birlikte talep etmek, mücadelenin başarısı için büyük önem taşıyor. Mücadele, sadece siyasi iktidarı ele geçirmeyi sorun ettiğinde, asıl sorunların tartışılması engellenip, hareketin ufku daralıyor. Nasıl bir düzen kurulacak sorusu ve geçiş sürecinde ortaya çıkabilecek muhtemel sorunlara hazırlıksız yakalanmak kaçınılmaz hale geliyor.

Sosyalist militanların durumu da ayrı bir sorun olarak tezahür ediyor. İnsanlar kendilerini büyük bir kolaylıkla ‘sosyalist’, ‘komünist’, ‘marksist’ ilan edebiliyorlar. Sosyalist mücadeleye katılma isteği hemen sosyalist bir “kişiliğin” oluştuğu anlamına gelmez. Kaldı ki, bir kimsenin kendi hakkındaki hezeyanlarının, kuruntularının da bir kıymet-i harbiyesi yoktur. Binlerce yıllık sınıflı toplumun, kapitalist kültürün ‘kırlettiği’ insanın bu işten kolaylıkla sıyrılması sanıldığından çok daha zordur; ancak belirli bir sürecin sonucunda mümkündür. Dolayısıyla dünyayı değiştirmek isteyen, yeni bir dünya kurma iddiası taşıyan birinin bir dizi yabancılaşmadan arınması

ve mücadele için gerekli donamına kavuşması durumunda gerçek anlamda bir devrimci militandan, ‘sosyalist kişilikten’ söz edilebilir. Bunun için de etik bir ‘bireysel devrim’ eşiğinin aşılması zorunludur. Militanların günlük yaşamları ve sorunları algılayış biçimleriyle ‘söyledikleri’ arasındaki bariz uyumsuzluk bu durumla doğrudan ilgilidir. Öyle bir ‘militan’ tipiki sanki iki kişiliği var... Sosyalist etiğin taşıyıcısı olmak bir yana, birçoğuna “ben merkezcilik,” “megalomani,” kimseyi beğenmeme, her şeyi kendinden menkul sayma “bilinci” yaygın bir hastalık olarak tezahür ediyor. ‘Ayrılık’ ve ‘geçimsizlik’ yaratma ve ortak iş yapmamak için bahaneler oluşturma, gerekçeler ‘üretme,’ kişisel sorunları ve ruhi bozuklukları ‘ideolojik’ ayrılıklarmış gibi gösterme, kendisinin içinde yer almadığı her hareketi ve girişimi kötüleme eğilimi, sol içi mücadeleyi bir çeşit hasım sınıfla mücadelenin önüne koyma, sol içinde şiddetin sosyalist etikle asla bağdaşır olmadığı gerçeğini görmezlikten gelme...vb. gibi... Aralarındaki çelişkilerin son tahlilde “halk içi çelişki” olduğu gerçeğini görmemek için inatçı bir çaba içinde olma...

Sosyalist mücadelenin başarısı demokrasi konusunda büyük bir duyarlılık ve hassasiyet gerektirdiği halde ve demokrasinin hem örgüt içi işleyiş, hem örgütün kitleyle ilişkisinde kritik bir işlev görmesi gerekirken, demokrasiyi horlama anlayışı, Türkiye’deki sol hareketin başlıca hastalıklarından bir başkasıdır. Kaldı ki demokrasi aynı zamanda etik bir sorun olarak da anlaşılması gereken bir şeydir. Özgürlük, eşitlik, adalet dayanışma kavramlarıyla birlikte demokrasi kavramı, sosyalist mücadelenin vazgeçemeyeceği bir şeydir. Kendi örgütünde demokrasiyi işletemeyenlerin kuracakları ‘muhtemel düzeni’ düşünmek bile rahatsız edicidir. Türkiye’deki sol hareketin bunca parçalanmış oluşu ‘haklı’ ideolojik gerekçelere dayanmaktan çok, patolojik nedenlerle açıklanabilir. Sosyalist etik ve mücadele anlayışı asla misyoner anlayışı değildir. Eğer emekçilerin, ezilenlerin, dışlanmışların, velhasıl *büyük insanlığın* bir geleceği olacaksa, bu ancak onların kendi eseri olabilir, devrimcilikleri ve sosyalistlikleri kendilerinden menkul misyonerlerin değil.

İnsanlığın önünde özyönetime dayalı eşitliğin, kardeşliğin, adaletin, özgürlüğün hakim olduğu bir tek toplum seçeneği var. Oysa “küresel kapitalizm” çağının ideolojik tamamları “tarihin sonundan” söz ediyorlar... Tarihin sonu dedikleri de bugün ‘büyük insanlığa’ dayatılan tüm kötülüklerdir. Eğer insanlık, “yeni” ve “farklı bir şey” yapma macerasına girişmeyi başaramazsa, işte o zaman tarihin sonundan söz edilebilir; ama artık söz edecek kimse de kalmamak kaydıyla... Eğer neo-liberalizm vakitlice aşılamazsa, büyük insanlık sadece sayısız kötülükleri sineye çekmekle kalmayacak, bizzat kendi kolektif intiharına da “evet” demiş olacak. Zira, yıkım sadece toplumsal-insanî alanla sınırlı değil, ekolojik felaket de kapıda ve ‘geliyorum’ diyor... O zaman yeni bir başlangıç yapmamız gerekiyor ki, bunun da yolu yeni bir sol siyasal mücadele kültürü yaratmaktan geçiyor. Buna, insanı kirleten kapitalist kültürden kurtulmak için de mecburuz...

İNSAN HAKLARI SÖYLEMİ VE LİBERAL DEMOKRASİ¹

Son dönemde insan hakları söylemi, ideolojik alanın neredeyse hakim paradigması haline geldi. Bu kısa yazıda söylemle gerçek arasındaki uyumsuzluk üzerinde duracağız ve söz konusu söylemle kimin neyi amaçladığını ortaya koymaya çalışacağız. Etik bir sorun olarak insan hakları ve özgürlük mücadelesinin özgürlüklerin ve hakların “kaybedildiği”, insanların bu temel haklardan ve özgürlüklerden mahrum edildiği, tarih kadar eski olduğu bir vakıadır. Eğer bu tespit doğru ise, hak ve özgürlük mücadelesi doğrudan sınıf mücadelesiyle ilgilidir, ya da bizzat sınıf mücadelesinin kendisidir. Bu bağlamda da eşitlik, özgürlük, demokrasi, hakkaniyet, vb. eşanlamlı kavramlar olmasalar da, birbirlerini tamamlayan, en azından ‘akraba’ kavramlardır. Eşitlik için, özgürlük için, demokrasi için, haklar alanını genişletmek için yapılan her mücadele ister istemez insan hakları mücadelesidir; ve aşındırılmış, yara almış, insan haysiyetini restore etme amacı taşıdığı için de etik bir öneme, değere ve içeriğe sahiptir. Eğer bir birey olarak insan, kimi haklarından mahrum edilmişse, bu onun insan tanımını karşısında sübaltern, ya da “az-gelişmiş” bir statüde bulunduğu anlamına gelir. Zira, kişiliksizleştirilmiş, kimliği zedelenmiş bir konumdadır. Zorunlu olarak insanlar, insanî özlerini yitirdikleri andan başlayarak, kaybettiklerini kazanmak için hep mücadele içinde olmuşlardır. Elbette mücadele her zaman sürekli yükselen bir çizgi olarak tezahür etmemiştir. Bu durum doğrudan özgürlük mücadelesinin (ya da sınıf mücadelesi) doğasında mündemiç olan bir şeydir. Dolayısıyla, insan hakları mücadelesini toplumun sınıflara bölündüğü, tarihte ilk defa sosyal artığın, hiyerarşinin, siyasal otoritenin (devlet) ortaya çıktığı çağlara kadar geriye götürmek mümkündür.

1 Yeni Türkiye Dergisi, Sayı 21-22, Mayıs-Ağustos 1998.

‘Haksız’ bir statüye indirgenmiş olanların, hak mücadelesinin tarihi çok eskilere dayansa da, teorik-entelektüel bir söylem olarak insan haklarının ve özgürlüklerin formülasyonu burjuva uygarlığının hakim duruma geldiği döneme rastlar. Bu süreçte ilginç olan husus, insan hakları söylemini ortaya atıp formüle edenlerin hakları en çok gasbedilmiş olan emekçi toplum çoğunluğu olmak yerine, toplumda belirli bir güce ve görece kimi önemli haklara sahip kesimden gelmiş olmasıdır. Yükselen burjuva sınıfı tarım toplumunun egemen sınıfı olan soyluların (toprak aristokrasisi, senyörler sınıfı) iktidarına karşı mücadele yürütürken, asıl ezilen, sömürülen, baskı altında tutulan sınıfların da desteğini alabilmek amacıyla insan haklarına, özgürlüklere, insan onuruna, “doğal hukuka,” vb. gönderme yapıyordu. Elbette buradan giderek söylemin önemsiz olduğu ima edilmek istenmiyor. İnsan hakları ve özgürlükler alanındaki her kazanım son analizde insanlığın önemli bir kazanımıdır. Fakat, burjuvazi için özgürlük söylemi daha çok ticaret özgürlüğü anlamına geliyordu ve feodal düzenin koyduğu sınırları aşma amacı taşıyordu. Dolayısıyla asıl özgürlüğe, demokrasiye, haklara ihtiyacı olan emekçi toplum çoğunluğu için pek bir şey ifade etmiyordu. Bu bakımdan “burjuva demokrasisi” diye bir şey yoktur. Bugün demokrasi tanımına giren ne varsa, bunlar bizzat burjuvazinin eseri değil, doğrudan burjuvaziye karşı yürütülen mücadele sonunda kazanılmış mevzilerdir.

Soruna tarihsel bağlamda yaklaşıldığında, başlangıçta insan hakları, demokrasi ve özgürlükler söyleminin bir “biçim” sorunu olmanın ötesine geçemediği görülüyor. Bu yüzden sanayi devriminin ve burjuvazinin hakim sınıf olarak iktidarı ele geçirdiği ilk on yıllarda işçiler, “ekonomik liberalizm demokrasinin düşmanıdır” sloganını ortaya atmışlardı. Retorik planda insan haklarına, bireysel özgürlüklere sıkça gönderme yapıldığı bir dönemde, işçilerin dernekler, sendikalar, vb. kurmaları yasaklanmıştı. Kavramların içinin doldurulması için büyük mücadeleler yapıldı, büyük bedeller ödendi. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde ekonomik liberalizmin ötesinde sosyal haklar alanının genişlemesiyle, insan hakları söylemi yeni

bir içerik kazandı. Artık demokrasi sadece belirli aralıklarla sandığa gidip oy atmak olarak anlaşılmıyordu. Aç, işsiz, bir gelirden, yaşam için gerekli araçlardan yoksun insanlar yoksunluk koşullarında yaşamaya devam ettiği sürece, demokrasi, özgürlük, insan hakları gibi kavramların bir anlam taşıması mümkün değildir. Birkaç yüzyıllık sosyal mücadeleler sonucunda kısmen de olsa “yurttaşlık” kavramının içi dolduruldu. İkinci Dünya Savaşı sonrası güç dengeleri, sosyal haklar alanında burjuvaziden önemli ödünlerin koparıldığı bir dönem oldu. Elbette burada emekçi kesimler lehine oluşan bu yeni durumun tahliline girmemiz mümkün değildir. Geçerken şu kadarını söyleyebiliriz: Bir kere faşizmin yenilgisi, Sovyet Sistemi’nin önemli bir güç olarak dünya siyasetinin belirleyici bir unsuru haline gelmesi, sömürge halklarının sömürgecilik statüsüne başkaldırması, sanayileşmiş ülkelerde sol güçlerin ağırlığını artırması... global olarak emek cephesinin konumunu güçlendiren başlıca nedenlerdi. Bu dönemde geçerli anlayış, işsizliğin, işsizinin sorunu değil, toplumsal sorumluluk alanına giren bir şey olduğuydu. Dolayısıyla özgürlüklerin soyut bir şey olmadığı, bir işe, bir konuta, yaşam için gerekli bir gelire, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik haklarına da sahip olunmadan, başka bir ifadeyle ‘demokrasi’ liberal demokrasi tanımının ötesine geçmediği sürece, bunun özgürlüklerin, insan haklarının gerçekleşmesine imkan vermeyeceği genel anlayışı egemen oldu. Bir bütün olarak burjuvazinin bir dizi ödün vermesini kolaylaştıran bir şey de İkinci Dünya Savaşı sonrasında kapitalizmin ‘uzun süren bir yükseliş’ dönemi yaşamasıdır. Zira, emek verimliliği, dolayısıyla kâr oranlarındaki sürekli ve kalıcı yükseliş, sermaye sınıfının ödümler vermesini kolaylaştırmıştı.

Ekonomik ve sosyal haklar alanının, siyaset hakları alanını takviye eder tarzda genişlediği bu dönemde ve Soğuk Savaş koşullarında insan hakları retoriği daha çok sosyalist bloka dahil ülkelerdeki siyasi demokrasi, düşünce özgürlüğü yokluğuna vurgu yaparak, Batı sisteminin üstünlüğünü kanıtlamayı amaçlayan bir propaganda aracı olarak kullanıldı. Bir bakıma ‘insan hakları söylemi’ dönemin hege-

monik gücü ABD için, “çevreleme liberalizmi stratejisinin” bir ideolojik aracı yapılmıştı. İnsan hakları ve siyasal demokrasiye çokça vurgu yapan ABD’nin birçok Üçüncü Dünya ülkesinde halkçı-popülist rejimlerin iktidardan uzaklaştırılmasında ve Amerikan yanlısı askeri veya paramiliter diktatörlüklerin yerleşmesinde oynadığı önemli rolü hatırlatmaya gerek yoktur. Kapitalizmin yükselme döneminin sona erip, yeniden ‘yapısal krize’ sürüklenmesiyle bir önceki dönemde oluşan emek-sermaye dengesi emeğin aleyhine olarak bozuldu. Ve büyük sermaye ‘küresel püskürtme stratejisi’ denilen yeniden kapsamlı bir saldırıya geçti.

Son dönemde, özellikle de 1980’lerin son yıllarından başlayarak, insan hakları ve demokrasi söyleminin yeniden ideolojik bir paradigma haline getirilişi nasıl açıklanacak? Neo-liberalizmin “tek düşünce,” “seçeneksiz,” “yegane çıkış yolu” vb. olarak sunulduğu, ekonomik alanda piyasa ekonomisi, siyasal planda da liberal demokrasinin yüceltilip, “tarihin sonundan” söz edildiği bir çağda ‘insan hakları söyleminin’ bu ölçüde ön plana çıkarılması ne anlama geliyor? Ekonomik planda liberalizm, ya da her şeyi “pazarın kendi kendini düzenleyen mekanizmalarına” terk etmek, herkes başının çaresine baksın demektir. Kaldı ki, kendi kendini düzenleyen pazar diye bir şey de mümkün değildir. Tam tersine, pazarın işleyebilmesi için ‘düzenlenmeye’ ihtiyacı vardır... Başka türlü ifade etmek gerekirse, işsizlik işsiz, yoksulluk yoksul, konutsuzluk başını soka- cık bir konuta sahip olmayanın, eğitim, sağlık parası olanın sorunu vb. demekse, insan hakları söyleminin içeriğini ve anlamını nüanse etmek gerekmiyor mu? Bir taraftan insanları örgütsüzleştirmek için yoğun bir saldırı söz konusuysa ve kazanılmış haklar alanı sürekli olarak aşındırılırken, diğer yandan insan haklarına aşırı vurgu yapı- lıyor oluşu çelişik değil mi? Ulus devlet hızla aşındırılıp, geleneksel işlevlerinin bile gerisine düşürülürken, her şey hikmeti kendinden menkul bir “verimlilik, kârlılık,” “rantabilite” adına özelleştirilir- ken, sosyal hizmetler budanırken, devlet önceki dönemde olduğu gibi “tam istihdam” diye bir kaygı taşımazken, büyük firmalar her

işçi çıkaracaklarını ilan ettiklerinde borsalarda hisse senetlerinin değeri yükselirken, yirmi otuz yıl öncesinde olduğu gibi artık işsizlik toplumun ‘ayıbı’ sayılmazken, her geçen gün işsizlerin, açların, koptsuzların sayısının artmaya devam ettiği bir dünyada insan hakları söylemi neyi ifade edebilir? Şimdilerde dünyada ekonomik olarak aktif nüfusun yaklaşık bir milyarı işsiz... Ve sayı hızla büyüyor. Yoksulluk arttıkça zenginlik de artıyor ve 358 dolar milyardlerinin sahip oldukları servetin değeri, dünya nüfusunun %45’inin yıllık gelirine eşit ki bu, yaklaşık 2,5 milyar insan demek... Sadece her bir ülke düzeyinde değil, dünya ölçeğinde de gelir dağılımı dengesizliği insan zihnini zorlayacak sınırlara ulaşıyor. Yaklaşık 8 milyon nüfusa sahip İsviçre’nin milli gelirinin nüfusu yaklaşık yarım milyar olan tüm Afrika Kıta’sının GSMH’sı toplamından fazla olduğunu hatırlatmaya gerek var mı? Böylesi bir ortamda emperyalist dünyanın ‘insan hakları söylemi’ insanların her şeyini alırken ‘bir şeyler vermek’ demeye geliyor... Ve verdiği söylenen emperyalist burjuvazi, dünyanın yeni efendileri ve çokuluslu şirketlere hiçbir maliyet de yüklemiyor...

Böylesi bir dünyada insan hakları söylemine nasıl bir yaklaşım gerekir? Burada iki hata olasılığı söz konusudur: Birincisi bir taraftan piyasa ekonomisini yüceltip diğer yandan insan haklarından söz etmek, balkondaki seyirciyi oyalama amacı taşıyan bir ideolojik manipülasyondur. Zira, açlığın, işsizliğin kol gezdiği, yarın güvencesinin olmadığı, çalışabilenlerin işini kaybetme korkusuyla yaşadığı, ve kazandığıyla geçinemediği bir ortamda; ancak kaostan söz edilebilir ve kaos ortamında insan haklarının, özgürlüklerin, demokrasinin gerçekleşmesini beklemek, bir şeyi olmadığı yerde aramaktır. Öyle bir anlayış ve uygulama ki, çocukları “fazla,” yaşlıları “yük,” gençleri “tehlike” sayıyor... Ucuz üretmeye hizmet etmeyen ve üretileni satın alma gücüne sahip olmayan asla ‘muteber’ sayılmıyor... Her geçen gün satın alma gücünden mahrum olanların, sistemin dışına atılıp marjinalleşenlerin sayısı artıyor... Bu dünyada ‘yaşayıp’ da dünya nimetlerinden mahrum olanlar büyük çoğunlu-

ğu oluşturmaya devam ederken, insan hakları söylemi kelimenin gerçek anlamında bir retorik olmanın ötesine geçemez: İkincisi, bu kavramlara emperyalist burjuvazi sahip çıkıyor diye sorunu hafife alma aymazlığına düşmektir... Zira, özgürlük, eşitlik, demokrasi insanlığın çok önemli kazanımlarıdır. Bu kavramlar aynı zamanda etik bir içerikle de yüklüdürler. Eğer öyleyse, iki farklı ‘anlayış’ geçerli demektir. Bunlardan birincisi insan haklarına vurgu yapmalarına rağmen, insan haklarının içini boşaltanların kitleleri oyalamak amacıyla kullandıkları “retorik”, diğeri de söz konusu haklara ve özgürlüklere gerçekten ihtiyacı olanların verdiği mücadele... İkincilerin kazanması için birincilerin teşhir edilmesi gerekiyor. Bu yüzden, yirmibirinci yüzyıl ya insan haysiyetini gerçekten restore edecek özgürlük, eşitlik, dayanışma ve bir bütün olarak insan hakları alanının genişlediği bir yüzyıl olabilir ya da mevcut eğilimler insan haysiyeti de dahil, insan soyunun da sonunu getirebilir. Zira, insanlık ve uygarlık hızla bir yok oluşun, kolektif intiharın eşiğine yaklaşıyor... Bu gidişi tersine çevirmenin ve insanlığın makus talihini yenmesinin koşulu, insanların haysiyet ve özgürlük bilinciyle özgürlükler ve haklar alanını genişletip, yaşanabilir bir dünya düzeni için seferber olmalarına bağlı görünüyor... Aksi halde geriye kurtarılacak bir şey kalmayabilir...

İNSAN HAKLARI: SÖYLEM VE GERÇEK¹

Sadece insan hakları değil, insanî olan her şeye savaş açıldığı, insanı insan olmaktan, dolayısıyla tarihin öznesi olmaktan çıkarak, her hangi bir “şey”, bir nesne mertebesine indirgemek için kapsamlı bir saldırının söz konusu olduğu bir dünyada “insan hakları söyleminin” ön plana çıkarılması ne anlama geliyor?

Her şeyin piyasaya, piyasa “kanunlarına” havale edildiği, insanı sadece bir şeylere sahip olduğu ve bir şeyler satın alabildiği süreç “dikkate değer” bulan; ama bir şeylere sahip olmayanların, satın almayanların sayısını artıran küresel kapitalizm çağında insan hakları diye bir şeye yer var mıdır?

Küçük hırsızların lanetlendiği; ama büyük hırsızların yüceltildiği, küçük şeyler çalmanın topluma yönelik büyük bir “cürüm” sayılıp cezalandırıldığı; ama büyük hırsızların yaptığı özel girişimin, piyasa ekonomisinin, “hür teşebbüsün” başarısı sayılıp kutsandığı bir dünyada insan haklarından, hukuk devletinden, “hukukun üstünlüğünden” hukuka saygıdan vb. söz etmek ne anlama geliyor? Dünya zenginliğinin %85’ine dünyada yaşayanların %20’sinin el koyduğu, 358 dolar milyarderinin servetinin 2 milyar insanın gelirine eşit olduğu, dünyanın her yerinde “devleti küçültme” retoriği altında açlıkla mücadelenin gündemden çıktığı, artık devletlerin açlarla mücadele eden birer polis örgütüne indirgendiği, buna rağmen varlıklı azınlığın kendi güvenliğini kendi sağladığı, ünlü Amerikalı iktisatçı John Kennet Galbraith’ın yazdığına göre, ABD’de 1980’li yıllarda zenginlerin istihdam ettiği “özel” güvenlik görevlisi sayısı kamunun istihdam ettiğinden fazlaydı. Elbette bu durumda devletin polisinin ne işe yaradığı sorusu akla gelecektir. Özel korumalar mülk sahiplerini

1 İnsan Hakları Bülteni, İnsan Hakları Yazıları, Özel Sayı: 1.

korurken, devletin polisi de “lüzumsuzları” temizleme işini üstlenecektir... Biri zengini ve zenginliğini koruyacak, diğeri “zararlıları” yok edecek, işsizler ordusunun düşman, gençlerin tehlikeli, yaşlıların “lüzumsuz,” yoksul çocukların da “fazla” sayıldığı, sadece daha çok kâr amacına hizmet edenin makbul sayıldığı, her seferinde daha çok kız çocuğunun fuhuş pazarına sürüldüğü ve AİDS korkusundan fuhuş yaşının sürekli düşürüldüğü (sadece Tayland’da 13 yaşın altında 300.000 kız çocuğunun fuhuş sektöründe bulunduğu hatırlanmalıdır), “yoksul düşman” korkusundan zenginlerin “güvenli” duvarlar arkasına saklanıp kendilerini “özel korumalarına” emanet ettiği; ama yine de sahip olduğunu kaybetme korkusuyla yaşadığı, işsizliğin ve yoksulluğun, işsizin ve yoksulun “özel sorunu,” dolayısıyla başarısızlığı sayıldığı; ama bütün bu saçmalıklara itiraz edenlerin de “terörist” ilan edildiği ve her türlü insanî ve haklı talebin devleti yık-maya yönelik tehdit sayıldığı, medyanın şiddeti olağan bir şeymiş gibi sunup, devlet terörünü “gerekli ve haklı” göstermek için tüm manipölasyon gücünü kullandığı, hiçbir satın alma gücüne sahip olmayan yoksullara reklamlar aracılığıyla her gün yüzlerce “satın al” emri verildiği, sanatın ve sanatçının bir mal ve mal satmanın aracı durumuna düşürüldüğü, bilimin metalaşp, bilim adamının da bir satış memuruna indirgendiği, “aydınların” profesyonellik görüntüsü altında alınıp satıldığı, savaş kışkırtıcılığı ve şovenizm başat söylem olduğu halde, barıştan, demokrasiden vb. söz edildiği; ama barışın ve demokrasinin zeminini ortadan kaldırmak için her şeyin yapıldığı bir dünyada gerçekten insan haklarına yer var mıdır?

O halde “insan hakları” retoriği neden ön plana çıkarılıyor? Neo-liberal saldırı ve onu da içeren küreselleşme ideolojisi, emekçi çoğunluğun elindeki sınırlı şeyleri de geri almak istiyor. Bu amaçla kapsamlı bir saldırıyı sürdürüyor. Sermayenin baronları ve akıl hocaları piyasa ekonomisi retoriği altında emekçiler lehine kazanılmış her şeye savaş açıyor. Sömürüyü sınırlayan ne kadar sınırlı kazanım varsa yok etmek istiyor. Elbette bütün bunları geri alırken, bir şeyler vermesi de “zorunludur” Almadan vermek sadece Allaha mahsus

olduğuna göre... “Verilen” öyle bir şey olmalıdır ki, sermaye baronları ve çevresindeki parazitler için hiçbir maliyet unsuru içermesin... Daha da ötede ideolojik bir meşrulaştırma aracı işlevi görsün... Alın size “liberal demokrasi,” “hukuk devleti,” “kimlik hakları” (bu sonuncusu her yerde kolay yürümüyor), “insan hakları” vb...

Bir taraftan işsizleri düşman, gençleri bir tehdit unsuru, yaşlıları yük, yoksul çocukları “fazla” sayıp gereğini yapacaksın, sonra da insanların karşısına çıkıp, insan haklarından, hukukun üstünlüğünden vb. söz edeceksin ve bu saçmalığa inanacak ahmaklar bulacaksın...

Elbette küreselleşme sadece ekonomik-sosyal alanı angaje eden bir şey değil. Küreselleşme bir ideolojik saldırdır. Emekçi çoğunluğa ve “yeryüzünün lanetlilerine” önemli bir mesaj içeriyor: Olup-bitenler gerekli, zorunlu, karşı konulmaz şeylerdir. Bu sürece karşı koymak mümkün değildir. Oysa uyum sağlayan kazançlı çıkacaktır. Kazançlı çıkmanın koşulu da “fedakarlıktan geçer” ...Başka bir ifade ile, piyasanın “kutsal yasalarının” gereğini yapmayı gerektirir... Eğer söz konusu olan, karşı konulmaz bir şeyse, bu durumu kabullenmeyip karşı koymaya çalışanlar “tarihin sonunun” geldiğinden habersiz “dinozorlar” değilse, çağa ayak uydurmamakta direnen zındıklardır. Zındık olduklarına göre de “ölü ele geçirilmeyi” hak edenlerdir.

Eğer ücret artışı, uygun bir konut, temiz içme suyu, parasız sağlık ve parasız eğitim ile temiz bir doğal çevre vb.. istiyorsan, özelleştirme adı altında KİT’lerin yağmalanmasına karşı çıkıyorsan, önce şirketin sonra da ülkenin rekabetçi gücünü zaafa uğrattırsın ve küreselleşme treni kaçarsın... Oysa trene atlamak senin elindendir ve atlayabilen kurtulacaktır...

İnsanı tarihin öznesi olmaktan, dolayısıyla insan olmaktan çıkarmayı amaçlayan, insanî olan her şeye savaş ilan eden, “iş bitiricilik” ve “profesyonellik” söylemi altında her türlü etik kavgayı ve ahlâki değeri ayaklar altına alan, en büyük hırsızlığı en büyük başarı sayan bir uygarlığın insan haklarıyla gerçekten bir ilgisi olabilir mi?

Geç kapitalizm çağı, başına “post” gelen kavramlarla tanımlanıyor. “Post-modern,” “post-endüstriyel,” “post-Westfalya”, vb... Fakat bütün bu “post”ları içeren “tarihin sonu” kavramı hepsinin anlamını özetliyor. Tarih sona ulaşmıştır... Eşitliği, özgürlüğü, barışı, kardeşliği, dayanışmayı vb.. esas alan toplum projelerinin “imkansızlığı” kanıtlanmıştır. “Liberal Demokrasi” insanlığın yegane seçeneğidir. Sınıflar ve sınıf mücadelesi diye bir şey yoktur. Sınıflar ve sınıf mücadelesi yok, insanlar ve insan hakları vardır. Sömürü diye bir şey zaten hiçbir zaman olmamıştır, herkes hak ettiğine kavuşur, kimileri çok şey hak eder, kimileri az şey hak eder, hiçbir şey hak etmeyenler varsa, bu onların sorunudur. İnsanlar bir toplumsal sınıfın üyesi olarak değil, birer birey olarak vardılar ve birey olmaktan dolayı “hakları vardır” Bunun dışında da etnik, kültürel, dine dayalı kimliklere sahip olabilirler. Küresel kapitalizm, karşısında farklı bir toplum projesine sahip örgütlü bir güç istemiyor, dolayısıyla, atomize olmuş bir sürü istiyor. Böylece toplum ne kadar atomize olursa, ne kadar örgütsüzleşirse, ne kadar sınıfsal temele dayanmayan bölünmüşlüklere tâbi olursa işler de o ölçüde yolunda demektir. Sınıfsal temele dayanmayan etnik, kültürel, dinsel vb.. bölünmüşlükler “demokrasinin bir gereğidir”; ama sınıf temeline dayalı örgütlenmeler çağ dışı kalmış ve tarih tarafından da mahkum edilmiştir. Eğer, öyleyse o zaman mücadele alanı da “insan hakları,” etnik kimlik hakkı, dini kimlik, kültürel kimlik vb. gibi sorunların çözümüyle sınırlanmış demektir...

Eğer insan iradesinin bir kıymet-i harbiyesi yoksa, insanın bilinçli eylemi sosyal süreci değiştirme-dönüştürme yeteneğinden mahrumsa, tarihin de sonuna gelinmişse, insanların boşuna bir şey yapmaya çalışmalarının da bir anlamı yoktur. Yapılacak tek şey, piyasanın “kutsal yasalarına” boyun eğmek, uyum sağlamaktır. Eğer, bazı insan hakları ihlalleri varsa onu da insan hakları örgütleri ve insan haklarından sorumlu bakanlıklar halleder. Zaten insan hakları ihlalleri “genç demokrasilerin” bir çocukluk hastalığıdır. Baksanıza, emperyalist ülkelerde hiç insan hakları ihlal ediliyor mu? O zaman

insan haklarının “çok gelişmiş” olduğu ülkelerin, insan haklarının “az-gelişmiş” olduğu ülkelere yardım etmeleriyle sorun ilelebet çözüme kavuşacaktır. Bu amaçla o ülkelere yardım edecek mekanizmalar oluşturulmalı ve insan haklarını ve liberal demokrasiyi güçlendirecek “yardımlar” devreye sokulmalıdır. Tabii bir taraftan insan hakları ihlalleriyle ilgilenir, insan haklarıyla ilgili sınavlar yapılırken, bir yandan da “demokrasinin korunması” için söz konusu ülkelere silah satışları aksatılmamalıdır. Aradaki “ilginç bağlantı” ekseri gözden kaçıyor. Silah satışlarıyla insan hakları ihlalleri arasında bağ kuruluyor. Eğer, insan hakları ihlalleri çoksa silah satışlarının askıya alındığı söyleniyor. (Siz söylediklerine değil, yaptıklarına bakın). Böyle bir mantık, ortalama insanın kafasını kurcalamıyor. İnsan hakları ihlalleriyle silah satışları arasında ters yönde bir ilişkinin varlığı ne anlama geliyor?

Bir taraftan daha fazla insanı katledecek silah satışlarını artırıyorlar diğer yandan da insan haklarına uygun davranmazsan silah sevkiyatını durdururum diyorlar! İnsan hakları söylemi dillerden düşmezken işkence uzmanları yetiştirmek için özel olarak açılmış “akademilerin” kontenjanları artırılmıyor mu? Silah satışlarının gerekçesi hazır: Demokrasi “iç düşmanların” tehdidi altındadır. Sınıflar ve sınıf mücadelesi olmasa da “teröristler” var ve eli kanlı teröristlerden demokrasiyi kurtarmak için, sürekli olarak silahlanmak, “devletimizin” gücünü dosta düşmana göstermek gerekir...

Şimdilik devrimcilere “terörist” diyorlar; ama bunu uzun süre devam ettirmeleri imkansız. Devrimcilerin terörist olmadığına da, asıl teröristin kim olduğunun da anlaşılması için fazla zaman gerek-meyecek. “Post”lu kavramların arkasına gizlenerek, sermayeye hizmet sunan rafine “bilim adamlarının,” “aydınların,” “sanatçıların” ideolojik olarak “post”u yere serilecek? Asıl sonu gelenin tarih mi, yoksa sermaye uygarlığı mı olduğu da o zaman ortaya çıkacak. Aslında tarihin sonu gelmedi ve asıl insanlık tarihi sermaye uygarlığı yıkıldıktan sonra başlayacak. Birinin sonu, ötekinin başlangıcı olacak. Her halde bu kadar hezeyan içinde olmalarının nedeni de kendi

sonlarının yaklaştığını seziyor olmalarındandır. Eğer gerçekten bir sondan bahsedilecekse, bu olsa olsa, “insanlığın tarih öncesinin” sonu olabilir. Buna da emekçiler cephesinin asla bir itirazı yoktur...

O halde bizim insan hakları söylemi karşısında tavrımız ne olmalıdır? Burjuvaların sahip çıktığına (ne kadar sahip çıktıkları, gerçekten öyle bir sorunları olup olmadığı tartışmasına girmeden) biz karşı mı çıkacağız? Bu dünyada insanlık adına, insanlık onuru için ne kazanılmışsa emekçiler cephesi tarafından, ezilen, sömürülen insanlar tarafından kazanılmıştır. Eğer sınırlı da olsa bir “demokratik alan” varsa emekçilerin mücadelesiyle kazanılmıştır. İnsan haklarının da demokrasinin de kısıntısına bile ihtiyacı olanlar onlardır. Bu anlamda “burjuva demokrasisi” diye de bir şey yoktur. Eğer bir yerde insan hakları ihlalleri varsa hiçbir tereddüde mahal olmadan ve hemen karşı çıkmak en temel insanî tepkidir. Eğer bir yerde her ne surette olursa olsun verili durumun altına inen bir uygulama varsa ona karşı durmak insanî bir tepkidir ve insan olmanın bir gereğidir. İşken-ce, kötü muamele, aşağılanma, yasal kazanımlara uymama, gibi her türlü hak ihlaline karşı tepki göstermeyen bir insanın insanlığından söz edilemez. Fakat insan hakları söylemi, verili haklar alanındaki ihlallerle kendini sınırlamak gibi bir risk içeriyor. Verili haklar düzeyini korumak elbette gereklidir; ama asla yeterli değildir. Haklar alanını korumak ve yeni haklar elde etmek için belirleyici olan sınıf mücadelesidir. İnsan hakları mücadelesinin başarısı nihai tahlilde sınıf tahakkümünün aşılmasıyla mümkündür. Sınıf mücadelesinden bağımsız bir insan hakları mücadelesinin başarı şansı olmadığı gibi, “her şey devrimle çözüme ulaşır” tekerlemesi de asla itibar edilir değildir. Eğer mücadele toplumsal yaşamın tüm çevrelerini kapsı-yorsa bir anlam taşır. Bu da her şeyin ikircikli olmayan bir şekilde eleştirisiyle mümkündür. İnsan hakları retoriği ve mücadelesi de bu kapsama dahildir.

GELİŞMENİN EKONOMİ POLİTİĞİ¹

Yapacağım konuşma, kalkınma denilen olayın çok hızlı bir tasvirinden ibaret. Fakat, Sungur'u hayal kırıklığına uğratacak biçimde de, Türkiye'den söz etmiyorum. Bir de tabii, çok kapsamlı bir sorun olduğu için sadece tartışma uçları olarak değiniyorum ve her ele aldığım sorunu burada derinlemesine tahlil etmeme imkan yok.

Eğer, ekonomi-politik kapitalizmin eleştirisi ise, o zaman kalkınmanın ekonomi politikası de, kalkınmanın eleştirisi olarak anlaşılabilir. Konuşmayı üç soruya cevap biçiminde sürdürmek istiyorum. Bu, şu bakımdan önemli; bir kere sorunu açıkça ortaya koymak, yani anlaşılabilirliğini sağlamak bakımından bir yararı olabilir.

Şimdi, üç grup sorudan birincisi şunlar: Kalkınma kavramı ne zaman, nereden gündeme geldi? Hangi kavram veya kavramların mirasçısıdır veya devamıdır, hangi kavramın yerini almıştır? Kavramdan ne anlaşılıyor veya anlaşılması gerekir? Ya da ne anlaşılması gerekir?

İkinci grup sorular: Kalkınmacı retoriğin ve kalkınmacılığın ortaya çıktığı dönem nasıl bir dönemdi? Bu dönemin belirleyici unsurları nelerdir?

Üçüncü grup sorular: Retoriğin ve kalkınmacılığın gündemden çıkması, gündemden düşmesi nasıl açıklanacak? Bugün neden 1950'li, 1960'lı, hatta 1970'li yıllardaki gibi, kalkınmadan söz edilmiyor da, başka şeylerden söz ediliyor?

Bu sorulara cevap olarak, şunlar söylenebilir. Kalkınma kavramı, uygarlaşma, batılılaşma, modernleşme, çağdaşlaşma gibi kavramların mirasçısıdır. Dünyanın bu tarafından, yani çevresinden bakıldığında da bu kavramlar, sömürgeciliğin, emperyalizmin ideolojik

1 Gelişme Stratejileri, Workshop, TMMOB, Ankara, 1996.

araçları konumundadırlar. Bir bakıma, uygarlık götürme, uygarlaştırma, modernleştirme problematiği, zamanla uygarlaştırıldığı, modernleştirildiği vb. söylenen toplumlar tarafından da içselleştiriliyor. Daha doğrusu o toplumların yönetici azınlıkları tarafından içselleştiriliyor. Yani kavramlar “uygarlaştırıcılar,” “modernleştiriciler” tarafından bir süre kullanıldıktan sonra da öbür kesim, yani muhataplar da bunu içselleştiriyor, kendileri kullanmaya başlıyor. Tabii, bütün kitleler değil; ama, belirli bir azınlık -en azından- içselleştiriyor.

Başlangıçta; uygarlaşacaksınız, modernleşeceksiniz denilen toplumlar, bir eşikten sonra, bu kavramları kendileri kullanır duruma geliyorlar. Tabii, bu kavramları sıkça kullanan çevreler, ortaya çıkan yeni süreçten ve ilişkilerden daha açık bir ifadeyle de kapitalist yayılmadan çıkar sağlıyorlar. Bu kesimlerin çıkarı, toplumun tamamının çıkarı olarak algılandığı için, olup bitenlerin tartışılmasına da pek izin verilmiyor.

Şimdi, modernleşiyoruz, uygarlaşıyoruz denirken, gerçekten birileri modernleşiyor ve uygarlaşıyor, tabii, ileriki bir dönemde de kalkınıyoruz derken, birileri kalkınıyor.

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra klasik sömürgecilik tasfiye sürecine girerken, daha önce sömürgeci yöneticilerin yaptığı işi, onların misyonunu, bu sefer “kalkınma kavramı” üstlenecekti. Hintli iktisatçı Rajni Kotari, “Sömürgeciliğin bıraktığı yerden kalkınma nöbeti devraldı” diyor. Batılılaşmanın, uygarlaşmanın, modernleşmenin, çağdaşlaşmanın İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki anahtar sözcüğü veya retoriği kalkınma oldu. Bu dönemdeki kapitalistleşmenin veya kapitalist yayılmanın adı artık kalkınmadır. Neyin kalkınma olduğuna gelince, benimsenen basit formül de şu oldu: Kalkınma eşittir, gayri safi milli hasıla artışı. Eğer, bir ekonomide yeterli gayri safi milli hasıla artışı sağlanıyorsa, o ekonomi kalkınıyor demektir. Demek ki, kabul kabaca budur. Yani kalkınma, bütünüyle büyümeyle özdeş sayılıyor! Oysa, bilindiği gibi, büyüme, bir kantitatif artışı ifade eder. Yani maddi mallar veya enerji dolaşımı, kullanımındaki

bir artışı büyüme olarak almak mümkün. Yani büyüme daha çok ekonomideki fiziki unsurlarla ilgili bir kavramdır. Oysa kalkınmanın kalitatif bir değişime denk gelmesi gerekiyor. Bunun gerekirse ne olduğunu ileride açabiliriz.

Bu bakımdan, mesele eskiden 1 milyon ton pamuk üreten bir ekonomi, bunu on milyon tona çıkardığında kantitatif olarak büyük bir sıçrama yapmış, büyümüş sayılıyor. Yani büyüyen bir ekonomi, sonuçta daha büyümüş olur; ama bu, eskiye göre ne ekonominin ne de o toplumda yaşayanların daha iyi bir duruma geldikleri anlamına gelmez. Yani büyüme olduğu zaman daha büyük bir şeyle karşılaşılırsunuz; ama kalkınma olduğu zaman daha iyi bir şeyle karşılaşmanız gerekiyor. Buradan, kalkınma olmaksızın büyümenin olabileceği sonucunu çıkarabiliriz ve çıkarıyoruz. Tabii, bunun terside geçerlidir; öyle çok fazla büyüme olmadan, ciddi büyüme oranlarına ulaşmadan da o toplumdaki insanların durumunu iyileştirmek pekala mümkündür. Yani kalkınma, hem büyüme ile özdeş sayılıyor hem de büyümenin içeriği tartışılmıyor. Neyin büyüdüğü tartışmanın dışında tutuluyor. Deniyor ki: Eğer, gayri safi milli hasıla artışı varsa, kalkınma da vardır. Yani bu gayri safi milli hasılanın içinde neler olduğu tartışma konusu yapılmaz. Mesela, bunlar beş yıldızlı oteller olabilir, hapisane inşaatında 50 kat artış olabilir, işkence aleti üretiminde 1000 kat artış olabilir, kumarhane sayısındaki artış dahi çok önemli bir büyüme göstergesidir. Yani hiçbir ayırım yapılmıyor. Şimdi, bir sağlık ocağı yapmakla, bir hastane yapmakla, devlet başkanına çok lüks bir havaalanı yapmak arasında hiçbir ayırım yapılmıyor. Dolayısıyla kavramın kendisi baştan sakattır...

Bu bakımdan, Üçüncü Dünya'daki büyüme, o ülkelerin ayrıcalıklarının, emperyalist çıkar çevrelerinin ve emperyalist ülkelerin tüketicilerinin ihtiyacını karşılayan bir büyümeden ibarettir. Dolayısıyla gerçek anlamda bir kalkınma söz konusu değildir. Bir ekonomide oldukça yüksek gayri safi milli hasıla gerçekleşebilir; fakat bu, o toplum çoğunluğunun, insanların çoğunluğunun refah düzeyinin daha iyiye gittiği anlamına gelmeyebilir.

Tabii, burada kalkınmışlık, kalkınmamışlık da bir mukayese ögesi olarak ortaya çıkıyor. Kalkınmış olanlar var veya öyle kabul edilenler var... Ha, o zaman onların durumundan hareketle kendi durumumuzun bir tasvirini yapıyorsunuz. Onda neler varsa onları alta yazıyorsunuz, bunların sizde karşılığı yoksa demek ki o eksikleri tamamlamanız gerekiyor. Yani bir mukayese ögesi olarak ortaya çıkıyor. Gelişmiş kapitalist ülkelerdeki durumu esas alarak, bu tarafın gelişmemişliğine hükmediliyor. O zaman da ona ulaşmak için o eksikliklerin tamamlanması gerekiyor. Eksikler giderildiği ölçüde kalkınma da gerçekleşmiş sayılıyor...

Netice itibariyle onlarda olup da siz de eksik olanı tamamlayacaksınız, böylece kalkınacaksınız. Tabii, en temel kriter de, kişi başına düşen gayri safi milli hasıla olduğuna göre, o seviyeye yaklaştığınız ölçüde de gelişmiş bir ülke veya toplum veya ekonomi olacaksınız.

Tabii, şimdi burada önemli sorun şudur: Bir kere -benim notlarımda hep tırnak içinde geçiyor- kalkınmış olanlar -eğer onları kalkınmış varsayıyorsak- neden, nasıl, hangi tarihsel kontekste ve hangi uluslararası ilişkiler ortamında kalkınmışlardır? Kalkındıkları dönemdeki uluslararası ilişkilerin mahiyeti nedir? Tabii, bu tartışıldığı sürece, buraya kadar söylediklerimiz tamamıyla bir zirvadan öteye gidemez...

Bu önemli sorun tartışılmıyor ve tartışıldığı zaman da belirleyici, yapıcı unsurlar tahlilin dışına atılıyor.

Şimdi, ikinci grup sorulara geçiyorum. İkinci Dünya Savaşı sonrasında, sömürgeciliğin klasik biçimi tasfiye edilince, bir sürü tırnak içinde devlet ortaya çıktı. Tabii, daha önce de böyle devletler vardı; işte Türkiye gibi, Arjantin, Brezilya vb. devletler vardı.

Yeni ortaya çıkan bu devletlerin yönetici elitleri, Batı modeline uygun bir ulus-devlet oluşturabileceklerini, kalkınabileceklerini, Batıyı yakalayabileceklerini, bunun mümkün ve gerekli olduğunu düşünüyorlardı ve böyle bir hareket noktasından yola çıkıldı. De-

mek ki bu yeni ortaya çıkan, sömürgeciliğin klasik biçiminin tasfiyesi edilmesiyle ortaya çıkan yeni devletlerde bir yanılısma var. Yani, Batıyı yakalayabilecekleri, yakalamaları gerektiği, bunun mümkün olduğuna dair. O halde, böyle bir yanılısma yaratan nedir? Hangi nedenlerle böyle bir yanılısma ortaya çıkmıştır? Fakat, madem ki ulus-devletten söz ediyoruz, kısaca ulus-devletle ilgili birkaç noktaya değinmek istiyorum. Ulus-devletin üç temel ögesinden söz edilebilir.

Birincisi, devlet, bir milli burjuvazinin hegemonyası altında oluyor, bu öyle bir burjuvazi ki, kendi kendine ekonominin genişletilmiş yeniden üretimini sağlayabiliyor, bunu gerçekleştirebiliyor. Yani, otocentre bir genişleme, büyüme, kalkınma -ne derseniz- sağlayabiliyor. Birinci özelliği bu ulus-devletin. Tabii, ürün pazarını, mal pazarını, sermaye pazarını, emek pazarını bütünleştirebiliyor. Yani, otocentre dediğimiz bir ekonomik yapıyı oluşturabiliyor, kendi ayakları üzerinde durabilen bir ekonomi söz konusu. Ama dışa karşı, kendi yakın çevresine karşı saldırgan, yakın çevresini biçimlendiriyor-biçimsizleştiriyor daha ileride, uzak çevresini biçimsizleştiriyor. Böyle bir dinamiğe sahip.

Bu ulus-devletin ikinci özelliği, tabii, bizim buradaki problematik açısından önemli olmayan ikinci özelliği şu; bir dil ve kültür ortaklığı üzerine oturuyor. Fakat, ekseri sanıldığı gibi, var olan bir dil ve kültür ortaklığı üzerine hiçbir zaman oturmuyor, daha çok devlet bu ortaklığı yaratıyor. Kendisi daha çok biçimlendiriyor, yaratıyor. Yani önceden bir dil ve kültür ortaklığı var da onun üzerine bir elbise gibi oturtulan bir devlet değil, bizatihi o kültür ortaklığını, dil ortaklığını devletin kendisi süreç içerisinde oluşturuyor. Sanıyorum bunun da en tipik örneği, Fransa'da bizatihi -ki bu modelin de en tipik örneği Fransa olduğuna göre- bunu çok açıkça görebilirsiniz.

Şimdi, üçüncü unsur; böyle bir ulus-devlet -yani, burada bizim tasvirini ettiğimiz ulus-devlet- ulusal para, maliye, işte vergiler, harcamalar, gümrükler üzerinde gerçek ve etkin bir denetim sağlayabi-

liyor. Şimdi, eğer, söylediğim bu üç unsur varsa, orada bir ulus-devlet vardır.

Oysa, Üçüncü Dünya'daki duruma baktığımız zaman tabii böyle bir devlet yok, bir hayalet devlet söz konusu. Zira, sözü edilen unsurlar orada diyalektik bir şekilde bütünleşmiş olmuyor. Dolayısıyla böyle bir gölge devlet, içi boş bir midye kabuğu gibi bir devlet var Üçüncü Dünya'ya baktığımız zaman. Tabii, biz bunu söylüyoruz; ama adam günde on kere İstiklal Marşı söylüyor, bir sürü tören yapıyor o ayrı bir hikaye, onun da işlevini hepiniz gayet iyi bilirsiniz. Yani, tipik bir ulus-devlet yok bu taraflarda, niçin olmayacağını vakit olursa, öğleden sonra tartışabiliriz.

O zaman ne oldu da Üçüncü Dünya'nın yeni bağımsızlığa kavuşan bölgelerinde yaşayan insanlarda böyle bir yanılsama ortaya çıktı? Müsaadenizle bunlara kısaca değinmek istiyorum. Bilindiği gibi İkinci Dünya Savaşı sonrasında, kapitalist dünyanın hegemonik gücü, Amerika Birleşik Devletleri'ydi ve Amerika Birleşik Devletleri, gerçekten tartışmasız bir hegemonik güç olarak sahneye çıktı. Öte yandan, Sovyet Sistemi'nin genişlemesiyle iki kutuplu bir dünya ve bir soğuk savaş ortamı söz konusuydu, böylesi bir uluslararası çerçevede hegemonik güç olan Amerika Birleşik Devletleri, "Containment liberalism" denilen, Türkçe'ye **çevreleme liberalizmi** olarak çevirebileceğimiz bir strateji izlemek durumunda kaldı.

Bu strateji, yani "Çevreleme Liberalizmi," komünizmin yayılmasına set çekmek, Sovyet Bloku'nu çökertmek ve yeni bağımsızlığına kavuşan dünyadaki devletleri kapitalist dünya sistemi içinde tutmak gibi temel, bir global amaç taşıyordu. Tabii, bu daha o zamanlar çok net olmayan, ne tarafa meyledeceği biraz da tartışmalı ve problematik görünen ülkeleri de emperyalizm tarafına çekmek, stratejinin önemli unsurlarından bir tanesiydi. İşte bunu yapabilmeleri için bu ülkelerin veya bunların kapitalist dünya sistemi içinde, emperyalist blok içinde kalabilmeleri için de, bu ülkelerin belirli oranda "büyümeleri" gerekiyordu. Belirli bir iktisadi büyüme gerekiyordu. Eğer bu olmazsa,

sefalet, yoksulluk derinleşirse, zaten ortada çekim merkezi halinde gelmiş bir Sovyet Sistemi var, böyle bir risk var, dolayısıyla böyle riskleri önlemek için bunlarda asgari bir büyümenin gerekliliğine dair genel bir kanı vardı. Amerika’da bu stratejiyi belirleyen çevreler arasında. Bu yaklaşımın sonucu olarak da, Üçüncü Dünya’da, kalkınmacı bir retoriğin geçerli olmasına göz yumuldu, kerhen de olsa böyle bir retoriğin desteklenmesi gündeme geldi.

İşte bildiğiniz gibi, kapitalist planlama, korumacılık, kamu iktisadi teşebbüsleri alanının genişlemesi ya da yer yer birçok çokuluslu şirketlerin -mesela petrol şirketlerinin vs- millileştirilmesine bile fazla ses çıkarılmadı. Tüm bunlar tamamen, söylediğim stratejinin bir gereği olarak ortaya çıktı. Tabii, bu alanda bildiğiniz gibi, Dünya Bankası anahtar bir rol oynadı, yani, bu çevreleme liberalizminde bu ülkelerin asgari büyümelerini sağlamak üzere -işte altyapı yatırımları vb.- Dünya Bankası batağı, bir anahtar işleve koşuldu. Yani, devletin ekonomiye müdahale etmesine karşı çıkılmadığı gibi, teşvik edildi yer yer. Biliyorsunuz, KİT’lerin kurulması için Dünya Bankası kredi açıyordu, işletme kredisi veriyordu vb. ki bu 1980’e kadar aşağı yukarı devam etti. Fakat, devletin ekonomiye müdahalesi, sadece bu çevreleme liberalizminin Üçüncü Dünya’ya yönelik stratejisinin bir gereği değildi tabii. Devletin ekonomiye yoğun müdahalesi, Batı için de söz konusuydu. Şu nedenden dolayı; bildiğiniz gibi, 1929 Krizi’nden sonra, emperyalist odakları bir korku sarmıştı. Eğer, aşırı üretim krizleri talep yönünden dengelenemez ise, Sovyet Birliği’nin çekim merkezi olduğu bir dünyada, Batı’da işçi hareketinin oldukça güçlü olduğu koşullarda, kapitalist sistem kendini tehlikede görüyordu ve bu korkudur ki, devlet müdahalelerinin yolunu açtı. Biliyorsunuz, biraz önce de söylendi, işte Amerika Birleşik Devletleri’nde 1930’larda New Deal State dediğimiz durum ortaya çıktı. Bu İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra da neo-new-deal state olarak devam etti.

Elbette bu söylediğim unsurlardan bir tanesidir. Yani, talep yönünden bir müdahaleyle krizlerin etkisini azaltmak, bence ciddi

bir strateji olarak ortaya çıkıyordu; fakat, işçi sınıfının dayatması bununla birleşince bu model çıktı ortaya. İşte refah devleti dediğimiz model... Bu, Batı'daki refah devletinin üçüncü dünyadaki simetrisi de, "kalkınmacı devlet" oldu. Kapitalizm tarihinin en uzun ve en yüksek büyüme sürecine girdiği bir dönem söz konusu oldu 1945'ten sonra. Ve dünyanın her yerinde yüksek büyüme oranları gerçekleşti. Yani kapitalizmin en uzun, en sorunsuz, en yüksek genişleme dönemi (1945-1974 dönemi). Tabii, bu genel bir tespit mesela Amerika'da dalga 1940 yılında dönmüştü; ama biz kabaca İkinci Dünya Savaşı sonrasını alabiliyoruz ve sanıyorum bu o kadar büyük bir sorunda yaratmıyor.

Hem Batı'da hem de merkezi planlı ekonomilerde durum fena görünmüyordu hem de Üçüncü Dünya'da da bayağı yüksek büyüme oranları gerçekleşti. Şimdi, tabii tarihsel bir örnek de var, Üçüncü Dünya yöneticilerinin böyle bir şeyin gerçekliğine inanmalarını gerektiren bir örnek de İngiltere'nin arkasından, ikinci derecede ülkelerin kapitalizme geçmeleri ve burada devlet müdahalesinin az çok kullanılması. İkincisi de, merkezi planlı ülkelerde, devlet müdahalesinin etkinliği Üçüncü Dünya'da Batı'yı yakalama, devlet müdahaleleriyle bir şeyler yapma isteğini ön plana çıkardı ve bunu bir gerekçe olarak dayattı. Dolayısıyla Üçüncü Dünya'ya da baktığımız zaman, böyle bir yanılsamayı besleyecek bir tablo çıkmıştı ortaya. Yani, büyüme oranları oldukça yüksekti. Mesela, şimdi size Latin Amerika'dan sadece birkaç rakam vermek istiyorum; Latin Amerika'da, 1950 ile 1980 aralığında gayri safi milli hasıla ortalama yüzde 5.5, sanayii üretimi yüzde 7 arttı, kentleşme oranı yüzde 45'ten yüzde 70'e yükseldi. Çocuk ölüm oranları gerilerken, sermaye birikimi oranı üretimin yüzde 23'ü düzeyine çıktı. Yaşama uzunluğu yüzde 15-20 oranında arttı. Sosyal hizmetler alanında kayda değer iyileşme gerçekleşti, yoksulluk sınırının altında yaşayan nüfus 1960'da yüzde 51'den 1980'de yüzde 33'e geriledi. Tabii, her yerde bu kadar olmasa da belki bundan daha iyi olan yerler de vardı, böyle bir eğilim Üçüncü Dünya ülkelerinde az çok geçerliydi.

Tabii, bu rakamları nüanse etmek lazım. Başta söyledim bunlar büyüme rakamlarıdır. Mesela, kentleşme rakamı burada çok olumlu gibi görünüyor; dikkat ederseniz, 45’den 70’e çıkıyor. Fakat, bu aslında gerçek anlamda bir kentleşme değildir. Burada bir marjinalizasyon süreci yaşandı ve şimdi de onun sıkıntıları yaşanıyor, işte 20 milyona yaklaşan Meksiko City’nin nüfusu, işte Kahire’nin nüfusu vb. Bütün bu söylediğim olumlu unsurların diyalektiği, kalkınmacı bir retoriğin Üçüncü Dünya’da egemen olmasını sağladı. Tabii, oradaki devlet Batı’daki anlamda bir ulus-devlet değildi. Hiçbir zaman da olamadı, olması da mümkün değildi. Çünkü, dayandıkları ekonomik temel zayıftı, kendi kendilerini genişletilmiş bir biçimde yeniden üretebilme kapasiteleri yoktu. Yani, ulus-devlet yoktu sözün kıssası. Ama onun bir çeşit kopyası vardı. Yani, Batıdaki ulus-devletin taklit edilmiş versiyonu vardı. Çünkü otocentre bir ekonomik yapı oluşturulamamıştı. Yani, ekonominin yönünü tayin edecek bir devlet biçimi, yapısı ortaya çıkamamıştı, dışa dönük dışarıdaki gelişmelerden her an yara alabilir bir ekonomik yapı söz konusuydu, bir çeşit hayalet devlet söz konusu idi. Tabii, bunun da en temel nedeni, teknoloji üretmemekle ilgilidir. Zira, genişletilmiş yeniden üretimin en belirleyici unsuru teknoloji üretebilmektir. Oysa, bu ekonomiler teknoloji üretme yeteneğini ortaya koyamıyorlardı. Dolayısıyla genişletilmiş yeniden üretimleri, Batı’daki ulus-devlet anlamında imkansızdı ve dış belirleyicilikler son derece de belirleyicidir.

Şimdi, Üçüncü Dünya’da da bu söylediğim sürece uyum sağlayan, onu etkileyen oluşumlar ortaya çıktı. İşte **Bandung Konferansı**’yla başlayan, Bağlantısızlar Hareketi’yle devam eden, 77’ler Grubu’yla süren, daha sonra “yeni bir uluslararası ekonomik düzen” tartışmalarıyla gündeme gelen bir kalkınmacı retorik, bu şekilde kendini dayattı. Şimdi, işler böyle giderken, biraz unutulmuş; ama unutulması yanlış olan bir şey oldu, kapitalizm tekrar krize girdi, bu yapısal bir krizin başlangıcını haber veriyordu. Bildiğiniz 1974-1975 krizi patlak verdi ve kriz önceki dönemde geçerli olan bütün yaklaşımları, kabulleri, stratejileri etkisiz hale getirdi. Amerika Bir-

leşik Devletleri çevreleme liberalizminden elini çekti, onun yerine, zaman içinde, tabii, bir günde değil; ama, “küresel püskürtme stratejisi”ni benimsedi. ABD’deki muhafazakâr çevreler, çevreleme liberalizmine çok sert eleştiriler getirdiler, dediler ki; “bu hiçbir şeye yaramadı, komünizmin yayılmasını, güçlenmesini engelleyemediği gibi, sonuçta Amerika Birleşik Devletleri’nin ekonomik rekabetçi gücünü zayıflattı ve tabii, yeni muhafazakâr dalga, ideolojik alanı işgal etti, müthiş bir hegemonya kurdu. Bildiğiniz gibi, kapitalizmin krizi Yapısal bir krizin başlangıcı olan bu kriz, dünya ticaretinde, üretiminde, kâr oranlarında, verimlilikte vb. önemli tıkanıklıklar yarattı.

Söz konusu dönemde bir çok ülke borçlandı, daha önceki stratejide borçlanmayı zorunlu kılıyordu; ama petrol fiyatları yüzünden borç yükü aşırı ölçüde arttı. Bu borçlanma, Üçüncü Dünya’daki ekonomik politikaların yönlendirilmesi bakımından emperyalist ülkelere Para Fonu ve Dünya Bankası aracılığıyla önemli bir koz verdi ve onları bir strateji değişimine zorladı. Yani, artık kalkınmacı retoriğin hiçbir değeri olmadığını, önemli olanın kapitalizme, pazara uyum sağlamak olduğunu, bunun da ancak dışa dönük modelle, dışa açılmayla mümkün olacağına dair yeni bir anlayış egemen oldu. Tabii, söz konusu ülkelerin büyük bir borç yükü altına girmeleri, borç batağına düşmeleri emperyalistlerin önerdiği stratejiyi kolaylıkla benimsemelerini sağladı. Yalnız, bunu söylerken, bir dış dayatmayı hep ön plana çıkarıyoruz, Sungur da zaman zaman ona değiniyor, bu yanlıştır, oradaki egemen sınıflar yani, Üçüncü Dünya’nın yönetici azınlıklarının çıkarı da, zaten böyle bir tercihten yana olduğu için strateji değişimi kolay oldu. Yoksa silah zoruyla dışa açılın, borçlarınızı düzenli ödeyecek bir strateji izleyin, denmiş değil. Bu arada kapitalizm de küreselleşme denilen “yeni” bir alt evreye girdi. Yani, bu şu demek; artık kapitalizm yeni girdiği alt evrede, küreselleşmenin belirleyici unsurları çokuluslu transnasyonal şirketlerdir. Bunlar hiçbir yerde hiçbir engelle karşılaşmak istemiyor. Dolayısıyla, daha önceki refah devleti ve kalkınmacı devlet retoriği gözden düştü ve

Üçüncü Dünya'daki yönetimlerde, yeniden kompradorlaşma tercih edildi. Şimdi artık kalkınmadan falan kimsenin bahsettiği yok. Öyle bir problematik de yok, tabii, öyle bir kaygı ve istek de yok. Şimdi, bütün mesele nasıl uyum sağlarız, nasıl yolumuzu buluruz, küreselleşme harika bir şeydir vb. ideolojik bombardıman bunu vaaz ediyor... Tabii, bu küreselleşme, daha önce varolan kutuplaşmaya yeni veçheler kazandırdı; çünkü sermaye şimdi en ucuz olduğu yerde üretip, en pahalı olduğu yerde satmak gibi bir imkâna kavuştu. Tabii, haberleşme teknolojisinde, ulaşım teknolojisinde, üretim teknolojisindeki gelişmeler böyle bir şeye imkân verdi. Yani, kutuplaşma yeni bir veçhe kazandı.

Bu saldırıyı kolaylaştıran bir ilave faktör, Sovyet Sistemi'nin 1980'lerin sonunda çökmesi oldu. Sol alternatifin gündemden çıktığı bir döneme girildi ve Üçüncü Dünya'da da her şey yerli yerine oturdu. Oradaki egemen sınıflar, kendi sınıfsal çıkarlarının bilincine vardılar, öyle kalkınma gibi maceraların peşine düşmenin saçma olduğuna karar verdiler, çok uluslu şirketlerin eteğine yapışarak varlıklarını sürdürmeyi temel tercih durumuna getirdiler. Şimdi, tabii, kalkınmadan söz edilmiyor; fakat, kapitalizmin genişlemesi ve yayılması, bu taraftan bir kalkınma kriteri olarak algılanabilir.

Artık bugün, hemen hemen bütün dünyanın kapitalistleri birleşmiş durumda. Bence bütün ülkelerin işçilerinin, emekçilerinin, proleterlerinin, işsizlerinin, yoksullarının birleşmesi için de koşullar hiçbir dönemde olmadığı kadar oluşmuş durumda. Mesela, 1848'de bu laflar söylendiğinde objektif koşullar bugünkü kadar oluşmamıştı; ama bugün artık tartışmasız oluşmuş durumdadır. Yani, bir hesaplaşmanın maddi koşulları da oluşmuş durumdadır.

Küreselleşme emek-sermaye ilişkisini emek aleyhine bozan bir süreç. Yani, gelir konsantrasyonunu derinleştiriyor, işsizliği arttırıyor, üretici olmayan finans ve rantıye sermayeleri ön plana çıkıyor. Devlet de "refah devleti" ve "ulusal kalkınmacı devlet" döneminin işlevlerinden uzaklaşıyor, o işlevler bir bir aşınıyor ve devlet bir

çeşit zabıta örgütü haline geliyor. Şunun için; şimdi, bu modelde artık bir kalkınma kaygısı olmadığına göre, bu süreç açları, işsizleri, yoksulları arttıracığına göre, ve oralandaki siyasi rejimlerde açlıkla mücadele edilemeyeceğine göre artık açlarla mücadele edecek demektir. Dolayısıyla bir zabıta örgütünün şiddet unsurunun güçlendirilmesi gerekiyor. Nitekim bunu daha şimdiden yaşıyoruz. Yani, adamlar artık açlıkla değil, açlarla mücadele edeceklerdir. Dolayısıyla bizim çok hızlı ayağa kalkmamız gerekiyor. Çünkü, sadece sosyal felaketler ortaya çıkmıyor, ekolojik felaketler de uygarlığı çok tehlikeli bir eşiğe getirmiş bulunuyor.

Şimdi, burada yapılması gereken şu; bir kere, bu küreselleşme çağının, kapitalizmin bu “yeni” alt evresinde yaratılan ideolojik hegemonyanın kırılması lazım. Yani, bunu kırmamız lazım. Bu da bir karşı hegemonya oluşturmakla mümkündür ve bu bizim elimizde; irademiz dahilindedir. Tabii, Sovyet Sistemi’nin çökmesi sosyalizme ve geleceğe dönük umudu da aşındırmıştır, o umudu yeniden inşaa etmemiz lazım. Çünkü, bunun anahtarı bütün zenginlikleri yaratanların elindedir. Ama, tüm zenginlikleri yaratanlar, bugün hiçbir dönemde olmadığı kadar sistemin dışına itilmektedirler, itilmişler, dışlanmaktadır. Üstelik bugün “yeryüzünün lanetlileri” sadece dünyanın bu tarafında değil, artık emperyalist metropollerde de var. Ve sayıları da hızla artıyor. Fransa’daki Aralık eylemleri, küreselleşme saldırısına ilk itirazdır ve sanıyorum bu itirazlar yaygınlaşacaktır. Demek ki sıcak bir döneme girme olasılığı yüksektir ve bizim de böyle bir sıcak döneme hazırlıklı olmamız gerekiyor.

“TARİHİN SONUNDAN” “MEDENİYETLER ÇATIŞMASINA”¹

Şimdilerde en revaçta sözcükler post’la başlayanlar: “Post-modern,” “post-sovyetik,” post-kapitalist, post-endüstriyel, post-westfalya vb. Bir de “sonuyla” bitenler var: Tarihin sonu, ideolojilerin sonu, vb. bütün bunları da Samuel Huntigton’un “medeniyetler çatışması” tamamlıyor. Bir kere ‘post’lu kavramlar olsun, Fransis Fukuyama’nın “tarihin sonu” tezi olsun büyük insanlığa şu mesajı vermek istiyor: Artık bilinçli eyleminizle hiçbir şeyi değiştiremezsiniz, dönüştüremezsiniz. İnsanların bireysel olsun, kolektif olsun, iradi müdahalelerinin bir kıymet-i harbiyesi yoktur... Yapılabilecek yegane şey, olup biteni kabullenmek, sineye çekmek, ‘fırsatları değerlendirmektir.’ Dünyayı değiştirmek mümkün değildir; ama, eğer pazara uyum sağlarsan ‘kendi durumunu’ iyileştirebilirsin. İnsanlığın uzun serüveninden sonra anlaşıldı ki, insanlık için pazar ekonomisi ve liberal demokrasi dışında bir seçenek yoktur. Faşizmin yenilgisi ve Sovyet Sisteminin çöküşü, yaşayabilir ve sürdürülebilir yegane toplum düzeninin ‘Batı demokrasisi’ olduğunu göstermiştir. Elbette tarihin sonu tezi Fukuyama’nın orijinal bir buluşu değildir. Ondan önce de tüm dinler ve öğretiler ve büyük imparatorluklar kendi düzenlerini ‘tarihin sonu’ saymışlardı. Tarihin sonu diye bir şey ne teorik planda ne de pratik planda mümkün değildir. Aynı şekilde ideolojilerin sonunun geldiğine dair safsataların bizatihi kendileri de ideolojiktir.

Her ne kadar Fukuyama faşist ve komünist ‘tehlikenin bertaraf edildiğini ileri sürse de, henüz tehlikelerin bütünüyle ortadan kalkmadığını, hâlâ iki tehlikenin ‘uygarlığı’ tehdit edebileceğini, bunların din ve milliyetçilik olduğunu ileri sürüyor. Bu ‘tehlikelerin’ her

1 Global Rapor, Sayı 1, Haziran 1998.

ikisinin de Üçüncü Dünya'dan kaynaklanacağını, böylesi bir dünyada da artık büyük ideallere, ütopyalara yer olmadığı, insanların ekonomik çıkar kaygısının, ekolojik duyarlılığın, tüketim yarışının vb. önceki dönemlerin ideolojik ve siyasi mücadelelerinin yerini alacağını ileri sürüyor.

Başlı başına 'tarihin sonu tezi' ideolojik bir tezdır ve gerçek dünyada olup-bitenleri gözden uzaklaştırmayı, olup bitenleri kabullen-dirmeyi, ideolojik bulanıklık yaratmayı amaçlıyor. Bir kere insan toplumu varoldukça ideolojiler de var olmaya devam eder. Aslında ideolojinin sonunun gelmesi mümkün değil; ama, eski ideolojilerin yerini "yenilerinin" aldığı bir vaki'adır. Herhalde 'ideolojik çatışmaların sonu geldi' demekten daha ideolojik bir şey olamazdı... Tatminsiz, mevcut toplumsal ilişkilerden hoşnut olmayan insanlar varoldukça, eşitsizlik, baskı ve sömürü varolamaya devam ettikçe, toplumun sınıflara bölünmüşlüğü sürdükçe, insanlar her zaman 'değişimden,' "dönüşümden" yana olacaklar ve mevcut olanı aşma mücadelesini sürdüreceklerdir. Tarihsel başarısızlıklara rağmen, insanın eşitlik ve özgürlük talebi asla karşı konamaz ve durdurulamaz bir taleptir. Bu yüzden sosyalist deneylerin başarısızlığından insanlığın geleceğine dair kestirme sonuçlar çıkarmak, Fukayama türü ABD memurlarının birer kuruntusu olabilir; ama, daha fazlası değil.

Fukayama'nın 'yeni' ve 'orijinal' sandığı fikirleri hiçbir inandırıcılığa, mantıki-entelektüel tutarlılığa sahip değil; ama bugün insanlığın içine sürüklendiği tüm olumsuzlukların, felaketlerin ve yıkımların kaynağında Fukuyama'nın insanlığın yegane ve son seçeneği dediği, pazar ekonomisi ve onu yeniden üretip meşrulaştıran liberal demokrasi yatıyor. Daha 18. yüzyılın sonundan başlayarak işçiler haklı olarak: "ekonomik liberalizm demokrasinin düşmanıdır" sloganını ortaya atmışlardı. Öte yandan, faşizmin nihai olarak yenildiği tezinin de hiçbir inandırıcılığı yoktur. Asıl 'Batı demokrasilerinde' neo-faşizm her geçen gün gücünü ve etkinliğini artırıyor. İşsizlik artıp gelir dağılımı daha çok bozuldukça, sosyal güvenlik koruması her geçen gün kurnazca yöntemlerle budandıkça, politikacılar kitle-

lerin duygularını manipüle etmek için her türlü oportünizmi devreye sokarak, yabancı düşmanlığını kaşımayı ve ‘milliyetçi duyguları’ sömürmeyi sürdürdükçe, emperyalist ülkelerde faşizmin ‘geçmişe ait’ bir şey olması mümkün değildir.

Emperyalizmin “küresel püskürtme stratejisinin” bir başka ma-aşlı memuru olan Samuel Huntington, Fukayama’nın “tarihin sonu” teziyle bütünüyle örtüşmese de, benzer içerikte tezler ileri sürüyor. Ona göre artık gelecekte dünyadaki çatışmaların kaynağını ideolojik ve ekonomik nedenler değil, medeniyetler ve kültürler arası çatışma oluşturacaktır. Bir kere ‘medeniyet’ tanımı Huntington’un sandığı kadar kolay değildir. Huntington önümüzdeki dönemde çatışmaların ideolojik ve politik nedenlere dayanmayacağını söylerken, medeniyetlerin daha derin kökleri olduğunu ileri sürüyor. Kültür politikadan bütünüyle soyutlanabilir mi? Bir ülkenin dış politikasını onun kültürel temelinden ayrı düşünmek mümkün müdür? Bugün ulusları yönetip-yönlendiren medeniyetler midir? Yoksa her zaman olduğu gibi ekonomik ve politik çıkarlar mıdır? Tam tersinin daha doğru olduğunu söylemek gerçeği daha uygun düşüyor: Medeniyetlerin yönünü belirleyen uluslardır. Bugünün dünyasını yöneten halkların istenci ve iradesidir, medeniyetler değil. Bu bağlamda haklı olarak Kuzey ve Latin Amerika medeniyetleri arasında ne fark var sorusu sorulabilir... Latin Amerika da aynı medeniyet ailesine dahil olduğuna göre, aradaki zenginlik uçurumu nasıl açıklanacak?

Sovyet Sistemi’nin çökmesiyle, emperyalist Batı ‘düşmansız kaldı’ ve yeni düşmanlar arayışına girişti. Ve hayali düşmanlar yaratılmalıydı. Bu amaç için en uygun olan da “İslamiyet’ti.” Ne ki, ABD’nin nasıl olup da Müslüman Suudi Arabistan’ı tepeden tırnağa silahlandığı “medeniyetler çatışması” teorisini için bir sorun yaratmıyor mu? İstedikleri kadar ‘teori’ üretsinsinler, “ikili hareketin diyalektiği” emperyalizmin oyununu nasıl olsa bozacaktır. Tarihin sonu yok; ama, kapitalizmin mutlaka bir sonu olmalıdır. Aksi halde “çatışmasının muhtemel olduğu” ileri sürülen medeniyetler de dahil geriye kurtarılacak bir şey kalmayacak...

İLERİCİLİK VE GERİCİLİĞE DAİR¹

Dünyada totaliter ideolojinin, okumuşların beyinde bu ölçüde kök saldığı bir başka ülke olup olmadığının araştırılması son derece öğretici olurdu. Herhalde böyle bir araştırma, Türkiye'deki diplomalı kesimin (aydınlar!), çapını da ortaya kordu. Daha ilkokulun birinci sınıfından başlayarak, "Türküm, doğruyum, çalışkanım," vesaireyim... tekerlemesiyle yetişen nesillerin totalitarizmin birer neferi olmalarından daha doğal bir şey olabilir mi? Bizim oturduğumuz evin yakınında bir ilköğretim okulu var. Çocuklara günde iki defa "Türküm, doğruyum"...andı içiriliyor. Ve ant hoparlörden tüm semte yayılıyor. Bu aslında andı bize de "içirdikleri" anlamına gelir... Aynı, camilerden hoparlörle yayılan sağır edici ezan gibi... Anlaşılan o ki, laik cumhuriyet, söylediğinin duyulmasını güvence altına almak istiyor... Bilinci bu ölçüde köreltilen nesillerin, üniversite hocası olsunlar, ne olurlarsa olsunlar, artık iflah olmaları mümkün değildir. Son dönemde yaşananlar okumuşların sefaletini tekrar tekrar ortaya seriyor...

Resmi ideolojinin geçerli olduğu totaliter rejimlerde, kavramların içeriğine, ne anlama gelmeleri gerektiğine de totaliter rejimin adamları karar veriyor. Aksini iddia edenler, kavramların gerçek anlamı hakkında kafa yoranlar sadece "bölücü," "yıkıcı," "vatan haini," "terörist" vb. sayılmakla kalmıyorlar, "gerici" damgasını yemekten de yakayı kurtaramıyor.

Kapitalist yayılma ve genişleme sonucu Osmanlı İmparatorluğu'nun içi hızla boşalırken, imparatorluğun adamlarının kapitalist yağmanın önünü açmak üzere yaptığı "düzenlemeler," tanzimatlar, ıslahatlar "ilerici" sayılmıştır. İmparatorluğun adamlarının kendi

1 Ülkede Gündem, 12 Ağustos 1997.

durumlarını korumak üzere yaptıklarının “ilericiliği” ne demeye geliyor? Yarı-sömürgeleşmeyi hızlandıran düzenlemelerin “ilericiliğine” o düzenlemeleri yapanlar karar veriyor... Emperyalist sömürü geleneksel yaşam biçimlerini tahrip ederken, yerine yenileri konmuyor. İnsanlar yoksullaşıp çaresizliğe itiliyor ve bu durumun faturasını da haklı olarak, Saray’ın “yenilikçi” adamlarına çıkarıyordu. Dolayısıyla Saray’la halk yığınları arasında zaten mevcut olan köklü yabancılaşmaya bir yenisi daha ekleniyordu. Saray’ın yenilikçileri halkın hoşnutsuzluğunu ve tepkisini “gericilik” olarak görüyor. Halk kitleleriye, tepkisini ekseri geleneksel ideolojinin kavramlarıyla, yani dini kavramlarla ifade ediyor. Ve ortaya şöyle bir tablo çıkıyor: Emperyalist yayılmanın önünü açmak üzere ne yapılıyorsa “ilerici,” çağdaş, vb. giderek yaşam koşulları kötüleşen toplum kesimlerinden gelen tepkiler de “gerici” sayılıyor... Fakat iş bununla da bitmiyor: “İlerici taife” durumdan vazife çıkararak, bir de “teori” üretiyor: Saray ilericidir, halk gericidir... Eğer, öyleyse emperyalizmin Saray’daki adamlarına tarihi bir misyon düşüyor: gerici halkı ilerici yapmak... Saray erkanı içindeki iktidar mücadelesinin taraflarından biri ilerici, diğeri gerici sayılıyor ve bu bir gelenek olarak yönetici sınıf katına yerleşiyor. Saray içinde ilericilerin ne işi var diye kimsenin aklına bile gelmiyor. Efendim şu paşa ilericiymiş de yok öteki paşa gericiymiş... Aslında “Saray ilericilerinin” misyonuyla sömürgeci misyonerler arasındaki paralellik de gözden kaçıyor. Sömürgeci misyonerler de benzer gerekçelerle gerici insanları ilerici yapıp, uygarlık dışında kalan “vahşileri” uygarlık alemine kazandırmak istemiyorlar mıydı?

Bu durum Türkiye’deki solun neden cuntacı olduğunu da açıklıyor. Solun büyük bir bölümünün topluma bakışıyla “ilerici” Osmanlı paşalarının bakışı arasında tam bir süreklilik var. Bu adamların zahmet edip “ilericiliğin,” “yenilikçiliğin” ne demeye geldiğini, gelmesi gerektiğini tartışmıyor oluşu, bu nedenle açıklanabilir. Şimdilerde, kimi “hızlı solcuların” genelkurmay saflarında esas duruşa geçmelerinin kökeninde de yukarıda kısaca işaret ettiğimiz gelenek

yatıyor. Bu geleneğin dışında olduklarını söyleyen kimi sol gruplar da, benzer olumsuzlukları başka biçimlerde ve başka kavramlarla sürdürüyorlar. “Halka bilinç taşıma” kavramının kaba kavranışında vb. olduğu gibi. Bütün bu olumsuzlukların Avrupa-merkezli yabancılaşmayla doğrudan ilgisi var.

Sömürgeleşmenin yolunu açanlar ilerici sayılırsa, yeniden kompradorlaşma stratejisinin partizanları neden ilerici, çağdaş, “çağı yakalamak üzere” adamlar sayılmasın. Eğer, genelkurmayın brifingle-rini dakikalarca ve huşu içinde ayakta alkışlayanlar ilerici ise, kendi payıma “gerici” damgasını yemekte bir sakınca görmüyorum .

Kavramlar ancak bir tarihsel-toplumsal gerçekliğe denk düştüklerinde bir anlam taşırlar ve kavramların ne anlama gelmesi gerektiğine “karar vermek” totaliter rejimin adamlarının işi değildir. Solculuğu kimseye bırakmayan; ama “memleketin ne zaman, ne kadar gericiliğe ihtiyacı olduğuna da biz karar veririz” diyenlerin safında ilericilik taslayan cunta artıkları, şapkanızı önünüze koyup düşünün ama iflah olma şansınız yok gibi... Ne demişler? Böyle kiliseye böyle papaz. Şu sefil manzaraya bir bakın...

FİKİRLERİN SONUÇLARI VARDIR¹

Türkiye’de bilinen anlamda bir “aydınlanma” dönemi yaşanmadı. Durum öyleydi; ama her dönemde ‘modernliğe,’ ‘çağdaşlığa,’ ‘ilerlemeye’ aşırı vurgu yapıldı. Hâlâ da yapılıyor. Aslında “kutsal devlet” anlayışının geçerli olduğu bir toplumda söylenenle yapılanı ayırtetmek gerekiyordu. Bunu da kelimenin gerçek anlamındaki aydınlar yapabiliirdi; fakat Türkiye’de Kapı kullarına aydın dendi. Kapıkulu tanımı gereği “Kapı’dan” beslenen biridir ve varlığı Kapı’nın (Bab-ı Âli) varlığına bağlıdır. Aydınlanma biraz da kişiyi devlete karşı korumakla ilgilidir. Kişi haklarının güvence altına alınmasını içerir. Oysa Türkiye’nin son iki yüzyılı “devleti nasıl koruyabiliriz” sorusuna cevap aramakla geçti. Devleti kimden, kime karşı koruyacaksınız? Devlet dışı emekçi toplum kesimlerinden ve olup bite-ni teşhir eden gerçek aydınlardan (entelektüellerden). Türkiye’nin son 75 yıllık tarihi de düşünce adamlarına, yazarlarına, şairlerine vb. zulmetmekle geçmiştir. Bugün değişen bir şey yok. Modernliğe, çağdaşlığa bu kadar çok gönderme yaptığı halde düşünceden bu kadar çok korkan bir başka rejim her halde yoktur. Elbette bu kadar korku boşuna değildir Zira, kutsal devletin gerisindekiler “fikirlerin sonuçları olduğunu” gayet iyi biliyorlar Bu yüzden de fikirleri denetlemeyi varlık nedenleri olarak görüyorlar.

Asıl farkında oldukları husus da düşünce özgürlüğü sorununun sınıf mücadelesiyle doğrudan ilgili olmasıdır. Eğer, yeni ve muhalif fikirler daha başlangıçta yok edilmezse, bunların realize olma, yani, gerçekleşme olasılığı artar. Düşünce, düşünce olarak kaldıkça egemen sınıflar için hiçbir risk ortaya çıkarmaz. Fikirlerin ifade edilip kitlelere ulaştığında asıl tehlike ortaya çıkar. Bu yüzden kurulu düzeni sarsacak her türlü düşünceyi daha işin başında yok etmek,

1 Ülkede Gündem, 11 Kasım 1997.

civcivi yumurtadayken ezmek esastı. Küreselleşme çağında insan hakları, demokrasi, bireysel özgürlükler vb. gibi kavramlar emperyalizm tarafından bir meşrulaştırma aracı olarak kullanılmak isteniyor ve bu durum Türkiye’de bir gerilime neden oluyor. Gerilimi aşmak ve “dışarıyı” tatmin etmek için bazı şahsiyetler ön plana çıkarılıyor. Devlet de “dışa” karşı durumu kurtarmaya yetecek kadar bir “düzenleme” yaparak “dış uyumu” sağlamayı şimdilik “başarıyor.” Böylece bir ikiyüzlülüktür sürüp gidiyor. Terörle Mücadele Yasası’nda, yazışları müdürleriyle ilgili düzenlemede ve son olarak Eşber Yağmurdereli’nin cezasının bir yıl süreyle ertelenmesinde olduğu gibi... Bu arada her şey kaldığı yerden devam ediyor. Yeni soruşturmalar, yeni davalar, yeni mahkûmiyetler ve cezaevlerinde her seferinde daha çok “düşünce suçlusu”

Fakat, komprador rejimin adamları bunları düşünce suçlusu saymıyor; zira, Türkiye’de öyle bir şeyin olmadığını düşünüyorlar. Politikacılar ve büyük medyanın büyük yazarları “biz cezalandırılmıyoruz; ama fikirlerimizi açıkça ifade ediyoruz, eğer başkaları cezalandırılıyorsa demek ki onlar başka nedenden ötürü cezalandırılmıştır” diyorlar. O halde ötekiler teröristtir. Dolayısıyla onlara göre iki tür adam var: kendileri ve teröristler. Fakat, köklü bir ayırım daha var: devleti koruyanlar ve devlete karşı olanlar. Böyle bir ayırım daha baştan yapılinca, aynı şeyi kendileri söylediğinde suç olmuyor da “kendilerinden saymadıkları” biri söylediğinde suç sayılıp gereği yapılıyor. Bütün mesele sınıf mücadelesinin seyrine bağlı olarak tezahür edecek. İşçiler, emekçiler, ezilenler, baskı ve zulme maruz kalanlar özgürlük bayrağını yükselttikçe kavramlar da gerçek anlamlarıyla yüklenecek ve mistifikasyona yer kalmayacak. Egemen sınıf her zaman düşüncenin realizasyonuna karşı çıkmak zorunda; zira, “fikirler kitlelere mal olduğu anda maddi birer güç haline geliyorlar”. Biz söylemeye, yazmaya devam edeceğiz, onlar da yasaklayıp cezalandırmaya; ama bizimle başa çıkmaları imkansız. İmkansız; çünkü biz gerçeğin tarafında, yalanın zulmün karşısında saf tutmuşuz onlar da yalandan medet umuyorlar. Ve bu mücade-

le yalan ve zulüm cephesi kendi yalanlarının karanlığında boğulana kadar devam edecek. Karanlıktan çıkarı olanlar her zaman bir şeyi fark etmediler: Özgürlük mücadelesi öyle bir mücadeledir ki her anı, her aşaması mutlaka kazanılan bir mücadeledir. Özgürlük mücadelesi kaybetmenin söz konusu olmadığı bir mücadeledir ve insanlık var oldukça da devam edip gidecektir. Bütün mesele haysiyetli yaşama bilincine sahip olup olmamayla ilgilidir...

SÖYLEDİĞİMİ DİNLE, YAPTIĞIMI GÖRME¹

Türkiye’de 1980’den beri uygulanan ekonomik-sosyal politikaların temel amacı, Türkiye’yi her türlü kalkınma, gelişme, kendi ayakları üstünde durabilme hedeflerinden uzaklaştırmaya yönelikti. Gerçek durum bu idi; ama insanlara söylenen farklıydı. Piyasa ekonomisi, dışa açılma, rekabetçi olma, dünya ekonomisiyle bütünleşme vb. gibi kavramlarla insanlara verilen mesaj, gösterilen hedef asıl yapılanları, yapılacak olanları gizlemeyi amaçlıyordu. Son on yedi yılda yapılanlara bir isim koymak gerekirse, gerçekte söz konusu olan, ekonomide, sosyal ve siyasal planda, velhasıl yaşamın tüm alanlarında “kuralsızlığın kural haline gelmesiydi.” Her sınıflı toplum doğası gereği sömürüye dayanır; ama sömürü düzeni asgari düzeyde kurallar, kurumlar, ahlâki değerler olmadan varolamaz, varlığını sürdüremez. Asgari bir meşruluk temeli şarttır. Bugün, Türkiye toplumunun içine itildiği durum, kuralsızlık ve asgari ahlâki kaygıların da artık geçerli olmaktan çıkmasıdır. Meşruluk zemini hızla aşınmaya devam ediyor. Asıl fotoğrafa bakıldığında görünen tam bir kaos, tam bir “modern fetrettir”; ama Türkiye’yi “yönetenlerle” yönettiğini sananlar hâlâ ve büyük bir pişkinlikle fotoğrafta görünenden başka şeyler söylemeye devam ediyorlar. Gerçeğin üstünü örtmenin de bir sınırı olduğunu, o sınır aşıldıktan sonra örtme işine memur edilmişlerin hezeyanlarının, kuruntularının ve yalanlarının bir işe yaramayacağını farkında değiller. Yeni yıla ilişkin siyasi çevrelerin vermeye çalıştığı mesaj şu: Bazı sorunlar ve aksaklıklar olsa da iyi yoldayız, sabredin, umutsuzluğa kapılmayın... Ağrıyla kıvranan adama istediğiniz kadar tatlı nutuklar atın, adamın ağ-

1 Ülkede Gündem, 30 Aralık 1997.

rısını geçirebilir misiniz? Adamin çektiği acıyı gidermenin yolu duruma gerektiği gibi müdahale etmekten geçer.

Gelecek yılın nasıl geçeceğini merak edenler 1998 bütçe kanununa bakabilirler (Elbette her şey bütçeye intikal ediyor değil; ama yine de bir fikir veriyor). Gelecek yılın enflasyon tahmini %64. Hazinesinin bir yıl vadeli borç kağıtlarının net faizi de %100'ün üstünde. Bir ülkede devlet %100'ün üstünde net faizle borçlanırken enflasyon %64 olabilir mi? Maliye profesörleri, iktisat profesörleri, her sorunu bilen köşe yazarları... devlet yüzde yüzün üstünde faiz oranlarıyla borçlanmaya devam ederken %64'lük enflasyon hedefi hakkında söyleyeceğiniz bir şey var mı? Bu ikiyüzlülüğü teşhir etmek gibi bir kaygınız yok mu? Geçen yıldan 1998'e sarkan faiz tutarı 5,1 katrilyonken, 1998'de ödenecek faiz'in 5,9 katrilyon olarak bütçeye yazılması insanlarla alay etmek değil midir?

Gelecek yıl enflasyonunun %64'ün çok üstünde olacağını cümle alem biliyor. Herkes de hesabını öyle yapıyor. Fakat hesap bilmeyenler de var. "Sendikacılar," "sivil toplum örgütleri," anlı şanlı akademisyenler bu bilmeyenler grubuna dahiller ki, ikiyüzlülüğü, sahteciliği, samimiyetsizliği teşhir edip gereğini yapmaktan yana değiller. Enflasyon mutlaka %64'ün üstüne çıkacak; ama %64'lük bir enflasyon hedefi boşuna tespit edilmiyor. Memurlara %30 zam yapmanın gerekçesi %64 oranında enflasyon tahminiyle "mümkün" Elbette enflasyon %100'lük oranlarda seyrederken memurlara yılın ilk yarısı için %30 zam yapılması işçi ücretlerini de düşük tutmak içindir. Kamu işçileri ve memurlar söz konusu olduğunda 'bütçe imkanları' gerekçesinin arkasına sığınanlar, rantiyelere faiz öderken neden bir "bütçe imkanları" gerekçesi uydurma yoluna gitmiyorlar? Sebebi açık, zira, artık söz konusu olan bir "rantiyeler cumhuriyeti"dir de ondan. Rantiyelere bütçeden ayrılan pay 1980'de sadece %2,7 iken 1998'de %40'dır... Piyasa ekonomisi, liberalizasyon, denetimsizleştirme, vb. şampiyonları hedeflerine çoktan ulaştılar... Artık söz konusu olan, çalışanların, üretenlerin esamesinin okunmadığı; ama, parazitlerin, iyicilerin, sülüklerin baş tacı edildiği bir

rejimdir. Bir ülke düşünün ki, bütçesinden eğitime, sağlığa, kültüre ve sosyal hizmetlere ayırdığı kaynak oran olarak %14,4'de kalırken, borç faiz ödemelerine ayrılanın oranı %40'a ulaşıyor! Emekçi halk çoğunluğundan alıp rantiyelere vermek dışında bütünüyle işlevsizleşmiş bir rejim insanlara ne teklif edebilir? Bütçede rantiyelere giden kaynak dışındaki tüm kalemlerde ciddi düşüşler söz konusu. Bir tek savunma hariç. Kaldı ki, savunmaya harcanan kaynak sadece bütçeye dahil olanla sınırlı değil. Bütün harcama kalemleri budanırken, savunma bütçesinin bunun dışında kalmasının nedeni de kimse için bir sır değil...

1988 nasıl olacak mı dediniz... Gelenin gideni aratacağı ortada. Kaos'un derinleşmesi, yoksulluğun, sefaletin, ahlâk erozyonunun da derinleşmesi demek. Elbette bu, kepazelikten, çürüme ve kokuşmadan rahatsız olanlar için bir fırsattır aynı zamanda. Ama bir şartla: artık söylenin de yapılanın da kimin için ne anlama geldiğini kavrayıp gereğini yapmak kaydıyla. 1988 mücadele etme basireti-ne, onuruna ve iradesine sahip olanlar için iyi bir yıl olacak. Zira, dayatılan karanlığı ve onursuzluğu yarmak, bizim irademizi aşan bir şey değildir...

NEO-LİBERALİZMİ NASIL BİLİRSİNİZ?¹

Her gün neo-liberalizmin (“serbest piyasa ekonomisi” diyorlar) erdemlerini ve işler piyasaya bırakıldığında nasıl harikalar yaratılacağı anlatmakla memur sunucu, arada bir ekrana gelen sefalet görüntüleri için; “bunlar olmaması gereken şeyler” diyor. Aslında sunucu, sefalet görüntülerinin bile kâr etmek için ekrana getirildiğini bilmiyor olabilir ve bilmemesinin hiçbir kıymet-i harbiyesi yoktur. Sergilenen tam bir ikiyezlülüktür ve ikiyezlülüğü teşhir etmek gerekiyor. Bir kere yoksulluk ve sefalet, sanki istisnai bir şeymiş gibi sunuluyor. Demek ki söz konusu olan tek tük vakalardır. Dolayısıyla çözümü de mümkün olan şeylerdir... ‘Hayırsever vatandaşlarımızın’ ya da “ilgili” bakanın müdahalesiyle sorun çözülebilir... Bir ailenin çaresizliği ve sefaleti ekrana gelince “hayırsever vatandaşlarımız” hemen yardımına koşuyor. Ya da ilgili bakan müdahale ediyor. Bir süre sonra ailenin yeni görüntüsü ekrana geliyor. Televizyon kanalı ya da gazete muzaffer bir eda ile sefaletin ortadan kalkmasındaki rolünden duyduğu sevinci “sayın seyircileriyle” paylaşıyor... Böylece bir kaç aile’nin ya da birey’in sorunu olan şey, çözüme kavuşuyor... Sanki “hayırsever vatandaşlar” başka bir gezegende yaşıyor da burunun dibindeki yoksulluk, sefalet ve rezaletten ilk defa haberdar oluyor... Sanki, bakan, başka bir ülke’nin bakanı da yoksulluğun ve sefaletin uzağında yaşıyor...

Hayırsever vatandaş kendi servetiyle yoksulun sefaleti arasındaki ilişkiyi bal gibi bilir. Gayet iyi bilir ki, eğer zenginse, bunu başkalarının yoksulluğuna ve sefaletine borçludur. Servetinin, yoksul ve sefil sayısındaki artışla doğru orantılı olarak arttığından asla şüphesi yoktur. Eğer, öyleyse “hayırseverlik damarı” neden kabarıyor? Bu ona bir ‘şov’ yapma ve konumunu ‘meşrulaştırma’ olanağı

1 Demokrasi, 4 Şubat 1997.

verdiği için. “Sayın Bakan’a” ya da hükümet yetkilisine gelince, onun durumu “hayırsever vatandaş”ından daha çirkin ve daha ikiye bölünmüştür. Hükümet’in misyonu, insanî söylemler ve vatan millet safsatası bir yana bırakıldığında, zaten mevcut durumu devam ettirmektir. Hükümetin asıl işlevi, yoksul ve sefil sayısını artırmaktır. Zira, zengin sayısını ve zenginlerin servetini artırmanın başka yolu yoktur. Ama, söylem bunun tam tersidir. Durmadan hükümetin nasıl yoksulluğu ve sefaleti ortadan kaldırmak için icraattan icraata koştuğunu, az zamanda nasıl da büyük mesafeler kat ettiklerini dillerinden düşürmezler.

Kapitalizm, kapitalistler arasındaki rekabete ve sermayenin emeği sömürmesi üzerine kurulmuş bir sistemdir. Bunun anlamı, kapitalistlerle proletarya arasında bir kutuplaşmanın kaçınılmazlığıdır. Söz konusu olan öyle bir sosyo-ekonomik ve politik sistemdir ki, her seferinde daha çok zenginliğe daha çok yoksulluk eşlik eder. Eğer, kapitalist üretim ilişkileri işçi sınıfının direnci ve baskısı sonucu devlet aracılığıyla frenlenmezse, sınırlanmazsa, kutuplaşma da ulusal ve evrensel planda en üst düzeyde gerçekleşir. 1980’lerden sonra sermayenin ‘küresel püskürtme stratejisini’ adım adım uygulamaya koymasıyla, makine kontrolden neredeyse tamamıyla çıktı ve aracın freni tutmaz hale geldi. İşte piyasa ekonomisi dedikleri budur. Sömürünün, yağmanın ve talanın hiçbir engelle karşılaşmadan dünya ölçeğinde gerçekleştirilebildiği sürecin adıdır.

Elbette sürecin özgünlüğü sadece yukarda söylenenle sınırlı değil. Kapitalist üretim beş yüzyıllık tarihinde yeni bir evreye de girmiş bulunuyor. Bu evrenin ayırt edici özelliği, üretici (sanayi) sermayenin değil, finans ve rantıye sermayesinin egemen olduğu; artık, “parayla para kazanıldığı” bir işleyiş tarzının geçerli olmasıdır. Bunun anlamı, işsizliğin, yoksulluğun ve sefaletin ve her düzeyde kutuplaşmanın derinleşmesinin çok daha büyük boyutlarda tezahür etmesidir.

Bretton-Woods sisteminin ortadan kaldırılmasından önce, ulus-

lararası ticarete dahil olan sermayenin sadece %10'u spekülasyona yöneliyordu. UNCTAD verilerine göre söz konusu oran, 1994'de %95'e yükselmiştir. Bunun, üretim, istihdam, işsizlik, gelir konsantasyonu, yoksulluk ve sefalet, ekolojik tahribat bakımından ne demeye geldiğini anlamak için ayrıca konunun uzmanı olmak gerekmiyor. Bugün Üçüncü Dünya'da yaşayan insanların üçte biri kara yoksulluk içinde, bir milyar insan sağlık hizmetlerinden yararlanmıyor, (modern tıbbın harikalar yarattığı bir çağda...) 1.3 milyar insan da sağlığa uygun içme ve kullanma suyundan mahrum... Elbette bu rakamlar ve oranlar durup dururken ortaya çıkmıyor. 1994'de dünya'nın en zengin %20'si dünya zenginliğinin %84.7'sine el koyuyordu... Dünyanın en zengin 447 milyardernin varlıkları toplamı dünya nüfusunun yarıdan fazlasının gelirinden fazladır. En büyük 200 şirketin toplam satış gelirleri, kayıtlı dünya ekonomisinin %28'ini oluşturduğu halde dünya işçi sınıfının %1'den azını istihdam ediyorlar... Neo-liberal politikalara dayalı süreç (serbest piyasa ekonomisi), daha şimdiden dünya nüfusunun üçte ikisini ya dışlıyor, ya da mutlaka olumsuz yönde etkilemeye devam ediyor...

Küreselleşme çağının bir başka özelliği de savaşların biçimini değiştirmesidir. Artık savaşlar devletler arası savaşlar olmaktan çıkıp, "devlet içi savaş" biçimini alıyor. UNDP'in 1994'e ait verilerine göre; 1989 ile 1992 aralığını kapsayan dört yılda patlak veren 82 silahlı çatışmadan sadece üçü devletler arasındaydı... Bu rakamlar devletin neye yaradığını da silahlanmanın "anlamını" da ortaya koyuyor. 1992'de dünya'da silahlanmaya ayrılan kaynak, 815 milyar dolardı. Bu rakam aynı yıl dünya nüfusunun %49'unun gelirine eşitti...Artık devletler bütünüyle "kendi" yoksulluğuyla savaşacak biçimde yeniden örgütleniyor. Ve bütün bunlar, demokrasi, hukuk devleti, "hukukun üstünlüğü," insan hakları vb. gibi kavramların en çok kullanıldığı bir dönemde gerçekleşiyor...

İnsanlığın geleceğini kurtarmak için bir tek seçenek var: İnsanlığı kapitalist barbarlığın pençesinden kurtarmak. Aksi halde, kapitalizm kendisi de dahil, ortada kurtarılabilecek bir şey bırakmayacak...

“EVRENSEL BİLİM” RETORİĞİ ÜZERİNE¹

Bilim bilmekle ilgili olsa da, her bilgi bilim tanımına dahil edilemez. Bir kere bilginin belirli yöntemlerle elde edilmesi gerekir. İkincisi; söz konusu bilginin bilim tanımına dahil edilebilmesi için, “gerçeğin bilgisi” olması esastır. Üçüncüsü de bilim adamının/kadının etik kaygılar taşıması ve öyle hareket etmesi gerekir. Bu yüzden, ne kadar bilgili olursa olsun, etik kaygılara yabancılaşmış birinin bilim adamı/kadını sıfatını hakketmesi söz konusu değildir. Bu kriterler karşısında, bugün, “bilim” denilenin sefil bir durumda olduğu açıktır. Durum böyledir; ama, bilim fetişizmi bu durumun tartışılmasını, anlaşılmasını, aşılmasını önlüyor. Aynı şey teknoloji için de geçerlidir. Her teknolojik gelişmenin mutlaka “yararlı” daha- sı karşı konulmaz bir şey olduğu düşüncesi yaygındır. Oysa teknolojik gelişmenin mutlaka yararlı bir şey olduğu düşüncesi, ideolojik bir yanılsamanın ürünüdür. Barutu Çinliler icat ettiler; ama hiçbir zaman ondan ateşli silahlar yapıp dünyayı fethetmeyi, başka halkları sömürgeleştirmeyi düşünmediler. Barutu bayramlarda, şenliklerde, kutlamalarda havai fişek olarak kullanmak, onların kültürel anlayışına uygun düşüyordu. Batılılar Çin’i sömürgeleştirmek, onu dünya ticaretine açmak, “uygarlaştırmak” için ateşli silahları kullandılar. Çinlilerin icadı olan barut, sonuçta başlarını belaya sokmaktan geri kalmadı. Buradan iki sonuç çıkarmak mümkündür: Birincisi, her bilimsel-teknik buluş veya teknolojik gelişme “iyi” veya “kötü” kullanım konusu olabilir; ikincisi; bir teknolojik icat onu icat edenler aleyhine kullanılabilir.. Fakat, hepsinden önemlisi bir “buluşun” anlamı, önemi ve işlevi bir kültürden diğerine farklılıklar gösterir.

Modern bilim bir Batı ürünüdür ve tarihi kapitalizmin gelişme süreci ve sömürgecilikle aşağı yukarı özdeştir. Son derecede önemli

1 Demokrasi, 11 Şubat 1997

olduğu halde bu durum ekseri gözden kaçıyor. Elbette, toplumun, doğanın ve bir bütün olarak dünyanın rasyonel bir tarzda ve daha iyi anlaşılması gereklidir; ama, ırkçı-merkezci Batı düşüncesi ve bilimi bir kere kültürler arasında bir hiyerarşi olduğu düşüncesini yayarak piramidin tepesine Batı kültürünü koymuştur. Aslında, “Batı kültürü” yerine kapitalist kültür kavramını kullanmak daha uygundur. Oysa, bir kültürün diğerlerinden “daha iyi,” “daha kötü,” “daha ileri,” “daha geri” vb. türü ayrımlara ve sınıflandırılmalara konu olması, bilimsel kriterlere uygun değildir.

Kapitalist kültürün egemenliği ve bilimin de evrensellik retoriğiyle sunulması ve bunun hakim paradigma haline gelmesiyle, bilimin ne olması, ne olmaması, neyi amaçlaması, neyi muradetmesi gerektiği tartışılır olmaktan çıkmıştır. Bugün bilim denilen bütünüyle ekonominin hizmetindedir. Ekonominin de kimlerin hizmetinde olduğu ortadayken, bilim denilen gerçek anlamda bilimin inkarına dönüşmüş durumdadır. Şimdilerde ve küresel kapitalizm çağında bilim bir uzmanlar gurubunun tekeline bir egemenlik aracına dönüştürülmüştür. Sadece bu kadar da değil, bilimsel çalışmaların finansmanı da güç ve iktidar sahiplerinin tekeline geçmiştir. Bilimsel araştırmaların, içeriğini, kapsamını, yönünü, vb. belirleyenler de onlardır.

Her şeyin hızla çürüyüp soysuzlaştığı, her şeyin pazara düştüğü, alınıp-satıldığı küresel kapitalizm çağında bilimsel faaliyetin itibarını iade etmek ve bilimi ekonominin baronlarının elinden kurtarmak büyük önem taşıyor.

Bunun da önkoşulu, Avrupa-merkezli yabancılaşmadan kurtulmaktır. Zira, Avrupa-merkezli yabancılaşma bir dizi yabancılaşma yaratarak, kapitalist egemenliği izleyen dönemde bilimsel faaliyetin önünü tıkamış, bilim adamı sayılması gerekenlerin ufkunu daraltarak, söz konusu faaliyeti işlevsizleştirmiştir. Sadece bu kadar da değil, “bilim” insanlığın büyük çoğunluğu aleyhine işleyen bir makineye dönüştürülmüştür... Özellikle Üçüncü Dünya’nın bilim

insanları evrensel olduğuna inandıkları ideolojik tezleri, bilimsellik ambalajlı dogmaları, kendi ülkelerinde ve bölgelerinde yaymak gibi “pis” bir misyona koşulmuş durumdadırlar. Öte yandan da teknik, bilim insanların daha iyi yaşaması için değil, daha çok sömürülmesinin bir aracı haline gelmiştir; ve toplum çoğunluğunun baskı ve egemenlik altına alınmasına hizmet etmektedir. İnsanlığın çoğunluğunu ezen bir “teknolojik gelişme” olabilir mi? Her seferinde daha çok insanı işsizliğe, açlığa mahkum edip sefilleştiren bir ‘teknolojik ilerleme’ olabilir mi? Sadece bu kadar da değil, her seferinde doğal çevrenin tahribatını derinleştiren bir ‘ilerleme’ olabilir mi? Eğer bilim ve teknoloji konusunda yakın tarihte ve bugün olduğu gibi, köklü bir fetişizm geçerliyse, araçlarla amaçların yer değiştirmesi kaçınılmazdır. Bugün küreselleşme, ‘yeni dünya düzeni,’ enformasyon toplumu, “bilgi çağı” gibi safsatalar insanlığın kolektif intiharı anlamına gelen mevcut gidişi, ve süreçleri meşrulaştırmaya, kabullendirmeye yarıyor...

Küçük bir azınlığın hizmetinde insanlığın ve uygarlığın geleceğini tehlikeye atan bir evrensel bilim retoriğinin vakitlice aşılması gerekiyor? Bu son derecede önemli bir durumdur; ve mevcut süreçlerin önünün kesilmesi, bilim ve teknoloji fetişizminin ve evrensellik safsatasının aşılmasına bağlıdır. Bunun için de mevcut eğitim sisteminin, bilimsel kabullerin radikal bir eleştirisi gerekiyor. Aynı şekilde bilim, bilim adamı, bilim-etik ilişkisi, evrensellik retoriği, vb. gibi konularda derinlemesine bir tartışma açmak acil bir sorun olarak insanlığın önünde duruyor. Jean-Jacques Rousseau: “İnsan hür doğuyor; ama her yerde zincire vurulmuş durumda” demişti. Bilimin de insanlık için bir kurtuluş, özgürleşme, refah aracı olması, insanları yabancılaşmadan arındıran ve insanî olanın gerçekleşmesinin önünü açması gereken bir faaliyet olması gerekirken; insan çoğunluğuna olup biten saçmalıkları, yıkıcı sonuçları ve onursuzluğu kabullendirmenin bir aracına dönüşmüş durumdadır. Bir yerde bir kavramın, bir sözcüğün kullanılıyor olması, orada o kavrama veya sözcüğe uygun düşen bir gerçeklik olduğu anlamına gelmiyor.

Modern bilim sözde doğmalara karşı “gerçeğin bilgisi” olmak iddiasıyla ortaya çıktı; ama bugün hiçbir dönemde görülmemiş derecede kendinden menkul dogmalar, evrensel geçerliliği olan “bilim” olarak sunulabiliyor... Bugün bilim denilen bir “uzmanlar” grubunun tekelinde ve bir hakim oligarşinin hizmetindedir. Önce onu asıl bulunması gereken zemine çekmek ve asıl işlevine döndürmek gerekiyor.

YABANCI DİLDE EĞİTİM SOY TARILIĞI¹

Zaman zaman yabancı dilde eğitim tartışmaları gündeme geliyor. Ama, sorun hiçbir zaman hak ettiği biçimde tartışılmıyor. Eğitimin yabancı dilde (Elbette kastedilen çağın *lingua franca*'sı olan İngilizce oluyor) olmasını savunan aklıevveller, kendi dillerinin “bilim dili” olmadığı, dil’in “yeterli” olmadığı, bir yabancı dili öğrenebilmek için eğitimin o dilde yapılmasının şart olduğunu vb. ileri sürüyorlar... Bu tür iddialar ortaya atanların özürlerinin kabahatlerinden büyük olduğunu söylemeye gerek yoktur. Bu saçma sapan iddialara karşı çıktığınızda da sizi kolaylıkla, gericilikle, evrenselliğe düşman olmakla suçluyorlar. Bu arada yabancı dil(ler) bilmeyenlerin bilenleri kıskanması vb. olarak görenler de var...

Bu tür iddialar ancak “sömürgeleşmiş” beyinler tarafından ortaya atılabilir ve ne yazık ki ortalık bu ‘içi boşaltılmış’ beyinlerle dolu. Bu benim “sömürgeciliğin içselleşmesi” dediğim durumdur. Kendi dilini bırakıp bir başka ulusun diliyle eğitim yapmayı içine sindirmek her şeyden önce haysiyetsizliktir. Başkaca hiçbir olumsuzluk ögesi içermese bile, sadece haysiyet bilinci gereği bir başkasının dilinde eğitime razı olmak kabul edilir bir şey değildir. Fakat, haysiyet sorununu da aşan son derece önemli başka sorunlar da var. Dil, bir toplumun kültürel kimliğinin en önemli yapıcı unsurlarından biridir. Eğer, kendi dilinizi bırakıp bir başkasının dilini kullanmaya kalkarsanız, kendi kimliğinize de yabancılaşırsınız. Kimliksizleşirsiniz. Eğer dil bir ulusun kimliğini oluşturan en önemli unsurların başında geliyorsa, dili dejenere olan toplumun kimliği de dejenere olur. Sonuçta bir “kimlik çatlaması” söz konusu olur ki, bu durumda ortaya şizofrenik bir toplum çıkabilir.

1 Demokrasi, 18 Şubat 1997.

Eğer, bir toplumu dejenere etmek istiyorsanız, dilini dejenere etmeniz yeterlidir. Zira, dilin dejenere edilmesi, kültürel kimliğin dejenere edilmesidir. Bu tür görüşler karşısında yabancı dilde eğitim partizanları bilimin evrensel olduğunu, dolayısıyla evrensel olana ulaşmak için yapılanların da gerekli olduğunu söylerler. Sömürgeleşmiş bir kafadan daha fazlası da zaten beklenemez. Bir kere “evrensel bilim” retoriği, Avrupa-merkezli, ırkçı, ideoloji “ihracatçılarının” dünyanın başka yerlerindeki “aydınları,” “bilim adamlarını” aldatmak üzere kurdukları bir tuzaktır. Bilim mutlaka taraflıdır, ‘yanlıdır’ ve bu taraflılık doğa bilimlerinden sosyal bilimlere doğru gidildikçe daha büyük önem kazanır. Üçüncü Dünya’nın aydınları, kendinden menkul bir “evrensellik” ve “bilimsel tarafsızlık” söylemiyle, yüzyıllardır Batı’dan ideolojik içerikli tezleri ithal ediyorlar. Bir çeşit, Avrupa-merkezli ideolojinin “yetkili satıcısı” işlevine koşulmuş durumdadırlar. Oysa, gerçek bilim adamının ve aydının, Batı’dan ithal edilenin asıl misyonunun ekseri kendi toplumunu sömürgeleştirmek, köleleştirmek olduğunu bilerek, söz konusu ideolojik tezlere eleştirel ve mesafeli yaklaşması gerekirdi.

İngiliz sömürgeciliğinin Hindistan’da yerleşmesinde önemli rol oynamış bir ‘ideolog’ olan Thomas Bibington Maculay, 1835’de yayınlanan ünlü denemesi “Minute on Education” da şunları yazmıştı: “İngiliz dilini ve kültürünü tüm Hindistan’a yayarak, öyle bir insan tipi oluşturacağız ki, bunlar, kanları ve renkleri itibariyle Hintli; ama zihinsel yapıları, dünya görüşleri ve zevkleri itibariyle İngiliz olacaklar.” Batıdan ithal edilen tezler titiz bir eleştiri süzgecinden geçirilmedikleri sürece, gerici Batı ideolojisinin ve Batı egemenliğinin ülkenizde kök salması kaçınılmazdır. Bir kere sömürgecilik içselleşince artık sabahtan akşama kadar milli marş söylemenizin de bayrak törenleri yapmanızın da hiçbir kıymet-i harbiyesi yoktur. Zaten, bugün, Üçüncü Dünya’da ulusal kimliğe gönderme yapanlar, bunu kitleleri kandırmak için yapıyorlar. Zira, bütünüyle kompradorlaşmış durumdalar. Bugün, geçerli olan kültür, Coca-Cola, Marlboro ve Dallas vb. kültürüdür. Ve sömür-

geciliğin ilk aşamasındaki 3M bugün de başka görüntülerle ama aynı işlev için işbaşındadır. Missionnaire, Marchand, Militaire'in (misyoner, tüccar, asker) misyonunu şimdilerde Media, Multinationales, Marine (medya, çokuluslu şirketler ve Amerikan deniz piyadeleri) devralmış durumdadır.

Yabancı dilde eğitim, gerici bir yabancı ideoloji şırıngalama işlevi görüyor. Zaten yeterince kendi realitelerine yabancılaşmış insanlar bu vesileyle daha da yabancılaşacaklardır. Denilebilir ki, kendi dilimizde eğitim yaptığımızda da ithal ettiğimiz safsatalarla zaten yabancılaşmış durumdayız... Elbette bu doğrudur; ama durumun daha da kötüleşmesinin önünü kesmek için yabancı dilde eğitime karşı çıkmak gerekir. Bu arada bir iki yüzlülüğe de dikkat çekmek gereklidir: Yabancı dili yeterince bilmeyen “hocalar” yabancı bir dilde bir şeyler öğrettiklerini sanarak gülünç duruma düşüyorlar... Benzer bir durum öğrenciler için de geçerli. Onlar da yeterince bilmedikleri bir dille bir şeyler öğrendiklerini sanarak kendilerini aldatıyorlar. Dolayısıyla, yabancı dilde yapılan eğitim, anadilde yapılanın da gerisinde kalıyor. Bu arada garip bir durumda ortaya çıkıyor. Bir çok kurum, işe alma ilanlarında yabancı dilde eğitim yapan okullardan mezun olma koşulunu arıyor... Kafası daha çok karışmış olanı neden tercih ettikleri, diplomanın ideolojik işleviyle ilgili bir sorundur. İhtiyaçları olan mesleki yetişkinliği olan değil, yarım yamalak da olsa yabancı dil bilen insanlardır... Bir bankanın kambiyo servisinde çalışacak birinin neden dört yıl boyunca bir fakültede okuduğu da ayrıca tartışılması gereken bir şeydir. Zira, burjuva toplumunda insanlara bir şeyler bildikleri için diploma verilmiyor... Diplomaya sahip oldukları için bir şeyler bildikleri varsayılıyor... Eğer, amaç yabancı dil öğretmekse neden adı konmuyor. Yabancı dilde eğitim yapan fakülteler ve bölümler bu iki yüzlülüğü büyük bir pişkinlikle içlerine sindirebiliyorlar. Mümkün olduğunca çok yabancı dil öğrenmeye evet, ama yabancı dilde eğitime hayır... Bu konuda gerekli olan yaklaşım işte budur. Elbette yazdıklarımızdan yanlış sonuçlar çıkarılmaması gerekir.

Söylemek istediğimiz, ‘bilimsellik’ ve ‘evrensellik’ retoriğinin ortaya çıkardığı tahribata dikkat çekmektir. Bunun için de bilimi “bilim olmayandan” ayırmak, “evrensel” denilene ihtiyatla yaklaşma gereğini hatırlatmaktır...

KÜRESEL ÂYIN¹

Tam bir hafta boyunca tüm dünya bir âyine hazırlandı. Ve geçtiğimiz cumartesi âyin tamamlandı. Ama yankıları hâlâ sürüyor... Elbette vakitsiz her ölüm insanı üzer ve Prenses'in ölümü üzücüydü. Bu işin bir veçhesi büyük medyanın, sermayenin baronlarının, büyük sermayenin hizmetindeki politikacıların tavrıdır. Görünen o ki, küresel kapitalizm çağının medyası efsaneler, hurâfeler, safsatalar üretme konusunda müthiş bir güce ve etkinliğe ulaşmış bulunuyor.

Önce Prenses' in ölümünün “normal bir trafik kazası” olmadığı yalanı yayıldı. Prenses foto muhabirleri tarafından öldürüldü dendi. Bu yalana inanacak ahmaklar eksik değildi. Foto muhabirleri Prenses'in katili ilan edildi. Buradan giderek, ‘özel yaşamın mahremiyeti’ ve basın etiği tartışılıyormuş gibi yapıldı. Boğazına kadar pisliğe batmış, gerçek basın kavramının inkarına dönüşmüş büyük medyanın “meslek etiği” diye bir sorunu olabilir miydi? Bu manipölasyon başka bir manipölasyon için kullanılacaktı. Prenses'in oldum olası medyadan kaçması, medyayla başının dertte olması yalanı için buna ihtiyaç vardı. Oysa, gerçek durum büyük medyanın yaydığından çok farklıydı. Prenses asla medyadan kaçmıyordu, ününü ve karizmasını medyaya borçlu olduğunu da gayet iyi biliyordu. Medyadan kaçıyormuş gibi yaparak gündemde kalmaya büyük özen gösteriyordu. Dünya kamuoyunun gündeminde kalmak, onun için hava ve su kadar elzemdi.

İkincisi, Prenses'in “yardım severliğiyle” ilgili safsatadır. Eğer Prenses gerçekten yoksulların kaderiyle ilgili olsaydı ne Saray'a girebilir, ne orada barınabilir ne de medyanın gözdesi olurdu. Sarayın prensesiyle yoksulluk arasındaki ilişkinin mahiyeti tevatür

1 Ülkede Gündem, 9 Eylül 1997.

edildiğinden çok farklıdır. Yok efendim yoksullara yapılan yardım kampanyalarına katılıyormuş, kara mayınlarının yasaklanması için çaba harcıyormuş, aids’li hastalara “dokunuyormuş”... Bütün bunlar onun ne kadar yardımsever olduğunu kanıtlıyormuş... Acaba Prens hayatinde bir defa olsun yoksulluğun kaynağı hakkında kafa yormuş mudur? Yoksullukla zenginlik arasındaki nedensellik ilişkisini düşünmüş müdür? Prens’in bu tür etkinliklerde rol alması o sorunların çözülmesine yaramazdı; ama ününü ve karizmasını büyütmesine hizmet edebilirdi... Bir de Prens yoksullukla mücadelesinden dolayı Nobel ödülü alan Rahibe Teresa’ya benzetildi. Buradaki amaç onu bir “azize” katına çıkarmaktı. Skandallar prensesi için uygun düşmeyen bir zorlama... Oysa ne Teresa ne da Prens asla yoksulların safında değillerdi. Prens son tahlilde ve nesnel olarak kara mayınlarını üretip satanların safındaydı. Yoksulların değil, yoksulluğu üretenlerin safındaydı. Eğer, Rahibe Terasa gerçekten yoksulların safında yer almış olsaydı, önce bağlı olduğu kilise tarafından aforoz edilir, sonra da polis devleti tarafından hunharca öldürülürdü. Nobel ödülünü de asla alamazdı. Zira, gerçekten yoksulların safında yer alan biri, “terörist” değilse, yıkıcıdır, bölücüdür... Velhasıl bir düşmandır ve katli vaciptir... Bugüne kadar yoksulların safında yer alan tek bir kişiye Nobel ödülü verilmemiştir. Nobel’in “seçkin” efendileri kime ödül vereceklerini gayet iyi bilirler. Gerçekten yoksulların safında yer alan Rahiplerin başına gelenleri hâlâ hatırlayanlar olmalıdır. Latin Amerika’nın yoksullarının kaderine ortak olan kaç Rahip işkencede öldürüldü, kaç sakatlandı, hapsedildi, ülkeden kaçmak zorunda bırakıldı? Yoksullukla gerçekten savaşılan bu Rahiplerden Nobel’in “seçkinleri” haberdar değiller miydi?

Zenginlerin “hayırseverliğinin” ne anlama geldiği tartışılmıyor. Varsılların yardımseverliği yoksulluğu yeniden üretmek içindir. Tam bir ikiyüzlülüktür, mistifikasyondur, teşhir edilmelidir. Zengin “yardımseverliğinin” işlevi, sömürüyü, baskıyı, hiyerarşiyi, hırsızlığı, zenginliği ve yoksulluğu sürdürmenin ideolojik araçlarından biridir.

Bir de Prenses'in halkın gönlünde taht kurduğu söyleniyor. Ve Leydi için "halkın prensesi" deniyor. Halkın prensesi olmaz; halkın dostu olur, halktan biri olur; İkincisi, taht kurmanın kendisi de uygun bir ifade biçimi değildir.

Bilinçli olarak gözden kaçırılan bir şey de Prenses'in sevgilisi Dodi'nin durumudur. Prenses için hem Hristiyanlık esasları, hem de kraliyet geleneklerine uygun bir cenaze töreni yapılıyor da Dodi için İslamiyet kuralları ve geleneklerine asla uygun olmayan bir tören yapılıyor. Daha doğrusu yangından mal kaçıran gibi gece yarısı apar topar gömülüyor ve üstüne kat kat beton atılıyor...Bu durum neden büyük medyanın ilgisini çekmiyor? Burada bir gariplik yok mu? Prensese saygınız varsa, sevgilisini neden yok sayıyorsunuz? Bu sorunun üzerine gitmeyişiniz nedendir? Prensesi yüceltip bir "azize" katına çıkarma çabası bazı şeylerin üstünü örtmek için değil mi? Prenses'in ayda 100 bin dolar harcayan playboy sevgilisi o parayı nereden buluyordu? Babasının zenginliğinin kaynağında ne vardı? Halkın gönlünde taht kuran Prenses neden halktan birini değil de bir milyarderin playboy oğlunu seçmişti?

Bir başka manipölasyon da, sanki İngiliz Sarayına karşı çıkılıyormuş gibi yapılp, kraliyet ailesinin skandallarla aşınan imajını restore etme çabasıdır. Fakat, açık olan bir şey var: Prensesin ölümü iki şeye yaradı; Birincisi, birileri bu işten iyi para kazandı; İkincisi, "dünyanın efendileri" safında bulunanlar ideolojik bir hamle yapma imkanını elde ettiler ve yoksulları kandırmak için bir fırsat ele geçirdiler. Ama, bu tür manipölasyonlar hiçbir zaman olayların gerçek seyrini değiştirme gücüne sahip değildir... Bu tür âyinlerin de bir gün sonu gelecek...

Bu yüzden “uygar beyaz adam” yaklaşık son beş yüz yıla yayılan nüfuzunu ve egemenliğini sadece baskıya ve şiddete dayandırmadı. Her seferinde bir şeyler “vererek”, “bir gönül borcunun alacaklısı” durumuna gelmeyi başardı. İspanyol fetihçilerinin (konkistatörlerin) “yeni dünya”ya ayak basmalarıyla birlikte, vahşilere cennet vaat edildi. Hristiyan olup cennete gitmelerinin yolu açıldı. Her halde ruhların bedenden ayrılmadığını sezdikleri için bedenlerini toprağa atmak üzere soykırımlara giriştiler. Soykırımdan arta kalanlarla, soykırım yapmanın mümkün olmadığı durumlarda ve bölgelerdeyse (Asya, Orta Doğu, vb.) “uygarlaştırma,” “uygarlık aşılama” yolunu buldular.

ISBN: 978-975-584-227-1

9 789755 842271